

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA CUMHURİYET HALK PARTİSİ GENEL
SEKRETERLİĞİNİN YERİ (1945-1966)

İbrahim Orkun ESER

Danışman
Prof. Dr. Hakkı UYAR

İZMİR-2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk Siyasal Yaşamında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Yeri (1945-1966)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2023

İbrahim Orkun ESER

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Türk Siyasal Yaşamında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Yeri
(1945-1966)**

İbrahim Orkun ESER

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Cumhuriyet Halk Partisi kökenleri ile hem Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran hem de modernleşmesine ve demokratikleşmesine zemin hazırlayan partidir. Uzun yıllar süren tek parti yönetiminden sonra 1945 yılında ülkenin demokratik çok partili yaşama geçmesi süreci başladı. 1950 yılında da dünyada pek örneği olmayan bir olay yaşandı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü, tek adam konumundayken demokrasiye sahip çıkarak iktidarı Demokrat Parti'ye devretti. Tek parti dönemi boyunca Genel Başkan ve Genel Başkan Vekilinden sonra partinin üçüncü adamı konumunda olan Genel Sekreter, Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefet konumuna düşmesiyle birlikte Genel Başkandan sonra partinin en önemli adamı haline geldi. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü ülkede yaşanan demokratikleşme hareketini parti içinde de yayma amacıyla Genel Sekreterin yetkilerini arttırdı. Bu durum Genel Başkan ile Genel Sekreterin yıllarca süren mücadelelerine neden oldu.

Çalışmamızda, belirlenen aralık olan 1945-1966 yılları arasındaki dönemin konjonktürü genelden özele incelenerek bir çerçeve oluşturuldu. Önce bahsedilen dönemde dünya konjonktürü incelendi daha sonrasında Türk siyasal yaşamındaki gelişmeler incelendi ardından da Cumhuriyet Halk Partisi'nin bahsedilen dönemdeki yönetim organlarına yer verildi. Dönemin konjonktürü genelden özele incelendikten sonra ilk olarak Genel Sekreterlik kurumu mukayese yöntemiyle irdelendi ve son olarak da bahsedilen dönemde Genel Sekreterlik görevinde bulunan kişiler hem biyografik hem de siyasi tartışma

açısından değ erlendirildi. Bu  alışma yapılırken; arşiv belgeleri, resmi yayınlar, dönemin basını, araştırma eserleri, anılar ve ikinci el kaynaklar kullanıldı.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Genel Sekreterlik, CHP, Nafi Atuf Kansu, Hilmi Uran, Tefik Fikret Sılay, Kasım G lek, İsmail R şt  Aksal, Kemal Satır.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Place of The General Secretariat of The Republican People's Party in Turkish Political Life (1945-1966)

İbrahim Orkun ESER

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

History of The Turkish Republic Program

With its origins, the Republican People's Party is the party that both founded the Republic of Turkey and paved the way for its modernization and democratization. After many years of single-party rule, the Turkey's transition to democratic multi-party life began in 1945. In 1950, an unprecedented event took place in the world and the Chairman of the Republican People's Party, İsmet İnönü, defended democracy while being a single man and handed over the power to the Democratic Party. The Secretary General, who was the third man of the party after the Chairman and Deputy Chairman during the single-party period, became the most important man of the party after the Chairman after the Republican People's Party fell into opposition. Chairman of the Republican People's Party, İsmet İnönü, increased the powers of the Secretary General in order to spread the democratization movement in the Turkey within the party. This situation caused years of struggle between the Chairman and the Secretary General.

In our study, a framework was created by examining the conjuncture of the period between 1945 and 1966, which is the specified period, from general to specific. First, the world conjuncture in the mentioned period was examined, then the developments in Turkish political life were examined, and then the governing bodies of the Republican People's Party in the mentioned period were included. After examining the conjuncture of the period from general to particular, first the institution of the General Secretariat was examined by comparative method,

and finally, the people who served as the General Secretary in the mentioned period were evaluated in terms of both biographical and political debate. While this study was being carried out; Archival documents, official publications, the press of the period, research works, memories and second-hand sources were used.

Keywords: Republican People's Party, General Secretary, Nafi Atuf Kansu, Hilmi Uran, Tevfik Fikret Sılay, Kasım Gülek, İsmail Rüştü Aksal, Kemal Satır.

**TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA CUMHURİYET HALK PARTİSİ GENEL
SEKRETERLİĞİNİN YERİ (1945-1966)**

İÇİDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1945-1966 YILLARI ARASINDA SİYASİ YAŞAM

1.1. 1945-1966 YILLARI ARASINDAKİ DÖNEMİ ŞEKİLLENDİREN FAKTÖRLER	4
1.2. TÜRKİYE’DE 1945-1966 YILLARI ARASINDA SİYASİ YAŞAM	6

İKİNCİ BÖLÜM

1945-1966 YILLARI ARASINDA CHP YÖNETİMİ VE YAPISI

2.1. GENEL BAŞKANLIK	15
2.2. MERKEZ İDARE KURULU (GENEL İDARE KURULU)	17
2.3. PARTİ MECLİSİ (PARTİ DİVANI)	19
2.4. MECLİS GRUBU (PARLAMENTO GRUBU)	20
2.5. KURULTAY (BÜYÜK KONGRE)	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CHP GENEL SEKRETERLİĞİ (1945-1966)

3.1. CHP TÜZÜKLERİNE GÖRE GENEL SEKRETERİN GÖREVLERİ	24
3.2. GENEL SEKRETERLİK BÜROLARI	29
3.2.1. Genel Sekreterlik Bürolarının Kuruluşu	29
3.2.2. Genel Sekreterlik Bürolarının 1938 Sonrası Değişimi	30
3.2.3. 9. ve 10. Büroların Kuruluşu	32
3.2.4. 1945 Sonrasında Büroların Gelişimi	33
3.3. PROPAGANDA KOMİTELERİ (BÜROLARI)	36

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
CHP GENEL SEKRETERLERİ

4.1. NAFİ ATUF KANSU	40
4.1.1. Nafi Atuf Kansu'nun Özgeçmişi	40
4.1.2. Nafi Atuf Kansu'nun Siyasi Yaşamı	43
4.2. HİLMİ URAN	53
4.2.1. Hilmi Uran'ın Özgeçmişi	53
4.2.1.1. Hilmi Uran'ın İdari Görevleri	53
4.2.2. Hilmi Uran'ın Siyasi Yaşamı	56
4.3. TEVFİK FİKRET SILAY	67
4.3.1. Tefik Fikret Silay'ın Özgeçmişi	67
4.3.2. Tefik Fikret Silay'ın Siyasi Yaşamı	68
4.4. KASIM GÜLEK	78
4.4.1. Kasım Gülek'in Özgeçmişi	78
4.4.2. Kasım Gülek'in Siyasi Yaşamı	80
4.5. İSMAİL RÜŞTÜ AKSAL	112
4.5.1. İsmail Rüştü Aksal'ın Özgeçmişi	112
4.5.2. İsmail Rüştü Aksal'ın Siyasi Yaşamı	114
4.6. KEMAL SATIR	124

4.6.1. Kemal Satır'ın Özgeçmişı	124
4.6.2. Kemal Satır'ın Siyasi Yaşamı	124
SONUÇ	135
KAYNAKÇA	137
EKLER	153

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AP	Adalet Partisi
BCA	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BM	Birleşmiş Milletler
bkz.	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
GenYönKurul	Genel Yönetim Kurulu
HP	Hürriyet Partisi
MBK	Milli Birlik Komitesi
MP	Millet Partisi
MKP	Milli Kalkınma Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
SEKA	Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
YTP	Yeni Türkiye Partisi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1947-1966 Yılları Arasında Merkez İdare Kuruluna Seçilen İsimler.	19
Tablo 2: 1931 Yılında Alınan Kararla Genel Sekreterlik Bünyesinde Çalışan 13 Büro.	31
Tablo 3: 1923-1981 yılları arasında CHP’de Genel Sekreterlik görevinde bulunan isimler.	41
Tablo 4: 1946 yılında CHP Genel Sekreterliğinin abone olduğu mecmualar.	61

EKLER LİSTESİ

- EK 1:** CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve Genel Sekreter Kasım Gülek. (Kaynak: **Milliyet**, 31.07.1954) 154
- EK 2:** 1955 yılında Kasım Gülek ile ilgili yapılmış bir karikatür. (Kaynak: **Milliyet**, 06.07.1955) 155
- EK 3:** Kasım Gülek'in istifası sonrası çıkan gazete haberi. (Kaynak: **Milliyet**, 28.09.1959) 156
- EK 4:** CHP 12. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal. (Kaynak: **Akis**, 23.10.1959) 157
- EK 5:** Kemal Satır CHP Genel Sekreteri seçildikten sonra çıkan gazete haberi. (Kaynak: **Milliyet**, 21.09.1962) 157

GİRİŞ

Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin en köklü ve kurucusu olan partidir. Partinin kadroları, yöneticileri ve önde gelenleri yıllara göre değişiklik gösterse de kurumlar arası güç dengesi 1990'lı yılların sonuna kadar iki döneme ayrılmaktadır. 1923-1950 yılları arasında partinin en önemli kişilerini genel başkan, genel başkan vekili ve genel sekreter oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik siyasal yaşama adım atmasıyla birlikte parti genel başkanı İsmet İnönü, partinin de demokratikleşmesi yönünde bir çabaya girişti. İktidara Demokrat Parti'nin geçmesiyle bu çaba hızlandı. Bu doğrultuda genel başkan vekilliğine ihtiyaç kalmadı¹ ve genel sekreter partinin en önemli ikinci adamı konumuna geldi. 1990'lı yılların sonundan itibaren özellikle Deniz Baykal'ın son yıllarında parti genel sekreterinin gücü oldukça zayıflatıldı. Takiben Kemal Kılıçdaroğlu döneminde ise genel sekreter parti içinde neredeyse yetkisiz bir konuma geldi. Çalışmamıza konu olan 1945-1966 arası dönemde demokrasinin ve cumhuriyetin çok daha yeni olmasına rağmen genel başkana karşı çıkabilen, onu eleştirebilen ve hatta sonrasında onu koltuktan indirebilen bir mekanizmaya sahip olan CHP, 2000'li yıllardan itibaren bu mekanizmasını kaybetti ve parti genel başkanın mutlak güce sahip olduğu bir oluşuma evrildi.

Genel sekreterlik, gelişmiş ve köklü demokrasilere sahip ülkelerdeki siyasi partilerde ve özellikle sol partilerde oldukça öneme sahip bir kurumdur. Cumhuriyet Halk Partisi için de aynı durum geçerlidir. Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterliğine dönemsel olarak farklı görüşten, karakterden, ideolojiden ve psikolojiden kişiler oturdu. Bu kişiler; bazen genel başkan ile bir rekabet ortamına girerken bazen de genel başkanın gölgesinde kaldı. Ayrıca dönemsel olarak genel sekreterin yetkileri ve görevleri de stabil kalmayarak sürekli değişim gösterdi.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nde gerek en çok çalışılan parti olması gerekse üzerinde en çok tartışmaların yaşandığı siyasi oluşum olmasına rağmen partinin genel başkanlıktan sonraki en önemli kurumu olan genel sekreterliğin bu zamana kadar çalışılmaması oldukça dikkat çekicidir. Cemil Koçak'ın BCA CHP Kataloğundaki belgeleri art arda sıralayıp tüm takdir yönlerini CHP aleyhinde

¹ Tek parti döneminde İsmet İnönü, cumhurbaşkanlığı görevinde bulunurken aynı zamanda parti genel başkanı olduğu için parti işleriyle ilgilenecek bir genel başkan vekiline ihtiyaç vardı. Fakat CHP'nin iktidardan düşmesi ile bu göreve ihtiyaç kalmadı, İnönü direkt parti işleriyle meşgul olabildi.

kullandığı ve özellikle genel sekreterliğe gelen mektuplara yer verdiği “*CHP Genel Sekreterliği (1930-1945)*” eseri haricinde genel sekreterliğin adını taşıyan herhangi bir çalışma yapılmadı. Ahmet İlyas ve Ebru Çoban’ın detaylıca hazırlamış oldukları “*CHP Genel Sekreterlik Büroları- Patrimonyal Devlet Geleneginden Karizmatik Otoriteye (1931-1946)*” adlı eser ise tek parti döneminde genel sekreterlik adına oldukça faydalı fikirler vermektedir.

Bu tez ise tek parti dönemini atlatan ve demokratik bir yol izleme kararı veren CHP’nin 1945’ten itibaren genel sekreterlik makamında yaşanan değişikliklere dikkat çekmektedir. Ayrıca çalışmada CHP genel sekreterlik makamında oturan farklı tipolojilerdeki kişilerin incelenmesi de yapılmaktadır. 1966 yılına kadar sınırlandırılmasının sebebi ise 1966 yılından sonra üzerine birçok çalışma yapılan Bülent Ecevit’in genel sekreterlik koltuğuna oturmasıdır. Aynı şeylerin tekrar edilmemesi için tezin sınırları 1945-1966 yılları arasını kapsamaktadır.

Koçak’ın ve İlyas-Çoban’ın eserlerinin yanı sıra CHP genel sekreterlik makamı Hakkı Uyar’ın “*Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*” ve “*1923’ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*” adlı eserlerinde, Çağdaş Görücü’nün “*Demokrat Parti İktidarında CHP: İdeolojik ve Örgütsel Arayışlar (1950-1960)*” eserinde, Suna Kili’nin, “*1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler- Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*” adlı eserinde ve Fahir Giritlioğlu’nun “*Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii*” eserinde oldukça bilgilendirici bir şekilde bahsedilmektedir. Fakat direkt konunun ve dönemin ele alındığı bir eser olmamasından dolayı bu konunun ve zaman aralığının çalışılmasının uygun olacağına kanaat getirdim.

Genel sekreterlik bölümü dışında tezin aralığını kapsayan genel sekreterler hakkında birtakım çalışmalar yapıldı. Meral Balcı’nın “*Sıradışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek*” adlı eseri aile ile görüşülüp Gülek’e ait özel arşivden faydalanılmasından dolayı önemli bir eserdir. Balcı’nın Gülek ile ilgili en ince detayları paylaşması esere oldukça zenginlik katsa da siyasi konularda Gülek ailesinin etkisinde kaldığı aşıkardır. Bunun dışında Metin Atuf Kansu ve K. Işık Kansu’nun yazmış oldukları “*Cumhuriyet Eğitim Devriminin Mülkiyeli Mimarı Nafî Atuf Kansu (1890-1949) Yaşamı ve Yazıları*” adlı eser, Nafî Atuf Kansu hakkında önemli bilgilere yer vermekle beraber Kansu’nun aile bireyleri tarafından hatırasını yaşatmak üzere yazıldığından dolayı

tarafsız bir nitelik taşımamaktadır. Bunlar dışında Hilmi Uran'ın “*Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*” adlı anılarını paylaştığı eseri dönemin anlaşılması ve Uran'ın faaliyetlerine ışık tutması adına önemli bir eserdir.

Dönemin iyi bir şekilde algılanabilmesi için tezin ilk bölümünde dünyada ve Türkiye’de yaşanan önemli gelişmeleri ve dönemin siyasi konjonktürü hakkında genel bir değerlendirmede bulunuldu. İkinci bölümde ise genel sekreterlik dışında kalan CHP’nin yönetim organlarından ve genel sekreterlikle olan bağlantılarından bahsedildi. Üçüncü bölümde ise CHP genel sekreterliğinin bahsedilen dönemlerde nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğini incelendi. Son bölümde ise bu dönemde CHP genel sekreterliği koltuğuna oturan kişilerin biyografileri, siyasal mücadeleleri, karakterleri ve genel sekreterlik döneminde partideki icraatları ortaya serildi.

CHP’ye yönelik çalışmalarının genellikle yerel örgütler ve kişiler bazında çalışmalara ev sahipliğini yaptığını görmekteyiz. CHP’yi oluşturan organlar hakkında yapılan çalışma sayısı ise oldukça azdır. Bu çalışmayla bu boşluğu doldurmaya gayret ettim.

BİRİNCİ BÖLÜM

1945-1966 YILLARI ARASINDA SİYASİ YAŞAM

1.1. 1945-1966 YILLARI ARASINDAKİ DÖNEMİ ŞEKİLLENDİREN FAKTÖRLER

İnsanlığın görmüş olduğu en yıkıcı savaş olan İkinci Dünya Savaşı, 1945 yılında sona ererken ardında büyük bir enkaz bıraktı. Dünya üzerinde savaşın etkilerini hissetmeyen veya olumsuz yönde etkilenmeyen tek bir ülke bile yoktu. İkinci Dünya Savaşı Eylül 1945'te sona erdi fakat bu sadece sıcak çatışmanın bittiğinin göstergesiydi. Dünya, uzun bir süre “soğuk savaş” atmosferi içerisinde tedirgin yıllar geçirmek zorunda kaldı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda dünya uzun süre iki kutuplu bir sistemle karşı karşıya kaldı. Dönem içerisinde varlığını sürdüren devletlerin neredeyse hepsi iki blok içerisinde toplandı. İki bloklu dünya düzeninde uluslararası hukuk kurallarının işlerliği çok zordur ve gayri resmi düzenleyiciler olarak iki blok sürekli birbirini denetlemeye çalışır. Bu denetimin asıl amacı; karşı tarafın gücüne karşı, oluşturulacak güçle dengeleme isteğidir. İşte İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan dönemde bu güç dengeleri dönemin en önemli aktörü konumundadır.²

1945 sonrası dönemde dünyayı şekillendiren faktörlerin en önemlisi; yeni iki süper gücün siyaset sahnesinde baş aktörler olarak gözükmesidir. ABD ile Sovyet Rusya'nın süper güç konumuna geçtiği bu dönemde her ikisi de dünya politikasını etkileyecek hamleler gerçekleştirdi. Daha önce milletlerarası ilişkilerin ve politikaların belirleyicisi olan İngiltere ve Fransa'nın savaş sonrası toparlanmaya ihtiyacı vardı. Kısacası İkinci Dünya Savaşı sonrasında milletlerarası politikada köklü bir değişiklik meydana geldi ve iki yapılı sistemin aktörleri ön plana çıktı.³

Bu ikili yapının bir sonucu olarak Sovyet Rusya'nın ön plana çıkması da başka bir faktörü ortaya çıkardı. Bu dönemden itibaren milletlerarası ilişkilere doktrinler ve ideolojiler hâkim olmaya başladı. Sovyet sistemi, sosyalizmi kendi kültürleriyle özdeş

² Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2016, ss. 182-183.

³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, 23. Baskı, İstanbul, 2017, ss. 376-377.

ilan ederek tüm dünyaya yayma hedefindeydi.⁴ Bu doğrultuda komünist düzene karşı olan ülkeler, Sovyet Rusya'nın bu hedeflerine karşı koymak istedi. Bu karşı koyma mücadelesi de farklı ideolojilerin çatışması ve liberal düşünce ile baskıcı sosyalist düşüncenin mücadelesi haline geldi. Uluslararası ilişkiler içerisinde böyle bir durum ilk kez kendisini göstermekteydi. Ayrıca bu dönemde milletlerarası politikada önemli bir alan genişlemesi yaşandı. 1945'e gelinceye kadar milletlerarası politikanın ana eksenini Avrupa etrafında şekillenirken, 1945 sonrasında Asya, Afrika ve Latin Amerika da bu politikalara dahil oldu. Özellikle Çin, Hindistan ve Japonya gibi ülkeler sayesinde Asya önemli bir milletlerarası politika sahasına dönüştü. Milletlerarası politikaların ve ilişkilerin genişlemesi ile ekonominin de genişleme süreci başlamış oldu. Bu ekonomik genişlemeler günümüz dünyasındaki ekonomik sistemin başlangıcı açısından önemli bir nokta olarak kendisini gösterir. Ayrıca Afrika ve Asya'daki sömürgeciliğin tasviye süreci de başladı ve ileride ortaya çıkacak olan Üçüncü Dünya veya Bağlantısızlar bloğu denilen bir bloğun oluşmasına zemin hazırladı.⁵

Dünya böyle bir ortamın içindeyken Türkiye'nin de etkilenmemesi imkansızdı. Hatta Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiili olarak katılmadı ama savaşın etkilerini en fazla hisseden ülkelerden biriydi. Savaş bitince de bu durum değişmedi ve Türkiye, Soğuk Savaş Dönemi içerisinde de dönemin şartlarından oldukça etkilendi.

⁴ Abdullah Saydam, "Milliyetler Problemi ve Sovyet İdeolojisi", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:0, 2015, s. 183.

⁵ Armaoğlu, ss. 377-378.

1.2. TÜRKİYE’DE 1945-1966 YILLARI ARASINDA SİYASİ YAŞAM

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yılı olan 1923’ten 1945 yılına kadar tek partili bir sistemle yönetildi. İlk önce Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü olmak üzere cumhuriyetin kurucu kadroları, otoriter bir tek partili sistem içerisinde yönetici olmaya hevesli olmasalar da toplumsal dinamikler temelinde bu sistemi uygulamak zorunda kaldılar.

Bu dönemde tek partili siyasal sistem üzerinde örgütlenmenin yaşanması ve bürokratik kadroların parti bürokrasisi ile iç içe geçmesi; demokrasinin ve modernleşmenin oluşmasını da tek parti idaresinin sağlamasına yol açtı. Bu döneme kadar bir toplumsal dinamizmden ve tabandan bir demokratikleşme isteğinden söz edememekteyiz. İç içe geçen siyasal düzen bürokrasinin doğrudan toplumu tasarlama aracı olarak kullanmasına neden oldu.⁶

1927 yılındaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kongresinde köy muhtarlarından, bürokratlara kadar her türlü atama parti müfettişlerinin onayıyla çıkacağı kararı verildi. 1930’lu yılların ikinci yarısından itibaren valilerin il parti teşkilatlarının başına geçmesi kararı verildi. 1935 yılında İçişleri Bakanlığı görevinde bulunan kişinin aynı zamanda parti Genel Sekreteri olması kararı alındı. Alınan bu kararlar ile parti ve bürokrasi kaynaştırıldı. 1937 yılında da altı ilkenin⁷ anayasaya girmesi; devlet ve parti bütünleşmesini sağladı. Aslında bu durum modern bürokrasi tanımına uymasa da yapılan devrimlerin ve cumhuriyetin güvenliği açısından önem taşımaktaydı.⁸ Burada dikkat çeken diğer bir nokta ise partinin devlete yani bürokrasiye egemen olmadığı, bürokrasinin partiye entegre edilmesi yönünde adımlar atıldığıdır.

Yukarıda bahsedilen sebeplere rağmen 1945 yılında İsmet İnönü’nün çok da dünyada örneği olmayan bir şekilde tek adam konumundayken çok partili hayata geçmesi ve sonrasında iktidarı sorunsuz teslim etmesi Türkiye’de demokrasi adına atılan belki de en önemli adımdır.

Toplumsal tabanın hazır olmaması, bürokratik kadroların tek partili düzene ayak uydurmuş olması ve parti içerisinde çok partili yaşama sıcak bakmayan

⁶ Kadir Peker ve diğerleri, “Türk Demokrasinin İnşasında Bürokrasinin Rolü”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:12, Sayı:23, 2014, ss. 170-171.

⁷ Cumhuriyetçilik, Laiklik, Devletçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Devrimcilik (İnkılapçılık).

⁸ Cengiz Şavklı, Tülay Aydın, “Atatürk Döneminde Bürokrasinin Yeniden Yapılandırılması”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 29 Sayı: 87, Kasım, 2013, ss. 78-80.

milletvekilleri ve üyelerin olmasına karşın 1945 yılından önce de çok partili demokratik sisteme geçmek için adımlar atıldı. Bunlar sırasıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın⁹ kurulması, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın¹⁰ kurulması ve Müstakil Grup'un¹¹ oluşturulmasıdır.

Kurucu kadroların isteğinin yanı sıra bazı dış faktörlerin de çok partili demokratik yaşama geçilmesinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye'nin sosyal, siyasal ve iktisadi çıkarları Batı tarafındaydı. Bu çıkarları geliştirmenin en önemli yolu ise Batı ile dahada yakınlaşmaktan geçmekteydi. İtalya ve Almanya'da tek parti idarelerinin gücünü yitirmesi ve Türkiye'nin BM'ye girişi ile tek parti sisteminin temelleri sarsıldı.¹² Fakat Türkiye'de çok partili yaşama geçişin nedenini sadece dış sebeplere bağlamak yanıltıcı olur.

Çok partili yaşama geçerken karşılaşılan iç dinamiklere baktığımızda ise başlıca sebep; halkın hoşnutsuzluğu. Bu hoşnutsuzluğun en önemli nedeni ise savaş sırasında askeri ve siyasal hazırlıklara oldukça önem veren Türkiye Cumhuriyeti, sosyal ve ekonomik yönden aynı hazırlık sürecini başarıyla yürütemedi. Nüfusun büyük oranı silah altına alındı ve bununla birlikte üretim durma noktasına geldi. 1939 yılında tarımsal ekili alan miktarına baktığımızda 7.664 milyon hektar civarındayken, 1943 yılına gelindiğinde bu sayı 6.613 milyon hektara kadar düşüş gösterdi. Ayrıca buğday üretimine baktığımızda 1939'da 4.192 milyon ton olan sayı

⁹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003., Ahmet Yusuf Yılmaz, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2019., Resul Babaoğlu, "Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2012/2, Cilt: 11, Sayı: 22., Kazım Karabekir, **Paşaların Kavgası (İnkılap Hareketlerimiz)**, Emre Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005.

¹⁰ Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yusuf Yılmaz, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2019., Ali Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası (Nasıl Doğdu?, Nasıl Feshedildi?)**, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2019., Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006., Cem Emrence, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018., Cem Eroğlu, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006., Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

¹¹ Müstakil Grup ile ilgili detaylı bilgi için bkz. **CHP Altıncı Büyük Kurultay'a Sunulan CHP Müstakil Grubunun Raporu**, Ankara, 8 Haziran 1943., Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012., Mustafa Turan, "Cumhuriyet Döneminde İki Deneme: Siyasi Müsteşarlıklar ve Müstakil Grup", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 1999.

¹² Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 227-229.

1945 yılına gelindiğinde 2.189 milyon tona kadar düştü.¹³ Savaş yıllarında, en temel ihtiyaç olan ekmek bir anda iki katına çıkarken (8 kuruştan 16 kuruşa), ekmek alımı adam başı günlük 300 gram olarak karneye bağlandı. Şeker fiyatı da aşırı derecede artış gösterdi ve 1941 yılında 20 kuruş iken 1942 yılında 500 kuruşa çıktı. Türkiye, dönemin dünyasında varlığını sürdüren tüm ülkeler arasında fiyat artışının en çok olduğu ülke konumundaydı. Bu dönem Türkiye yaşam pahalılığında ortalama %363 ile birinci konumda bulunmaktaydı.¹⁴

O dönem için İsmet İnönü çok fazla eleştirilere maruz kalmaktaydı. Savaşın zorluklarını çok iyi bilen İsmet İnönü, gelen eleştirilere karşı şu tarihi cevabı verdi: *“Ben sizi aç bıraktım ama babasız bırakmadım.”*¹⁵ Fakat bu cevap yeterli olmadı ve halkın tepkisi devam ederek Demokrat Parti (DP) iktidarının önünü açıldı.

Bütün bunların yanı sıra Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi ve verginin belirlenmesinde uygulanan yöntemlerin adaletsizliği halk tarafından olumsuz karşılanmaktaydı. Ayrıca devlet memurlarının davranışları da iktidarın davranışı olarak görüldü ve bürokrasideki tüm olumsuzlukların faturası da CHP iktidarına kesildi. İlerleyen süreçte Demokrat Partililer bu durumu bir propaganda malzemesi haline getirerek iktidarının önünü açtı.¹⁶

Çok partili siyasi yaşama geçilirken 1945 yılının Temmuz ayında Nuri Demirağ öncülüğünde Milli Kalkınma Partisi(MKP) kuruldu. 1945’ten itibaren kurulan partiler önceki denemelerden farklı olarak güdümlü olmanın ötesinde gerçek bir muhalefet oluşturma niteliğindedir. Fakat bu parti gerek halk tarafından gerekse İsmet İnönü tarafından çok da ciddiye alınmadı.¹⁷

1 Kasım 1945 tarihindeki TBMM açılış konuşmasında İnönü; bir orta çağ niteliği taşıyan imparatorluktan modern bir cumhuriyetin doğduğundan bahsetti ve cumhuriyetin demokratik bir karakteri olduğunu vurguladı. Konuşmanın devamında

¹³ **Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)**, İstatistik Göstergeler (1923-1995), Ankara: T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996, s. 102.

¹⁴ İlber Ortaylı, "İkinci Dünya Savaşında Şehirlerde Hayat", **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri 1**, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998, s. 458.

¹⁵ Tanju Cılızoğlu, **Güzel Yaşadım**, Tarihçi Kitapevi, 2016, s. 106.

¹⁶ Çetin Yetkin, **Karşı Devrim 1945-1950**, Kilit Yayınları, Ankara, 2020, ss. 147-148.

¹⁷ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 181-182.

İnönü; ülke olarak tek eksiğin hükümet karşısında bir muhalefet partisinin bulunmadığını belirtti.¹⁸

Demokrasi ve çok seslilikten yana olduğunu belli eden İsmet İnönü'nün bu çağrısında MKP'yi yok sayması oldukça ilginçtir. Bunun yanı sıra İnönü'nün demokrasi çağrısına cevap kendi partisindeki muhaliflerden gelecektir.

21 Mayıs 1945 tarihinde başlayan bütçe tartışmaları sırasında mecliste bir muhalefet bloğu kendisini göstermekteydi. Bütçe görüşmeleri sırasında tartışmaların şiddeti de artmaktaydı. Tek parti döneminin alışkın olmadığı bir şekilde bütçe kanunu kabul edilmesine rağmen beş ret oy aldı.¹⁹ Bir kıvılcım nasıl koca bir yangın çıkarırsa belki de Türkiye'de demokrasi yoluna giden sürecin en önemli kıvılcımlarından biri bu oylamadır. Bütçe kanununa kabul oyu vermeyen beş kişi; Adnan Menderes, Emin Sazak, Refik Koraltan, Celal Bayar ve Fuat Köprülü'dür.²⁰ Bakanlar Kurulu'na güven oyu vermeyen kişiler arasında da bu beş isim bulunmaktadır. Bunların yanı sıra eski CHP Genel Sekreteri Recep Peker ve Hikmet Bayur'un da güven oyu vermediği görülmektedir.²¹

Mecliste kıvılcımlanan muhalefet bloğu Toprak Kanunu tasarısı tartışılırken de kendisini gösterdi. İsmet İnönü, 1944 yılında yapmış olduğu meclis açılış konuşmasında Toprak Kanunu'nun sinyallerinin hissedildiği bir demeç vermişti.²² İlginçtir ki o dönemde İsmet İnönü bu konuşmayı yaparken meclis sıralarından herhangi bir tepki oluşmadı. Fakat demokrasi sinyalleri verildikten sonra Toprak Kanunu tasarısı görüşülürken tartışmalar kendisini göstermeye başladı.

¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1945, Birinci Birleşim, Dönem: 7, Cilt:20, ss. 3-8.

¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:17, Toplantı:2, 29 Mayıs 1945, s.506.; "Hükümet Mecliste 359 Oyla İtimad Kazandı", Cumhuriyet, 30 Mayıs 1945.

²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:17, Toplantı:2, 29 Mayıs 1945, s.512.

²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:17, Toplantı:2, 29 Mayıs 1945, s.515.

²² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:7, Cilt:14, İçtima:2, 1 Kasım 1944, s.3.

Tasarının tamamına karşı çıkamayan muhalifler 17.²³ ve 21.²⁴ maddelerin kaldırılması için çaba sarfettiler. Bu muhaliflerin başını toprak sahiplerinin sözcülüğünü yapan Adnan Menderes ve Refik Koraltan çekmekteydi. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun meclis saflarında konuşulmaya başlandığı zamanlarda dört milletvekili²⁵ parti grubuna bir önerge verdi. İstekleri özetle üç noktada kendisini göstermekteydi. Bu istekleri; anayasada ve parti tüzüğünde bulunan demokratik olmayan hükümlerin kaldırılması, meclisin güçlenip hükümeti denetleyen bir rolde olması ve seçimlerin serbestliğidir.²⁶ CHP Meclis Grubu 12 Haziran'da toplanıp önergeyi gizli olarak tartıştıktan sonra reddeder. Karpas'a göre İnönü başta olmak üzere CHP'li birtakım isimler, gerçek bir muhalefet partisi kurulmasına olanak sağlamak adına bilerek önergeyi reddetme eğiliminde olabilir.²⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçek anlamda demokratik yaşamın başlangıcı 7 Ocak 1946 tarihinde DP'nin kurulması ile gerçekleşti.²⁸ Demokrat Parti'nin kuruluş ideolojisi; liberalizm ve demokrasi temelli bir ideoloji olarak kendisini göstermektedir.²⁹ DP, kuruluşundan hemen sonra ülke genelinde örgütlenmeye oldukça önem vererek çalışmalarına başladı. DP'nin bu ilerleyişini gören CHP, 1946 yılının Nisan ayında Meclis Grubu'nu toplayarak Eylül ayında yapılması planlanan belediye seçimlerinin Mayıs ayında yapılması kararını aldı. Böylelikle DP, ülke genelinde örgütlenmesini tamamlayamadan seçime gidilecekti. Buna karşılık DP, 8 Mayıs 1946 tarihinde belediye seçimlerine katılmayacağını açıkladı.³⁰

²³ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 17. Madde: Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçiler tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede 39 uncu madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde uç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15 ve 16'nci maddelerin hükümleri işlemez Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanmaz, işçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığı Tarım Bakanlığı belli eder. (T.C. Resmî Gazete, **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu**, Kanun No:4753, Sayı:6032, 15 Haziran 1945, s. 8894).

²⁴ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 21. Madde: Vergide bir bütün olarak kayıtlı bulunan arazinin tamamı kamulaştırılmış değilse değerini kamulaştırılan parçalarla sahibine kalan parçaya ifrazı, tadilat komisyonları tarafından yapılır Tadilat komisyonu kararına karşı arazi sahibi ile Hazine 1833 ve 3692 sayılı kanunlar dairesinde itiraz edebilirler. (T.C. Resmî Gazete, **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu**, Kanun No:4753, Sayı:6032, 15 Haziran 1945, s. 8895).

²⁵ Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü.

²⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2019, ss.11-14.

²⁷ Karpas, ss. 233-234.

²⁸ "Demokrat Partisi Dün Resmen Teessüs Etti", **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1946, s.1.

²⁹ **Demokrat Parti Programı 1946**, TBMM Kütüphanesi, Yer:2008-563, Yıl:1946, ss. 1-5.

³⁰ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV- Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2021, ss. 37-43.

1946 genel seçimleri açık oy, gizli sayım yöntemiyle ve çoğunluk usulüne dayalı olarak gerçekleşti. 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleşen seçimlerde CHP 395, DP 66 ve Bağımsızlar 4 milletvekili çıkardı. Bu seçimden sonra DP, CHP'yi seçim yolsuzluğu yapmakla suçladı. CHP 4 yıl daha iktidarda kalırken DP ise meclisteki üye sayısını yükseltmekteydi. 21 Temmuz seçimleri ve 12 Temmuz Beyannamesi'nin (1947) yayınlanması arasındaki süreç çok partili hayata geçişin en önemli dönemi olarak nitelendirilir. İki partinin birbirine düşman kesildiği ve ilişkilerin kopma noktasına geldiği bu dönemde İnönü araya girerek 12 Temmuz Beyannamesini yayınladı. Bu bildiriyle birlikte CHP ve DP arasında yeni bir süreç başlar ve siyasi gerginlik azalır.³¹

12 Temmuz Beyannamesi sonrasında siyasi ortamın yumuşamasından rahatsız olanlar da vardı. Bunların başında Recep Peker gelmekteydi. 35'ler hareketi olarak geçen Nihat Erim'in öncülük ettiği bazı milletvekilleri grup toplantısında Recep Peker aleyhinde oy kullandılar. Bunun ardından Peker istifa etti ve 9 Eylül 1947'de Hasan Saka hükümeti kuruldu. Hasan Saka hükümeti tarafından 1948 yılında çıkan seçim yasası, yargı denetimi konusunda noksanlıkları bulunduğu için Demokrat Parti, ara seçimlere ve yerel seçimlere girmeme kararı aldı. 1949 yılının ilk günlerinde ise Saka hükümeti yerini Şemsettin Günaltay hükümetine bıraktı. 20 Haziran 1949 tarihinde ise DP 2. büyük kongresini gerçekleştirdi ve Milli Teminat Andı adlı bildirgesini yayınladı. Buna göre herhangi bir seçim yolsuzluğu yapılırsa halk meşru savunma hakkını kullanacaktı. CHP bu bildirgeye "Milli Husumet Andı" ismini taktı. DP'nin baskılarının neticesinde hükümet Şubat ayında daha gelişmiş bir seçim yasasını yürürlüğe soktu. Bu seçim yasasına göre nispi temsil yerine çoğunluk temsil sistemi kullanılacaktı. Bu durum 1950'lerde yapılan üç seçimde de CHP aleyhine işledi. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde de DP, oyların %55'ini, CHP, %45'ini aldı. Fakat çoğunluk sistemi neticesinde DP, meclisten 408 sandalye alırken CHP 69 sandalye alabildi.³²

Demokrat Parti'nin hükümetin başına geçmesiyle birlikte Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise başbakanlık koltuğuna oturdu. Hükümetin

³¹ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Ed: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, ss. 142-147.

³² Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2016, ss. 245-247.

güvenoyu almasından çok kısa bir zaman sonra ordu üst kademeleri tamamen değişikliğe uğradı. Bürokratik değişimlerin yanı sıra sosyal değişiklikler de kendisini gösterdi. DP, 16 Haziran 1950 tarihinde Arapça Ezan yasağını kaldırdı. 14 Temmuz'da ise genel bir af yasası çıkararak neredeyse tüm suçlular aftan yararlandı. Bunun yanı sıra ekonomide liberalleşme adımları atıldığı görülmektedir. Siyasal olarak da Batı'yla ve Amerika'yla yakınlaşmalar bu dönemde oldukça artış gösterdi. DP, siyasal ve ekonomik anlamda liberal söylemlerle iktidara geldi. 1950-1954 yılları arasında da bu imajını olabildiğince koruduğu görülmektedir.³³ Fakat buna rağmen DP iktidara geçtiği günden, iktidardan düşmesine kadar baskıcı yönünü giderek arttırdı.

1951-1953 yılları arasında DP'nin liberal ekonomik politikaları doğrultusunda Türkiye'de geçici bir ekonomik refah ortamı oluştu. Bu ortam sayesinde DP, 1954 seçimlerini kolayca kazandı. Fakat çok geçmeden bu durum tersine döndü. Dış borçlanmanın artması, 1954 ve 1955 yıllarında yaşanan kuraklıklar ve Amerikan yardımlarının azalması gibi sebepler ekonomik refah ortamını sekteye uğrattı. Bunun yanı sıra basına ve demokratik yaşama yapılan müdahaleler toplumsal hoşnutsuzluğu beraberinde getirdi. Muhalefet partileri, basın ve hatta bazı DP'liler şiddetli eleştirilere başladı. 1957 seçimlerine giderken muhalefetin koalisyon oluşturmaya yasak getirildi ve DP yönetimi git gide antidemokratik ve otoriter bir yönetim olarak kendisini gösterdi. 1957 seçimlerinde DP'nin oylarının oldukça düştüğünü görmekteyiz. Bu durum mecliste de karşılık buldu ve 1957 sonrasında muhalefet oldukça şiddetlendi.³⁴

Demokrat Parti yöneticileri 1954 seçimleri sonrası elde ettikleri siyasal gücü ve kanuni yetkileri en sert biçimde kullanmaya başladı. Her geçen gün bu otoriter yönetim anlayışı katlanarak devam etti ve basın, toplantı, gösteri hürriyetleri neredeyse yok olma noktasına geldi. 1957 yılından itibaren de DP bir yıkılış sürecine girdi. Bu yıkılışın başlıca sebeplerinden biri ekonominin kötüleşmesidir. Bu ekonomik zorluklar beraberinde şikayetlerin artmasına sebep oldu. Bu şikayetler DP tarafından sertlikle karşılandı ve eleştirilere karşı baskı ortamı genişledi. Bu dönemde DP parlamenter demokrasiyi tasfiye etmek üzerine baskılarını arttırdı. DP, Vatan Cephesi ile birlikte muhaliflere olan baskısını iyice arttırdı. Oluşan cepheleşmeler halkı da kötü bir şekilde

³³ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1950-1960)", **Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Ed: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, ss.178-180.

³⁴ Karpat, ss. 495-506.

etkilemekteydi. Nisan 1959'daki Uşak Olayları ile birlikte tahrik edilen vatandaşlar muhalefet yöneticilerine fiilen saldırdı. Son olarak da diktatörlük yetkilerine eş değer bir Tahkikat Komisyonu kurulmak üzere CHP'nin resmen tasviye edilmesine kalkışıldı. DP'nin baskıcı yönetimine ordudan cevap geldi ve 27 Mayıs Askeri Müdahalesi gerçekleşti.³⁵ Cem Eroğul'a göre; "...27 Mayıs aslında bir karşı darbe idi. Zira ilk darbe, iktidardan gelmişti. DP, parlamenter düzeni ortadan kaldırmıştı..."³⁶ Sina Akşin de 27 Mayıs'ı darbenin yanı sıra bir devrim olarak tanımlamaktadır. Akşin, Atatürk ve İnönü'nün kurmuş oldukları demokrasi temellerinin 27 Mayıs ile pekiştirildiğini söyler.³⁷

27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin niyeti iktidarda uzun süre kalmak değildi. Ülkede demokrasiyi tekrardan canlandırmayı amaçlıyorlardı. Bu doğrultuda hızlıca bir Anayasa Komisyonu oluşturuldu. 27 Mayıs ile birlikte ülkenin geçmiş yıllarına kıyasla çok geniş bir özgürlük ortamı oluştu. 1957'den beri CHP tarafından oluşturulan İlk Hedefler Beyannamesi, 1961 Anayasası'nın temellerini oluşturdu.³⁸

Türkiye'de 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlüklerle birlikte ilk defa ideolojik siyasete izin veriliyordu.³⁹ Bunun yanı sıra kapatılan DP'nin yerine onun tabanına hitap eden Adalet Partisi⁴⁰ ve Yeni Türkiye Partisi⁴¹ kuruldu. 1961 Ekim'inde yapılan seçimlerde bu iki parti toplamda %48,5 oy alarak DP tabanına ulaşabildi. Bunların yanı sıra CHP ise bu seçimde %36,7'lik bir oy oranına sahip oldu. Hiçbir parti tek başına iktidar olamamaktaydı. Bu durum da Türkiye'de ilk defa bir koalisyon hükümeti kurulacağını göstermekteydi.⁴²

³⁵ Eroğul, ss. 241-245.

³⁶ Eroğul, s. 246.

³⁷ Akşin, s.265.

³⁸ Bülent Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, Beta Basım Yayın Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul, 1994, ss.16-17.

³⁹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul,1995, s. 195

⁴⁰ "Tahsin Demiray, Ethem Menemencioğlu, Mehmet Yorgancıoğlu, Muhtar Yazır, Necmi Ökten, Cevdet Perin, Emin Acar ve Kamuran Evliyaoğlu gibi Demokrat Parti'nin bazı eski üyeleri ile 27 Mayısçılarla görüş ayrılığına düşen 11. Genel Kurmay Başkanı emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala, Şinasi Osmalı, Halit Ağca ve Dr. İhsan Önal, 11 Şubat 1961'de Adalet Partisi'ni kurmuşlardır." (**Adalet Partisi Resmi Web Sitesi**, "Adalet Partisi Tarihçesi" <https://ap.org.tr/history> Son Erişim Tarihi: 22.03.2023)

⁴¹ "13 Şubat 1961 tarihinde Ekrem Alican, Raif Aybar ve İrfan Aksu Ankara Valisi İhsan Orgun'u ziyaret ederek kuruluş dilekçesini teslim etmiş ve 19.02.1961 günü YTP'de görev dağılımı yapılmıştır. Genel Başkanlığa Ekrem Alican, Genel Başkan Yardımcılığına Raif Aybar, Genel Sekreterliğe İrfan Aksu, Genel Sekreter Yardımcılıklarına İhsan Şerif Dura, Hasan Kangal ve Ertuğrul Alatlı, yedek üyeliğe Celal Cündoğlu seçilmiştir." Abdullah Kutalmış Yalçın, "Türk Siyasal Hayatında Yeni Türkiye Partisi", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Cilt:20, Sayı:4, 2013, s.2016.)

⁴² Ahmad, s. 192.

Milli Birlik Komitesi'nin, hiçbir partinin etkin bir iktidar oluşturmayaacağını düşünerek seçimleri iptal etmek istemesine karşı CHP ve AP, İsmet İnönü başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurmaya razı geldi.⁴³ İlk koalisyon hükümeti 10 Kasım 1961 tarihinde CHP ve AP ortaklığında kuruldu. Fakat bu ortaklık çok uzun sürmedi ve 30 Mayıs 1962 tarihinde son buldu. İkinci koalisyon ise ordudan gelen zorlamalar neticesinde 25 Haziran'da kuruldu. İkinci koalisyon AP dışındaki tüm partilerden (CHP, YTP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) ve bağımsızlardan oluşmaktaydı. Fakat koalisyonun sağ ortakları CHP ile iş birliği yaptığı gerekçesiyle 1963 belediye seçimlerinde kitlesinden sağlam bir tokat yiyerek oy oranını düşürdü. Bu durum ikinci koalisyonun da dağılmasına neden oldu. İsmet İnönü üçüncü kabinesini 25 Aralık 1963 tarihinde kurdu ve tam o esnada Kıbrıs Krizi patlak verdi. Muhalefetin bazı üyeleri Kıbrıs Krizi dolayısıyla 3 Ocak 1963'te İnönü'ye güven oyu verdi. Fakat bu hükümet sallantıdaydı ve yeri çok sağlam değildi. AP ile birlikte öne çıkan bir isim olan Süleyman Demirel ise doğru zamanı beklemekteydi. 12 Şubat 1965 tarihinde yapılan bütçe görüşmeleri Demirel için doğru zamandı ve İnönü'yü istifaya zorladı. 3. İnönü koalisyon hükümetinin istifası ile birlikte yerine seçime AP listesinden giren Suat Hayri Ürgüplü önderliğinde AP, YTP, MP, CKMP ve bağımsızlar koalisyonu kuruldu.⁴⁴ 10 Ekim 1965 tarihinde 27 Mayıs sonrası ikinci seçim gerçekleşti ve bu seçimde milli bakiye sistemi uygulamaya girdi. %71,26'lık katılımın olduğu seçimi AP, oyların %52,9'unu alarak kazandı. 1965 seçimlerinin galibi Süleyman Demirel önderliğindeki AP oldu.⁴⁵ Bu galibiyet Süleyman Demirel'in sonraki yıllarda yükselişinin bir başlangıcı oldu. CHP, 1965 seçimlerinde oy oranını yaklaşık %8 düşürerek problemi içeride arama girişimlerine başladı.

⁴³ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E Yayınları, İkinci Cilt, Çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul, 1983, s. 500.

⁴⁴ Ahmad, ss.192-193.

⁴⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi-V, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960- 12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2019, ss.142-143.

İKİNCİ BÖLÜM

1945-1966 YILLARI ARASINDA CHP YÖNETİMİ VE YAPISI

1945-1966 yılları arasında CHP Genel Merkezi'nde ve yönetiminde söz ve imtiyaz sahibi olan 6 organ (1946 tarihinde kaldırılan Genel Başkan Vekilliği ile birlikte 7) bulunmaktadır. Bunlar; Genel Başkanlık, Genel Sekreterlik, Merkez İdare Kurulu (Genel İdare Kurulu), Parti Meclisi, Meclis Grubu (Parlamento Grubu) ve Kurultay'dır. Bu bölümde kısaca bu kurumlar anlatılacaktır. Fakat tezin ana konusunu oluşturan Genel Sekreterlik kurumu Üçüncü Bölümde detaylıca anlatılacağı için bu bölümde yer almamaktadır.

2.1. GENEL BAŞKANLIK

1939 Nizamnamesine göre Genel Başkanlık, partinin idaresini elinde bulunduran ve partiyi temsil etme yetkisine sahip kişi olarak tanımlanır. Partinin en yüksek kademesi Genel Başkanlıktır. Ayrıca nizamnameye göre Genel Başkan gerekli gördüğü takdirde haklarını Genel Başkan Vekili⁴⁶ veya Genel Sekretere bırakabilir.⁴⁷ Atatürk öldükten sonra Değişmez Genel Başkanlık, Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'ye verildi fakat çok partili hayata geçişin ardından 10 Mayıs 1946 tarihindeki CHP 2. Olağanüstü Kurultayı'nda bu unvan kaldırıldı.⁴⁸

1950 seçimlerinin CHP aleyhine sonuçlanmasıyla CHP artık muhalefet partisi konumundaydı ve İsmet İnönü Cumhurbaşkanı değildi. İnönü iktidarı kaybetmiş olmasına karşın partinin başında kalacağını belirtti ve fiilen partinin yönetimini devraldı.⁴⁹ Böylelikle Genel Başkan Vekilliği kurumu da işlevsiz kalarak 8. Kurultay'dan sonra kaldırıldı. Bununla birlikte 8. Kurultay'dan sonra Genel Başkan İnönü'nün gücü de azaltıldı. Bu tarihten itibaren Genel Sekreter, Genel Başkan tarafından atanmak yerine kongre tarafından seçilmesi kararı alındı. 1950'ye kadar

⁴⁶ CHP'nin 1939 Nizamnamesine göre Genel Başkan vekili şöyle tanımlanır; "*Değişmez Genel Başkan, Partili mebuslardan birini Genel Başkan Vekili tayin eder. Genel Başkan Vekilinin vazife ve selahiyeti Değişmez Genel Başkan tarafından tespit olunur. Genel Başkan Vekilinin değişmesi kendi istifası veya Genel Başkan tarafından vekillığe bir başka zatın tayiniyle vuku bulur.*" (CHP Nizamnamesi, Partinin Beşinci Büyük Kurultayınca Kabul Edilmiştir, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s. 8).

⁴⁷ CHP Nizamnamesi, Partinin Beşinci Büyük Kurultayınca Kabul Edilmiştir, s. 8.

⁴⁸ Uyar, *Tek Parti...*, ss. 228-229.

⁴⁹ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 10-55-22, Tarih: 24.05.1950.

parti politikalarından sadece Genel Başkan sorumluyken artık Genel Başkan, Genel Sekreter ve Meclis Grup Başkanı'ndan oluşan bir heyet parti politikalarından sorumlu olacaktı.⁵⁰ Bu tarihten itibaren parti içi demokrasinin olumlu bir yönde seyrettiğini görmekteyiz.

26-30 Kasım 1951 tarihinde gerçekleşen CHP 9. Kurultayı'ndan itibaren CHP tüzüğünde birtakım değişiklikler gerçekleşti. Bu değişikliklere göre Genel Başkan, Kurultay tarafından gizli oy ve salt çoğunluğa göre seçilecekti. Ayrıca 1951 Tüzüğüne göre partinin en yüksek kademesi Kurultay olarak kabul edildi.⁵¹ 1959 yılına kadar genel olarak Genel Başkanın yetkileri geçerliliğini korudu. Fakat 1959'da toplanan 14. Kurultay ile birlikte Genel Başkan'ın görev ve yetkileri daha ayrıntılı bir biçimde ele alındı. Bu ayrıntılandırmanın nedeni ileri bölümlerde bahsedilecek olan İnönü- Gülek (Genel Başkan- Genel Sekreter) rekabetinin bir sonucu olarak görülmektedir.⁵²

⁵⁰ Çağdaş Görücü, **Demokrat Parti İktidarında CHP: İdeolojik ve Örgütsel Arayışlar (1950-1960)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 156-157.

⁵¹ **CHP Tüzüğü, Partinin 11. Kurultayınca Onaylanmıştır**, Ulus Basımevi, Ankara, 1951, s.17; Hakkı Uyar, **100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2010)**, AnkaHa Yayınları, Ankara, 2012, ss. 66-67; Görücü, ss. 157-158.

⁵² Uyar, **100 Soruda...**, ss.74.

2.2. MERKEZ İDARE KURULU (GENEL İDARE KURULU)⁵³

Merkez İdare Kurulu, CHP'nin yürütme organı olarak kendisini göstermektedir. 1951 yılına kadar Merkez İdare Kurulu, Parti Meclisi içinden seçilmekteydi. 1951 yılından itibaren ise Merkez İdare Kurulu, Kurultay tarafından seçilen Genel Sekreter ile birlikte 14 kişiden oluşan bir kurul olarak faaliyet göstermektedir. Merkez İdare Kurulunun başkanlığını Genel Sekreter üstlenmekteydi. 1951 Tüzüğüne göre Merkez İdare Kurulunun görevleri; parti örgütünü sağlamak ve örgütün denetlenmesi, Kurultay kararlarının uygulanması, parti ilkelerini millete benimsetilmesi ve bunları temin için tedbirler almasıdır. Bunların yanı sıra Merkez İdare Kurulu, parti faaliyetleri ve siyasi gelişmelerle alakalı havadisler hakkında Parti Meclisine rapor vermekle görevlidir. Partinin bütçesinden de Merkez İdare Kurulu sorumludur. 1954 yılından sonra Merkez İdare Kurulu'nun karar organı olma özellikleri kaldırılırken yetkileri azaltılmaktadır.⁵⁴

KURULTAY	GENEL SEKRETER	GENEL SEKRETER YARDIMCISI	MERKEZ İDARE KURULU ÜYELERİ	Eklenen veya Değişen
7. Kurultay (17 Kasım 1947)	Tevfik Fikret Sılay	Cevat Dursunoğlu	Ziya Arkant, Ali Taşkapılı, Kemal Çelik, F. Şerafettin Bürge, Kemali Beyazıt, Nurullah Sümet, Kemal Satır, Muhsin Adil Binal, Sahit Kurutluoğlu, Cemil Sait Barlas	Ahmet Hamit Selgil, Cemal Kazancıoğlu, Mekki Hikmet Gelebeğ, Fahri Bük, Şefik Tugay
8. Kurultay (28 Haziran 1950)	Kasım Gülek	Zihni Betil	Kemal Beyazıt, Cavit Oral, C. Reşit Eyüpoğlu, İ. Rüştü Aksal, Sezai Erkut, Kemal Satır, C. Sait Barlas, Vedat Dicleli	-

⁵³ 11. Kurultay'dan sonra Genel İdare Kurulu'nun ismi; Merkez İdare Kurulu olarak değişikliğe uğramıştır.

⁵⁴ Görücü, ss. 166-167; Uyar **100 Soruda...**, ss. 66-67.

9. Kurultay (26 Kasım 1951)	Kasım Gülek	Zihni Betil, C. Sait Barlas	Ferit Melen, Atıf Topaloğlu, Cahit Zamangil, Şemsettin Sirer, Sezai Erkut, Cavit Oral, Kemal Satır, Kemali Beyazıt, Cevat Dursunoğlu, Sırrı Atalay, Kamil Boran, Server Somuncuoğlu	-
10. Kurultay (22 Haziran 1953)	Kasım Gülek	Zihni Betil	Mebrure Aksoley, Kemali Beyazıt, Sezai Ekut, Vedat Dicleli, Şemsettin Sirer, Ferit Melen, Sahit Kurtoğlu, Cahit Zamangil, Atıf Topaloğlu, Sırrı Atalay, Nihat Erim, İ. Rüştü Aksakal, Reşit Eyüpoğlu	Cevat Dursunoğlu
11. Kurultay (26 Temmuz 1954)	Kasım Gülek	M. Nuri Okçuoğlu, Turgut Göle	Osman Sabri Adal, Reşit Tankut, Emin Ali Dazıroğlu, Mehmet Hazer, Necati İlter	-
12. Kurultay (21 Mayıs 1956)	Kasım Gülek	Turgut Göle, Kâmil Kırıkoglu	Orhan Öztrak, Reşit Tankut, Emin Ali Dazıroğlu, Mehmet Hazer, Necati İlter	-
13. Kurultay (9 Eylül 1957)	Kasım Gülek	Turgut Göle, Kâmil Kırıkoglu	Turhan Feyzioğlu, Necati İlter, Mehmet Hazer, Orhan Öztrak, Reşit Tankut	-
14. Kurultay (12 Ocak 1959)	Kasım Gülek	Orhan Öztrak, Kemal Satır	Kemaş Beyazıt, Sırrı Atalay, Emin Paksüt, Turhan Feyzioğlu, Osman Alişiroğlu, Turgut Göle, Ferit Melen, Turan Güneş	İsmail Rüştü Aksal (Genel Sekreter)
15. Kurultay (24 Ağustos 1961)	İsmail Rüştü Aksal	Orhan Öztrak, Kemal Satır	Ferit Melen, Kemaş Beyazıt, Nuvit Yetkin, Turgut Göle, Bülen Ecevit, Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Turan Güneş	Kemal Satır (Genel Sekreter), Kemali Beyazıt ve Lebit Yurdoğlu (Genel Sekreter Yardımcısı), Atalay Akan, Tahir Burak, Bebit Yurdoğlu, Orhan Eyüpoğlu, Ferda Güley, İbrahim Saffet Omay, Sezai Erkut
16. Kurultay (14 Aralık 1962)	Kemal Satır	Emin Paksüt, Hürrem Müftügil	Cihat Baban, Orhan Eyüpoğlu, Hüdayi Oral, Zariye Koçak, Muhammed Ertem, Zeki Baltacıoğlu,	-

			Süreyya Koç, Cahit Zamangil	
17. Kurultay (16 Ekim 1964)	Kemal Satır	Sırrı Atalay, Cihat Baban	Ferda Güley, Fehmi Alpaslan, Sırrı Atalay, Zarife Koçak, Süreyya Koç, Suphi Baykam, Şefik İnan, Turhan Feyzioğlu, Şevket Absuzoğlu, Cihat Baban	-
18. Kurultay (18 Ekim 1966)	Bülent Ecevit	İbrahim Öktem, Lebit Yurdoğlu	Orhan Birgit, Mehmet Delikaya, Muammer Erten, S. Hakkı Esatoğlu, Ali İhsan Göğüş, Mustafa Ok, Hüdaî Oral, İbrahim Öktem, İhsan Topaloğlu, Lebit Yurdoğlu	-

Tablo 1: 1947-1966 Yılları Arasında Merkez İdare Kuruluna Seçilen İsimler.⁵⁵

2.3. PARTİ MECLİSİ (PARTİ DİVANİ)

Parti Divanı, çok partili hayata geçiş sonrasında partinin merkez teşkilatının karar ve denetim mekanizması olarak kendisini gösterdi. 1950 yılına kadar Parti Divanında 40 üye bulunurken 1950 sonrası yapılan değişikliklerle birlikte üye sayısı 30'a düşürüldü. 1951 yılından itibaren Parti Divanının ismi değişerek Parti Meclisi halini aldı. Parti Meclisi üyeleri 1951'den itibaren Genel Başkan, Genel Sekreter, Genel İdare Kurulu üyeleri, Parti Meclis Grubu Başkan Vekilleri, Grup Başkanı, Meclis Grubu İdare Kurulu üyeleri ve her ilden gelen temsilcilerden oluşmaktaydı.⁵⁶ Tüzüğe göre Parti Meclisinin 4 ayda bir toplanması öngörülse de toplantı günü ve yeri Genel Başkan tarafından belirlenerek çeşitli tarihlerde toplanırdı. 11. Kurultay ile birlikte Parti Meclisi birtakım değişikliklere uğradı. Bu değişikliklere göre Parti Meclisinin görev ve yetkileri ayrıntılandırıldı. Parti Meclisi, Kurultaylar arası dönemde parti işlerinin yürütülmesini ve denetlenmesini sağlamakla yetkili oldu. 1954 öncesine kıyasla Parti Meclisi, daha etkin ve düzenli bir organ olarak kendisini gösterirken 14. Kurultaydan itibaren ise üye sayısı tekrar 40'a çıkarıldı ve Genel Sekreteri denetleme

⁵⁵ **CHP, Millet Hizmetinde 40 Yıl**, ss. 69-74; Hikmet Bila, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, Milliyet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1987, ss. 281-304.

⁵⁶ Her ilden gelen temsilcilerin Parti Meclisine katılması kararı uygulamada yaşanan zorluklar nedeniyle 11. Kurultay'dan itibaren kaldırıldı.

yetkisi genişledi. Ayrıca Genel Sekreterliğin boşalması durumunda Parti Meclisi kendi içerisinde Genel Sekreter Vekili seçme yetkisine de sahip oldu.⁵⁷

2.4. MECLİS GRUBU (PARLAMENTO GRUBU)

Meclis Grubu, CHP'nin 1923 Nizamnamesinden itibaren kendisine yer bulmaktadır. Meclis Grubu CHP'li milletvekillerinden oluşmaktadır. Meclis Grubunun başkanı, parti başkanıdır. Grup toplantılarında, gruba ilişkin meseleler ve gündeme göre karşılıklarına çıkan meseleler tartışılıp, karara bağlanırdı. Ayrıca üyeler, oylamalarda tamamen bağımsızlardı. Fakat grupta görüşülerek alınan kararlara tüm üyeler uymak zorundaydı. Bazı gazete yazılarından, Ayın Tarihi'nden ve dönemin CHP'li vekillerinin anılarından hareketle grup toplantılarının çok sesli ve eleştirel bir yönü olduğu sonucuna varılmaktadır.⁵⁸ 12 Eylül askeri darbesi ile birlikte devletin kâğıt ihtiyacını karşılayabilmek için CHP Grup Toplantı Tutanaklarının SEKA'ya gönderildiği söylenmektedir.⁵⁹ Bu durum, tarihçiler açısından oldukça önemli bir kaynağa ulaşılamaması açısından büyük kayıptır.

Tek parti dönemi boyunca TBMM'nin yapması gereken görevi Meclis Grubu üstlenmekteydi. Kamuya kapalı şekilde gerçekleşen Meclis Grubu toplantılarında TBMM'ye gönderilen kanun tekliflerinin temeli atılır ve tartışmaları yapılırdı. Buna karşın 1950 sonrasında CHP çok az milletvekili çıkarabildiğinden dolayı Meclis Grubu hem nicelik olarak hem de nitelik olarak önemini kaybetti. Ayrıca 1950'li yılların başında gerçekleşen istifalar ve ayrılıklar meclisteki CHP'li sayısının git gide azalmasına neden oldu. Meclis Grubu, her toplantı yılının başında grup üyelerinin kendi aralarında yaşadığı anlaşmazlıkları çözmek için 9 kişilik bir Haysiyet Divanı seçmekteydi. Grubun kendi içindeki anlaşmazlıkların yanı sıra Meclis Grubu ile Genel Merkez arasında da sık sık gerilimler yaşanırdı. Bu gerilimlerin kazananı genellikle Genel Başkanın etkisiyle Genel Merkez olurdu.⁶⁰

⁵⁷ Görücü, ss. 168-171.

⁵⁸ Uyar, **Tek Parti...**, ss. 262-279.

⁵⁹ Oktay Gökdemir, **Cumhuriyet'in 90 Yıllık Çımarı CHP**, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, 2013, s. 281.

⁶⁰ Görücü, ss. 171-183.

2.5. KURULTAY (BÜYÜK KONGRE)

Tek parti dönemi boyunca yapılan Kurultaylar partinin ideolojik gelişimi ve kurumsal kimliğinin oluşumu açısından önemli adımlar teşkil etse de lider kadronun isteği dışında bir karar da Kurultaylardan çıkmamaktaydı. 1923 CHP Tüzüğü, Kurultayın her yıl bir defa 23 Nisan'da toplanacağını belirtmekteydi. Fakat ilk Kurultay 15 Nisan 1927 tarihinde toplanabildi. Kurultay'a Merkez Yönetim Kurulu üyeleri, parti milletvekilleri, il yönetim kurulu başkanları, il kongrelerince seçilen ikişer ve parti üyesi sayısının 10.000'in üzerinde olduğu illerden her 10.000 üye için birer delege seçimi ile katılım sağlanmaktadır. Tek parti dönemi boyunca genel merkezin ağırlığı delegelere göre fazla olsa da 1950 yılından sonra Kurultaylarda taşra delegeleri ağırlık kazanmaya başladı. Bununla birlikte Kurultay, genel merkezin onay merkezi olmaktan çıkıp bir karar merkezi haline geldi. 1951 CHP Tüzüğü partinin en yüksek organını Kurultay olarak belirlemektedir.⁶¹

1951 Tüzüğüne göre Kurultay'ın her sene toplanması öngörülse de buna uyulamadığı görülmektedir. Aynı tüzüğe göre Kurultay; Genel Başkan, Genel Sekreter, Genel İdare Kurulu üyeleri, İl Kongrelerince seçilen dörder delegeden ve üye sayısı 5.000'in üzerinde olan illerde her 5.000 üye için birer delegeden oluşmaktadır. 1954 yılında ise Genel İdare Kurulu yerine Parti Meclisi üyelerinin Kurultaya katılması kabul edildi. 1959 Kurultayında yapılan tüzük değişikliği ile birlikte de İl Kadın Kolları Başkanlarının ve İl Gençlik Kolları Başkanlarının Kurultay delegeleri arasında katılım göstermesi sağlandı.⁶²

⁶¹ Hakkı Uyar, **1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 34-38.

⁶² Görücü, ss. 183-186.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHP GENEL SEKRETERLİĞİ (1945-1966)

Genel Sekreter (Katib-i Umumi), 1923 Halk Fırkası Nizamnamesine göre 9 kişilik Genel İdare Kurulu (Umumi Heyet-i İdare) üyeleri arasından Genel Başkan'ın seçtiği kişi olarak belirlenirdi.⁶³ Tek parti idaresi boyunca Genel Sekreter, Genel Başkan (Atatürk) ve Genel Başkan Vekilinden (İnönü) sonra partide en yetkili üçüncü kişiydi. 1950 yılında CHP'nin iktidarı devretmesinden sonra gerçekleşen 8. Kurultay ile birlikte Genel Başkan Vekilliği makamı işlevsiz kaldı ve Genel Sekreter, partinin ikinci adamı haline geldi.

18 Haziran 1936 tarihinde Genel Yönetim Kurulunca alınan karara göre; İçişleri Bakanı genel yönetim kurulu üyeliğine alındı ve parti Genel Sekreterliği görevi verildi.⁶⁴ 1936 yılının ikinci yarısından 1939 yılına kadar İçişleri Bakanları, Genel Sekreterlik görevini yürütmekteydi. Parti-devlet bütünleşmesinin önemli göstergelerinden birisi olan bu adımı devletin partiye değil de partinin devlete yaklaşması olarak görmek daha doğru olur. Eğer Genel Sekreter, İçişleri Bakanlığı görevine getirilseydi tam tersi bir durum oluşurdu.

CHP Genel Sekreterliği, tek parti dönemi boyunca taşra teşkilatlarıyla genel merkez arasında bir köprü görevi görmekteydi. Genel merkezin yazışmaları, genelgeleri ve temaları Genel Sekreterlik aracılığıyla taşraya iletilirdi. Aynı şekilde taşra teşkilatı da dilek ve isteklerini Genel Sekreterlik aracılığıyla merkeze iletirdi. Bunun yanı sıra tek parti döneminde Genel Sekreterlik, toplumun çeşitli kesimleri ile bağ kurma görevini de üstlenmekteydi.⁶⁵

Genel Sekreterlik; Halkevleri ve Halkodalarının da bir danışma merkezi görevini görmekteydi. Hatta durum öyle bir hal almıştı ki Halkevleri ve Halkodaları önemli, önemsiz her konuyu Genel Sekreterliğe sormaktaydı. Bu durum karşısında Genel Sekreter Vekili Nafi Atuf Kansu, 1945 yılında Halkevleri ve Halkodalarına şu mektubu gönderdi:

⁶³ Uyar, **Tek Parti...**, s. 230; Uyar, **1923'ten...**, s. 19; Görücü, s. 15.

⁶⁴ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 3-13-3, Tarih: 18.06.1936.

⁶⁵ Cemil Koçak, **CHP Genel Sekreterliği (1930-1945)**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2018, ss. 7-9.

“Bazı Halkevlerimiz hemen her konu için doğrudan Genel Sekreterliğimize başvurmaktadırlar. Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesinin 44 üncü maddesinde de belirtildiği üzere; Halkevleri İdare Kurullarının, bütün yazışmalarını bağlı oldukları Parti İdare Kurulları ile yapmaları ancak, şubelerin çalışmalarıyla ilgili, anlamaya, aydınlanmaya lüzum gördükleri işlerde Genel Sekreterliğimizle yazışmaları gerektir...”⁶⁶

Gerek taşra teşkilatlarından gerek Halkevlerinden/Halkodalarından gerekse bireysel meselelerden dolayı CHP Genel Sekreterliğine mektup yağmaktadır.⁶⁷ Özellikle iktidar olduğu dönemde bu mektup sayılarının oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Bu doğrultuda partiye gelen mektupların ve evrakların bir sınıflandırma içinde değerlendirildiği Genel Sekreterliğin Umumi Talimatlarında yer almaktadır. Buna göre; Parti Genel Sekreterliği adına gelen tüm evraklar evrak şefi tarafından tasnif edilir ve iki ana başlıkta toplanır. Bunlar; Kayda tabi olan ve kayda tabi olmayan evraklar olarak ayrılır. Kayda tabi olan evraklarda kendi içerisinde “Genel Sekreterin adına gelen” ve “Genel Sekreterlik adına gelen” yazılar olarak ayrılır. Kayda tabi olmayan evraklar da kendi içerisinde dört bölüme ayrılır. Bunlar; “Genel Sekreterin tamamen şahsına ait hususi yazılar”, “Mebusluk talepleri”, “Milli, dini tebrikler, arzı tazimat yazıları” ve “Parti, Halkevleriyle diğer teşekküllere tamimle gönderilen kitapların alındığına dair gelen cevaplar”. Kayda tabi olan veya olmayan evrakların Genel Sekreter adına gelenlerin açılışını baş sekreter yaparken, diğer evrakların açılışını baş sekreter muavini yapar ve gerekli bürolara havale eder. Ayrıca eski harflerle gelen evraklar da iade edilir.⁶⁸

⁶⁶ BCA, Kurum:490-1-0-0, Yer: 5-27-7, Tarih: 02.08.1945.

⁶⁷ Genel Sekreterliğe ve Genel Sekretere mektup yollanması o kadar yaygınlaşmıştır ki Kasım Gülek’in Genel Sekreterliği döneminde Arnavutköylü balıkçılar dertlerini bir kâğıda yazıp torik balığının karnına yerleştirmişler ve sonrasında bu balığı Kasım Gülek’e hediye etmişlerdir. (“Gülek’e Torik Hediye Edildi”, **Milliyet**, 27 Şubat 1956, s. 1.)

⁶⁸ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 27-128-1, Tarih: 04.05.1945.

3.1. CHP TÜZÜKLERİNE GÖRE GENEL SEKRETERİN GÖREVLERİ

1927 Tüzüğü'ne göre Genel Sekreterin yetki ve görevleri şu şekilde tanımlanır:

*“Katibi Umumi, riyaset divanı, Fırka Divanı ve umumi heyet-i idare namına muntaka müfettişleriyle muhabere eder ve talimat verir, lüzumu halinde halkın tenvir ve irşadına ait tebligatta bulunur.”*⁶⁹

1931 Tüzüğü'ne göre Genel Sekreterin yetki ve görevleri şu şekilde tanımlanır:

*“Katibiumumi, Umumi reis namına vazife görür. Katibiumumi, Umumi reislik divanının, umumi idare heyetinin ve Fırka divanının kararların tebliğ eder. Bunları neticelendirir, Fırka teşkilatı ile muhabere ve Fırka işlerini takip eder. Fırkaya ait müracaatların kabul vasıtasıdır. Katibiumumilik Fırkaya bağlı başka hükmi şahsiyetlerin de bağlantı yeridir.”*⁷⁰

1931 Tüzüğü'nde belirtilen görev tanımı 1927 Tüzüğü'ne oranla Genel Sekretere daha kapsamlı bir görev ve yetki alanı sağlamaktadır. 1935 yılında tüzükte Genel Sekreterlik ile alakalı bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz üzere 1936 yılında İçişleri Bakanı'nın, Genel Sekreter olarak göreve başlaması kararı verildi. 1939 Tüzüğü'ne göre Genel Sekreterin vazifesi şu şekilde tanımlanmaktadır:

*“Genel Sekreter Değişmez Genel Başkan tarafından umumi idare heyeti azaları arasından seçilir ve Değişmez Genel Başkan namına vazife görür. Genel Sekreter, Genel Başkanlık Divanının, Umumi İdare Heyetinin ve Parti Divanının kararlarını tebliğ eder ve Parti işlerini takip eder. Partiye ait müracaatların kabul vasıtasıdır. Genel Sekreterlik Partiye bağlı hükmi şahsiyetlerin de merciidir. Genel Sekreterin Parti hükümetine aza olarak girmesi temin olunur.”*⁷¹

⁶⁹ Uyar, 1923'ten..., s. 19.

⁷⁰ Uyar, 1923'ten..., ss. 19-20.

⁷¹ CHP Nizamnamesi, Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, ss. 8-9.

Görüldüğü üzere 1939 yılında İçişleri Bakanı'nın, Genel Sekreter olması kararı kaldırılarak eski haline dönüş sağlandı. 1943 Tüzüğü'nde ve 1946 Tüzük Değişikliğinde ise Genel Sekreterlik adına herhangi bir değişiklik gerçekleşmedi.

1947 yılına gelene kadar Genel Sekreter, Genel Başkan tarafından seçilmekteydi. Fakat 1947 yılında yapılan tüzük değişikliğiyle birlikte Genel Sekreter'in Parti Divanı tarafından seçilmesi kararı alındı. 1947 Tüzüğü'ne göre Genel Sekreterin görev ve yetkileri şu şekilde tanımlanır:

“Genel İdare Kurulu Parti Divanının kendi arasından seçeceği (11) üye ile kurulur. Parti Divanı ayrıca bir Genel Sekreter seçer. Genel Sekreter, Parti Divanının ve Genel İdare Kurulunun kararlarını gereklilere bildirir ve bu kararları sonuçlandırır. Parti Kuruluşları ile haberleşir ve Partiye ait başvuruların kabul vasıtasıdır. Genel Sekreter, Partiye bağlı tüzel kişiliklerin de başvurma yeridir. Mahkemelerde ve devlet dairelerinde üçüncü şahıslara karşı Partiyi Genel Sekreter temsil eder. Başka partililerle Parti adına münasebette bulunabilir. Genel Sekreterin de Parti namına söz söylemek yetkisi vardır. Genel Sekreter, Genel İdare Kurulu üyeleri arasında iş bölümü yapar. Üyelerden birini kendine yardımcı ayırır.”⁷²

1947 Tüzüğü'ne baktığımızda Genel Sekreterin görev ve yetkilerinde ciddi bir artışın olduğunu görmekteyiz. Bu durum da Genel Sekreterin git gide daha güçlü bir hale geldiğini göstermektedir. Bunun sebebi, ülke yönetiminde çok partili demokratik hayata geçişi sağlayan İsmet İnönü'nün aynı şekilde parti yönetiminin de demokratik olmasını sağlama girişimidir. 1950 yılına gelindiğinde ise CHP muhalif parti konumuna geçti ve Genel Sekreterin gücü daha da arttı. 1950 Tüzüğüne göre Genel Sekreterin görev ve yetkileri şu şekilde tanımlanır:

“Genel Sekreter Kurultayca partililer arasından seçilir. Vazifesi gelecek mutat Kurultaya kadar devam eder. İnhilal halinde yenisi, Divan tarafından ve Partililer arasından seçilir. Genel Sekreter, Parti Divanının ve Genel İdare Kurulunun kararlarını

⁷² CHP Tüzüğü, Partinin VII. Kurultayınca Onanmıştır, 1947, ss. 63-64

gerekliere bildirir ve bu kararları sonuçlandırır. Parti kuruluşları ile haberleşir ve parti işlerini kovuşturur. Genel Sekreter, partiye ait başvuruların kabul vasıtasıdır. Genel Sekreter, partiye bağlı tüzel kişiliklerin de başvurma yeridir. Mahkemelerde ve devlet dairelerinde üçüncü şahıslara karşı Partiyi Genel Sekreter temsil eder. Başka partililerle parti adına münasebette bulunabilir. Genel Sekreterin de parti namına söz söylemek yetkisi vardır. Genel Sekreter, Genel İdare Kurulu üyeleri arasında iş bölümü yapar. Üyelerden birini kendine yardımcı ayırır.”⁷³

1950 Tüzüğü’nde Genel Sekreterlik ile ilgi öne çıkan nokta Genel Sekreterin artık Parti Divanı tarafından değil Kurultay tarafından seçilecek olmasıdır. Bu durum hem Genel Sekreterin gücünü arttırdı hem de Genel Başkan- Genel Sekreter sürtüşmelerinin artmasına neden oldu. 1951 Tüzüğü’ne göre Genel Sekreterin görev yetkileri şu şekilde tanımlanır:

“Sekreter, Partinin yazı işlerini idare [eder], üye sayısının ve Parti taraftarının çoğalmasına çalışır. Başkan bulunmadığı zaman ona vekillik eder. (Madde-18/b)”

“Genel İdare Kurulu, yıllık Kurultay tarafından bir yıl süre ile seçilen bir Genel Sekreter ve on dört üyeden tereküp eder. Vazifesi, yenisi seçilinceye kadar devam eder. Genel Sekreterliğin boşalması halinde mutat Kurultaya kadar yenisi Genel İdare Kurulunca seçilir. (Madde-31)”

“Genel İdare Kurulu seçimini müteakip, Genel Sekreterin başkanlığında toplanır. Genel Sekreter kendisine Genel İdare Kurulu üyeleri arasından biri idari işlere diğeri propaganda işlerine bakmak üzere iki yardımcı seçer. (Madde-32)”

⁷³ **CHP Tüzüğü, Partinin VIII. Kurultayınca Onanmıştır**, 1950, ss. 24-25.

“Genel Sekreter, Genel İdare Kurulunun başkanı olup Genel İdare Kuruluna ait vazifelerin yerine getirilmesini sağlar.” (Madde-34)”⁷⁴

1951 Tüzüğü ile birlikte muhalefete düşmenin etkisini görmekteyiz. Bu etkinin başlıca oluşumunu 18. Maddede yer alan *“parti taraftarının çoğalmasına çalışır”* ifadesinden anlamaktayız. Ayrıca 1951 Tüzüğü ile birlikte Genel Sekreter Yardımcısı sayısı birden 2’ye çıkartılmaktadır. 1953 Tüzüğü’nde ise Genel Sekreter Yardımcılarının (özellikle İdari Yardımcının) yetkilerinin arttırıldığı görülmektedir. Buna göre 1953 Tüzüğü’nde şu ifade geçmektedir:

“Partiyi, mahkemelerde, devlet daire ve müesseselerinde ve üçüncü şahıslarla hukuki muamele ve münasebetlerde Genel Sekreter temsil eder. Bu temsil yetkisini Genel Sekreter İdari Yardımcısı da haizdir. Genel Sekreterin bulunmadığı zamanlarda Genel İdare Kurulunca Genel Sekreter İdari Yardımcısı başkanlık eder.”⁷⁵

1954 Tüzüğü’nde Parti Meclisinin, Genel Sekreteri ve Merkez İdare Kurulunu denetlemesi yönünde madde eklendi. Bu tarihten itibaren Genel Başkan, Genel Sekreter ve Kurultay’ın seçtiği 30 üyeden oluşan Parti Meclisi’nin Genel Sekreter karşısında bir denetleme gücü olarak var olduğunu görmekteyiz.⁷⁶ Böylelikle Genel Sekreter üzerindeki denetim artmaya başladı. Bunun başlıca sebebi dönemin Genel Sekreteri Kasım Gülek ile Genel Başkan İsmet İnönü arasında geçen sürtüşmelerdir. Hatta 1959 yılına gelindiğinde tüzüğe göre Genel Başkan’ın yetkilerinin önceki yıllara göre artış gösterdiği de görülmektedir.⁷⁷

1961 Tüzüğü’ne baktığımızda Parti Meclisinin güçlendiğini ve Genel Sekreterin, Parti Meclisinden dışarı atıldığını görmekteyiz. Önceden Genel Başkan,

⁷⁴ **CHP Tüzüğü, Partinin IX. Kurultayınca Onanmıştır**, Ulus Basımevi, Ankara, 1951, ss. 12-19.

⁷⁵ **CHP Tüzüğü, IX uncu Kurultayca Onanmış ve X uncu Kurultay Kararıyla Bazı Maddeleri Değiştirilmiştir**, Ulus Basımevi, Ankara, 1953, s. 17.

⁷⁶ **CHP Tüzüğü, IX uncu Kurultayca Onanmış, X. Ve XI inci Kurultay Kararlarıyla Bazı Maddeleri Değiştirilmiştir**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1954, s. 14.

⁷⁷ 1959 Tüzüğü ile birlikte Genel Başkan’ın yetkilerine şu maddeler eklenmiştir: *“Lüzum görüldüğü hallerde tayin edeceği gündemi görüşmek üzere Merkez İdare Kurulunu toplar. Parti hizmet ve çalışmalarının gerektirdiği tedbirleri alır. Yetkili kurullarca verilen kararların ilgililerce tatbikine nezaret eder. İlgililere ve Parti teşkilatına lüzum gördüğü tebliğleri yapar.”* (**CHP Tüzüğü, X uncu Kurultayca Onanmış, X, XI ve XIV üncü Kurultay Kararlarile Bazı Maddeleri Değiştirilmiştir**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1959, s. 16.)

Genel Sekreter ve Kurultayca seçilen 30 üyeden oluşan Parti Meclisi; 1961'den itibaren Genel Başkan ve Kurultayca seçilen 40 üyeden oluşmaktadır.⁷⁸ Ayrıca Genel Sekreter bu tarihten itibaren Kurultay tarafından değil; parti meclisi tarafından seçilecektir. PM, kendi mensupları içinden üye sayısının salt çoğunluğuyla gizli oy yöntemiyle seçilecektir.⁷⁹

1963 ve 1964 Tüzük değişikliklerinde Genel Sekreterin konumu, görevi ve vazifeleri hakkında herhangi bir değişiklik yaşanmadı. Fakat 1966 Tüzüğü'ne baktığımızda Parti Meclisinin, Genel Sekreter karşısında daha da yetkilendirildiğini şu maddelerin eklenmesiyle görmekteyiz:

“Parti Meclisi, zorlayıcı sebepler dolayısıyla Kurultayın toplanmadığı hallerde, partinin hukuki varlığına son verilmesiyle Tüzük ve Program değiştirilmesi dışında bütün kararları alabilir. Parti Meclisi, Genel Sekreteri ve Merkez Yönetim Kurulu üyelerini üye salt çokluğu ile görevinden alabilir. Genel Sekreter ve Merkez Yönetim Kurulunun denetlenmesine müteallik kararlarda ilgililer oya katılamaz.”⁸⁰

Genel olarak baktığımızda Tek Parti Dönemi boyunca Genel Sekreter, üçüncü adam olarak partide yer almaktaydı. 1950 yılında CHP'nin iktidarı kaybetmesiyle birlikte Genel Sekreter, Genel Başkandan sonra partinin en yetkili kişisi olarak kendisini gösterdi. Demokrasi rüzgarının estiği bu dönemde ülkeye demokrasiyi getiren İsmet İnönü, partiye de demokrasiyi getirmek amacıyla yetkilerinin sınırlandırılmasına izin verdi ve zamanla Genel Sekreter güç kazandı. Fakat bu güç Genel Başkanı tehdit eder hale geldi ve Genel Sekreterin yetkileri 1954'ten itibaren azaltıldı. Genel Başkan- Genel Sekreter çekişmesi CHP için olağan bir durum olarak kendisini hep gösterdi.

⁷⁸ CHP Tüzüğü, XV. Kurultayca Değiştirilerek Kabul Edilmiştir, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1961, s. 12.

⁷⁹ CHP Tüzüğü, XV. Kurultayca Değiştirilerek Kabul Edilmiştir, s. 14.

⁸⁰ CHP Tüzüğü, XVII. Kurultayca Değiştirilerek Kabul Edilen CHP Tüzüğü, 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunun Geçici 5. Maddesine Göre Parti Meclisi Tarafından 18.1.1966 Tarihli Toplantıda, Gerekli Değişiklikler Yapılmak Suretiyle Kabul Edilmiştir, 1966, s. 19.

3.2. GENEL SEKRETERLİK BÜROLARI

3.2.1. Genel Sekreterlik Bürolarının Kuruluşu

CHP, Genel Sekreterliği bünyesinde görev yapan bürolar parti ile toplumu hatta tek parti döneminde devlet ile toplumu birbirine bağlayan bir köprü görevi görmekteydi. 1925 yılında temelleri atılan büroların 1931 yılında gerçekleşen 3. Büyük Kurultay ile birlikte kurumsallaşmaya başladığını görmekteyiz. Bu bürolar zamanla hem nicelik hem de nitelik olarak değişime uğrasa da temel olarak 1935 yılında oluşturulduğu şekliyle 4 grup halinde toplam 13 büro şeklinde temeli kuruldu.⁸¹

Her büronun kendine has görevleri ve yetkileri vardı. Bu görev ve yetkiler zaman içerisinde genişleme ve daralmalara uğradı. Fakat işlerlik olarak Genel Sekreterlik büroları partinin halka inmesi konusunda büyük katkı sağladı. Bazı dönemlerde bürolar sekteye uğrasa da büyük ölçüde amaçlarını gerçekleştirdiler. Sık sık görev tanımı değişen büroların temel noktası olan 1935 Yönetmeliği görev bakımından en kapsayıcı yönetmelik olarak karşımıza çıkmaktadır. 4 gruba ayrılmış vaziyette görev yapan 13 büronun ilgili olduğu alanlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

GRUP A	GRUP B	GRUP C	GRUP D
Büro 1: <i>Teşkilat, seçimler, parti kongreleri</i>	Büro 5: <i>Kültürel, bilimsel hareketler ve bunlarla ilgili neşriyat</i>	Büro 9: <i>İş, işçiler, esnaf teşkilatı, serbest meslek</i>	Büro 11: <i>İçtimai muavenet teşkilatı</i>
Büro 2: <i>Dilekler ve müracaatlar</i>	Büro 6: <i>Spor- Gençlik</i>	Büro 10: <i>Ekonomik durumun tespiti ve incelenmesi</i>	Büro 12: <i>Parti faaliyetlerinin hukuki esaslarla uzlaştırılması</i>
Büro 3: <i>CHP harici cemiyetlerin ve</i>	Büro 7: <i>Halk Dershaneleri, okuma ve yazma. Halk hatipleri</i>		Büro 13: <i>Bütçe, aidat, bağışlar gelirler ve hesap işlerinin düzenleme ve</i>

⁸¹ Ahmet İlyas ve Ebru Çoban, **CHP Genel Sekreterlik Büroları Patrimonyal Devlet Geleneğinden Karizmatik Otoriteye (1931-1945)**, Kadim Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2020, s. 121.

<i>partilerin görevlerini tetkik ve takip</i>			<i>takibi. Parti emlak ve eşyasının durumu ve kayıtlarının takibi</i>
Büro 4: <i>Parti teşkilatlarının teftişi</i>	Büro 8: <i>Matbuat, parti yayınları, parti programının teşhiri ve propaganda</i>		

Tablo 2: 1931 Yılında Alınan Kararla Genel Sekreterlik Bünyesinde Çalışan 13 Büro.⁸²

3.2.2. Genel Sekreterlik Bürolarının 1938 Sonrası Değişimi

1938 yılı itibarıyla bu bürolar 8'e indirildi ve birleştirme gerçekleştirildi. Buna göre yeni bürolar şu şekilde oluşmuştur; 1. Büro: 12. ve 13. Büroların birleşiminden, 2. Büro: 1. ve 4. Büroların birleşiminden, 3. Büro: eski 3. Büroya ek 2. ve 11. Büroların birleşiminden, 4. Büro: eski 5. Bürodan, 5. Büro: eski 8. Bürodan, 6. Büro: değişime uğramadı, 7. Büro: eski 7. Büroya ek 9. ve 10. Büroların birleşiminden oluşturuldu ve yeni 8. Büro kuruldu.⁸³

Genel Yönetim Kurulu 16 Şubat 1938 tarihinde toplanana 4/164 No'lu toplantısında bahsedilen 8 büronun görevleri Genel Sekreter tarafından şu şekilde üyelere iletildi:⁸⁴

1. Büro: Merkez bürosudur. 1. Büronun başında bulunan görevli (aza) Genel Sekreter'in büro işlerindeki yardımcısı konumundadır. Haberleşme, yazışma ve müracaat işleri 1. Büronun ana görevleridir. Bunların yanı sıra partinin iç çalışmalarıyla ilgili hukuk işlerine, muhasebe ve emlak işlerine de bakmaktadır. Türk Ocaklarının tasfiye süreçlerini de 1. Büro takip etmektedir. Bu dönemde 1. Büronun başında Ahmet Münir Akkaya ve V. Demirel bulunmaktadır.

2. Büro: Parti işleri bürosudur. Teşkilatlardan, teşkilatın tüzüğe göre çalışmasından, kongrelerin ve büyük Kurultayın hazırlanması, takibi ve sonuçlandırılmasından sorumludur. Ayrıca parti iç ve dış seçimlerinin sorumluluğu da

⁸² Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, Mayıs 1931'den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar, Cilt:1, Ankara, 1933, s. 18; Uyar, 1923'ten..., ss. 20-21; İlyas ve Çoban, s. 112.

⁸³ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, İkincikanun 1938'den 30 Haziran 1938 Tarihine Kadar, Ulus Basımevi, Cilt:12, Ankara, 1938, s. 4.

⁸⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, İkincikanun 1938'den 30 Haziran 1938 Tarihine Kadar, ss. 17-20.

2. Bürodadır. Yurtdışındaki partilerin incelenmesi ve iletişimi de 2. Büronun sorumluluklarındandır. Partinin, Halkevlerinin, partiye bağlı kurumların ve örgütlerin tüzük ve programa göre teftişini de 2. Büro sağlamaktadır. Bunların dışında 2. Büro, program ve tüzükte eksik kalan noktalar varsa gelecek tüzüğe bunları tespit etmekle de sorumludur. Bu dönem içerisinde 2. Büronun başında Mümtaz Ökmen bulunmaktadır.

3. Büro: Partiye bağlı olan veya olmayan tüm oluşumlarla ilişkileri sağlamaktadır. Yabancı oluşumlar, azınlıklarla ilgili işler, salonlar, kulüp işleri, muhalif oluşumlar vb. birçok oluşumla ilgilenmişlerdir. Ayrıca yurt içine giren ve devrime zarar vereceği düşünülen fikir hareketlerini takip etmek ve tedbir almak 3. Büronun sorumluluğundadır. Dilekler ve dilekçelerin takibi de bu büro tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu dönem içerisinde 3. Büronun başında Esat Uras ve Ahmet Fikri Tüzer bulunmaktaydı.

4. Büro: Halkevleri ve kültür bürosudur. Halkevlerinin faaliyetlerini tanzim ve idare etmek, gereken yerlere halkevleri açmak, küçük yerlerde halk okuma odaları açmak, halk kürsüleri tesis etmek ve halk hatipleri yetiştirmek 4. Büronun sorumluluğundadır. Kültür ve okuma işlerine de bakan 4. Büro, ulusal kültür ve ilim hareketleriyle de meşgul olmakla ve konferanslar düzenlemekle görevlendirilmektedir. Bu dönem içerisinde 4. Büronun başında Nafi Atuf Kansu bulunmaktaydı.

5. Büro: Yayın (neşriyat) bürosudur. 5. Büronun başlıca görevi; parti program ve prensiplerini yazı, söz, sinema ve sahne aracılığıyla hem yurt içinde hem de yurt dışında yaymaktır. 5. Büro, gazete ve mecmualarla meşgul olmaktadır. İç ve dış neşriyatı takip etmek 5. Büronun sorumluluğundadır. Ayrıca halk için faydalı eserler bastırmak ve yaymak başlıca görevlerindendir. Bu dönem içerisinde 5. Büronun başında Cevdet Kerim İncedayı bulunmaktaydı. Genel Sekreterlik, vilayetlerin neşriyat işleriyle uğraşmasını ve kendilerine bilgilendirme yapmalarını istemektedir.⁸⁵

6. Büro: Spor ve gençlik bürosudur. Ülkenin her köşesindeki spor işlerini planlamak, tesis etmek ve kontrol etmekle görevlidir. Öncelikli spor dalları ata sporu olan güreş, binicilik, avcılık, atıcılık ve cirittir. Bunların yanı sıra sporla ilgili neşriyatı takip ve tanzim etmek bu büronun görevlerindendir. Ayrıca Halkevlerinden Türk spor

⁸⁵ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 4-16-2, Tarih: 20.01.1938.

tarihinin yazılması ve milli sporlara ait bir müze kurulması istenilmektedir.⁸⁶ Bu dönem içerisinde 6. Büronun başında Hüseyin Rahmi Apak bulunmaktaydı.

7. Büro: Ekonomi ve finans bürosudur. Parti programının belirlediği milli ekonomi ve finans işleriyle ilgilenmektedir. İşçi, işçi örgütleri ve iş kanunlarıyla ilgili gereken kanuni tespitleri sağlamaktadır. Esnaf, sanatkâr, işçi ve sermaye sahiplerine faydalı olacak neşriyatlar çıkarmakla ve temin etmekle görevlidir. Ekonomi, tarım ve finans alanında çıkarılan kanunları vatandaş nazarında nasıl tesir ettiğini gözlemlemek ve sonuçlarını takip edip iyileştirmeye yönelik fikirler sunmak 7. Büronun görevlerindendir. Bu dönem içerisinde 7. Büronun başında Hüseyin Hüsnü Çakır bulunmaktaydı.

8. Büro: Ulusal bayramlar, milli günler, parti törenleri ve halkevi törenlerindeki gösteri işlerinin düzenlenmesi ve idaresini 8. büro sağlamaktadır. Ayrıca güzel sanatları koruma ve yayma, inkılap müzeleri kurma görevleri de bu büroya aittir. Bu dönem içerisinde 8. Büronun başında Hasan Ali Yücel ve Hüseyin Selah (Salah) Cimcoz bulunmaktaydı.

3.2.3. 9. ve 10. Büroların Kuruluşu

1939 yılının sonlarında yeni iki büro açıldı. Bunlar; 9. Büro: İşçi ve esnaf bürosu ve 10. Büro: Ekonomi bürosudur. 9. Büro; mesleki teşekküllerden, bunları ilgilendiren dilek ve yayınlardan sorumludur. Grev ve lokavt hareketleri, işçi ve esnafın teşkilatlanması, serbest meslek erbabı kişilerin sorunları, işçi annelerin ve çocuklarının problemleri, gençlik teşkilatı ve spor işleri 9. Büronun ilgilenmesi gereken alanlardır. 10. Büro; iktisat, ticaret, ziraat ve maliye işlerinden sorumludur. Bu işlere ait kanunların tespitini ve tesirini araştırmakla yükümlüdür. Sermaye, kredi, kredi emniyeti, tefecilikle mücadele, sigorta, kooperatifler, Ziraat Bankası ile ilgili işler, dış ticaret, sanayinin korunması, liman ve rıhtım işleri, su işleri, nafia işleri, hayvan hastalıklarıyla mücadele, orman işleri, vergi kanununun etkilerini araştırmak, kaçakçılıkla mücadele, köy ve köylüye ehemmiyet sağlamak 10. Büronun görevlerindendir. 9. ve 10. bürolarda görev yapmak üzere dört memur ilanı verildiği görülmektedir. Bu memurların seçilmesi için üç kişilik bir mülakat ekibi kurulur. Bu

⁸⁶ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 4-17-13, Tarih: 10.05.1938.

kişiler; Zonguldak mebusu Halil Türkmen, Çoruh mebusu Ali Rıza Eren ve Giresun Mebusu Nafi Atuf Kansu'dur.⁸⁷

3.2.4. 1945 Sonrasında Büroların Gelişimi

26 Kasım 1945 tarihinde Genel Sekreterlik tarafından çıkan bir kararla büroların sayısında ve görevlerinde değişiklikler yapıldığını görmekteyiz. Buna göre yeni oluşan büroların görevleri şu şekildedir:⁸⁸

1. Büro: Parti teşkilatı bürosudur. Parti teşkilatlarını kurmak, korumak ve güçlendirmek başlıca görevidir. Ayrıca parti kongreleri, parti içi seçimler, belediye seçimleri ve sayılab seçimleriyle ilgili işler 1. Büronun sorumluluğundadır. Bu dönem içerisinde 1. Büronun başında Ali Rıza Eren'in bulunduğu görülmektedir.

2. Büro: Dilekler ve müracaatlar bürosudur. Büyük Kurultay sırasında Genel Sekreterliğe iletilen dileklerin ve parti teşkilatlarından gelen dileklerin sınıflandırılması ve araştırılması, resmi ve hususi teşkilatı ilgilendiren müracaatlarla ilgilenilmesi, partiyi ve halkevini ilgilendiren kısımlar hariç milletvekillerinin verecekleri raporların yürütme ile ilgili kısımlarıyla ilgilenirler. Bu dönem içerisinde 2. Büronun başında Halit Onaran görülmektedir.

3. Büro: Sicil ve tanıma bürosudur. Parti üyelerinin şahıslarına ait dileklerini dinleyerek, bu konularda yardımcı olmakla görevlidirler. Ayrıca parti içinde ve dışında şahıslar tanıyıp bunlara ait siciller tutmak da görevleri arasındadır. Partililer hakkında tüzük dışı yapılan şikayetlerle de ilgilenirler. 1. Büro ile iş birliği halinde çalışmaktaydılar. Bu dönem içerisinde 3. Büronun başında Rahmi Köken bulunmaktadır.

4. Büro: Teftiş bürosudur. Teftiş talimatnamesini uygulamak başlıca görevidir. Parti müfettişlerinin bölgelerine gidiş gelişlerini sağlamak, halkevlerini ve halkodalarını denetlemek, parti fikir ve programının yayılmasını sağlamak ve teşkilatlardaki mevcut fikirleri merkeze ulaştırmak 4. Büronun görevlerindendir. Bu dönem içerisinde 4. Büronun başında Mehmet Emin Erişirgil bulunmaktadır. 10 Aralık 1945 tarihinde alınan karara göre parti müfettişleri bölgelerine gidecekleri ve dönecekleri zaman 4. Büro şeflerinin yanına uğramaları zorunlu hale getirildi.⁸⁹

⁸⁷ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 11-60-6, Tarih: 01.12.1939.

⁸⁸ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 229-905-4, Tarih: 08.12.1945.

⁸⁹ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-2, Tarih: 10.12.1945.

5. Büro: Halkevleri ve halkodaları bürosudur. 5. Büronun başlıca görevi halkevleri ve halkodaları açmak ve idare etmektir. Ayrıca halkevleri ve halkodaları vasıtasıyla güzel sanatları ülke içerisinde yaymak ve teşvik etmek 5. Büronun görevleri arasındadır. Bunların yanı sıra CHP Sanat Ödülleri'nin de 5. Büro tarafından tertiplenmesi istenmektedir. Bu dönem içerisinde 5. Büronun başında Sedat Çumralı bulunmaktadır. 28 Kasım 1945 tarihinde 13. Büro şefi Ali Taşkaplı, 5. Büro'ya bir yazı yazarak CHP Sanat Ödülleri münasebetiyle gelen tiyatro, şiir ve mimariye ait eserlerin teslim alınmasını rica etmektedir.⁹⁰

6. Büro: Halk toplulukları bürosudur. Milli bayram ve ulusal günleri tertiplemek başlıca görevidir. Bunun yanı sıra parti fikirlerini yayma ve hükümetin icraatlarını tanıtmada yardımcı olmakla görevlidirler. 6. Büro, halkevleri ve halkodalarıyla koordineli bir şekilde çalışmaktadır. Bu dönem içerisinde 6. Büronun başında Bekir Kaleli'nin bulunduğu görülmektedir.

7. Büro: Yardım işleri bürosudur. Sosyal yardım alanına giren her türlü işle bu büro ilgilenmektedir. Ayrıca öğrenci yurtları ve öğrenci bursları temin etmekle de görevlendirilmişlerdir. Bu dönem içerisinde 7. Büronun başında Dr. Fatma Memik bulunmaktadır.

8. Büro: Yayın bürosudur. Partinin yazı ve siyasi yayınlarını; gazete, risale kitap vs. şeklinde yapmak ve yaptırmakla görevli bürodur. Ayrıca partiye bağlı yayın organlarını denetlemekle görevlidirler. Siyasi değerleri bakımında yazarları tanımak, yurt içinde çıkan siyasi dergi ve gazeteleri takip etmek ve Halk Gazetecilik Şirketi ile ilgilenmek 8. Büronun görevlerindendir. Bu dönem içerisinde 8. Büronun başında Kemal Turan'ın bulunduğu görülmektedir. 8. Büronun yayın işleriyle ilgilenmeye başlaması 8 Temmuz 1943 tarihli bir kararla gerçekleşir. Bu karara göre; dergilere sadece 8. Büronun abone olması kararı verilir. Ayrıca aynı karara göre rapor, malumat ve teklif gibi belgelerin hepsinin 4. Büroya havale edilmesi gerektiği belirtilir.⁹¹

9. Büro: Cemiyetler ve partiler bürosudur. Halk meslek teşekkülleri ve meslek cemiyetleriyle ilgilenmek 9. Büronun başlıca görevidir. Ayrıca bu teşekküllerin ve cemiyetlerin partiye bağlı olmalarını sağlamakla görevlidirler. İçeride ve dışarıda partiye zarar verecek ideoloji ve oluşumları kovuşturmak da 9. Büronun

⁹⁰ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 229-905-4, Tarih: 08.12.1945.

⁹¹ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 11-60-10, Tarih: 08.10.1943.

görevlerindendir. Bu dönem içerisinde 9. Büronun başında Atıf Akgüç'ün bulunduğu görölmektedir.

10. Büro: Fikri yayınlar ve akımlar bürosudur. Ülkü ve İstanbul dergileri gibi partinin fikri yayın organlarını idare etmekle görevli bürodur. Ülkedeki düşünce insanların tanımak ve fikir akımlarını araştırmakla görevlidirler. Parti tarihine ait bibliyografya hazırlamak da 10. Büronun görevlerindendir. Bu dönem içerisinde 10. Büronun başında Tahsin Banguoğlu'nun bulunduğu görölmektedir.

11. Büro: Hukuk işleri bürosudur. TBMM'de çıkmış ve çıkacak olan kanunları parti ilkeleri bakımından incelemekle görevlidir. Ayrıca partinin hukuki işleriyle ilgili konuları incelemek ve fikir bildirmek de 11. Büronun görevlerindendir. Bu dönem içerisinde 11. Büronun başında Feyzullah Uslu bulunmaktadır.

12. Büro: Muhasebe bürosudur. Partiye ait bütün teşkilat ve kurumların, halkevleri ve halkodalarının hesap ve demirbaş işleriyle görevlidirler. Ayrıca hesap ve demirbaş işlerinin talimatnamelerini hazırlamak ve uygulamasını yapmakla da yükümlüdürler. Partinin mal, mülk ve eşya işleri, üyelere yapılan yardımlar, Ulus Yayınevi'nin mali ve idari işleri ve partiye bağlı kurumların bütçeleri 12. Büronun sorumluluğunda olan işlerdendir. Bu dönem içerisinde 12. Büronun başında Hüsnü Kitapçı bulunmaktadır.

13. Büro: Program ve tüzük bürosudur. Parti programının tatbikatına ait konular ve büyük Kurultaya sunulacak program ve tüzük değişiklikleriyle ilgili hazırlıklarla ilgilenmektedir. Bu dönem içerisinde 13. Büronun başında Ali Taşkapılı'nın bulunduğu görölmektedir.

14. Büro: Yapı bürosudur. Partiye ait olan bütün yapıların, halkevlerinin ve halkodalarının onarım ve döşenme işleri 14. Büronun görevidir. Bu görevleri gerçekleştirirken 12. Büro ile koordineli çalışmaktadırlar. Bu dönem içerisinde 14. Büronun başında Münir Hüsrev Göle'nin bulunduğu görölmekteydi.

Yukarıda bahsedilen büroların görevleri sabit bir şekilde kalmamış zaman ilerledikçe ve konjonktür değiştikçe büroların görevleri de değişkenlik göstermiştir.

3.3. PROPAGANDA KOMİTELERİ (BÜROLARI)

1950 seçimleri yaklaşırken, 1946 seçimlerinde yaşananların da etkisiyle CHP’de, Genel Sekreterlik bünyesinde bir propaganda bürosu hazırlıkları başlamaktaydı. Bu yolda ilk adımı CHP Beşiktaş Kazası Muradiye Ocağı Başkanı Av. Muhittin Güneşhan’ın attığını görmekteyiz. 15 Temmuz 1949 tarihinde hazırlanmış olduğu CHP Propaganda Büroları Yönetmeliği taslağında; önce partinin sorunlarını dile getirmekte ve sonrasında modern anlamda bir propaganda bürosunun kurulmasını savunmaktaydı. Bu savunmasına somut bir adım olarak da propaganda büroları taslağını oluşturdu. Taslak şu şekildedir:⁹²

“Madde-1: Tüzüğün 58’inci maddesinin L bendinde tasrih olunan ve genel idare kurulunun vazifeyi asliyesinde bulunan partinin propaganda bürosu kurulmuştur.

Madde-2: Propaganda bürolarının amacı Parti programını ve güttüğü davaları memleket içinde yaymak bunları vatandaşa benimsetmek ve aynı zamanda vatandaşı partiye ısındırmak kazandırmak, iç durumunu kuvvetlendirmek parti saflarını takviye ve mütecaniz bir hale koymak muhalif partilerle demokrasi alanında radyo, sinema, konferans, hitabet, gazete, dergi, kitap vesair vasıtalarından faydalanmak suretiyle mücadele etmek, memleket ve parti zaviyesinden faydalı olan her şeyi yapmak ve tanzim etmektir.

Madde-3: Teşkilat: Propaganda büroları bir başkan iki üye ve lüzumu kadar katiplerden müteşekkildir. Başkan üye ve katipler mansupturlar.

A- İl propaganda bürosu başkanı il idare kurulunun ve bölge parti müfettişlerinin tavsiyesi üzerine genel idare kurulunca tayin olunur.

B- Üyeler büro başkanının ve il idare kurulunun tavsiyeleri üzerine genel idare kurulunca tayin olunur.

⁹² BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 163-649-2, Tarih: 04.08.1949.

C- *Katıpler büro başkanının tespitiyle idare kurulunca nasb olunur.*

Ç- *Büro başkanı üyeleri ve katipleri ücretlendirirler aylıkları il bütçesinden ödenir.*

D- *Büro başkan ve üyeleri bu vazife ile teklifi kabil doktorluk, avukatlık, mühendislik, tüccarlık gibi iş ve meslek ile uğraşanlardan tayin edilebilirler.*

Madde-4: *Faaliyeti: Propaganda büroları Genel Sekreterliğin emir ve murakabesi altında çalışırlar. Faaliyetlerini Genel Sekreterlikçe verilecek direktiflerle tanzim edebilecekleri gibi zaman ve muhite uygun büroca alınacak kararlar il düzenlerler. Haberleşme doğrudan doğruya Genel Sekreterlikle yapılır. İl idare kurulu çevresi dahilinde bütün teşkilatı ile birlikte propaganda bürolarına müzahir olmaya mecburdur. Ve ili teşkilatın bir ahenk içinde çalışması şarttır.*

Madde-5: *Propaganda bürosu başkanı il idare kurulu toplantılarında bulunacağı gibi idare kurulunun herhangi bir davetine de icabet etmeye mecburdur. Başkan mücbir sebeplerden ötürü toplanda bulunamazsa üyelerden biri onu temsil eder. İl kongresinde başkanın behemehâl bulunması lazımdır.*

Madde-6: *İl idare kurulu parti menfaati bakımından propafanda bürosunun herhangi bir icraatını uygun bulmadığı takdirde yapılmamasını bürodan isteyebilir. Büro bu talebe uyabileceği gibi esbabı mucibe serdetmek suretiyle talebi reddedebilir. Kurul bu esbabı mucibe ile tatmin olunmaz ise keyfiyeti Genel İdare Kuruluna aksettirir. Onun vereceği karar kesindir idare kurulunun yapacağı tekliflerde aynı usule tabidir.*

Madde-7: *Büro her gün toplanır toplantıları gizlidir. Haberleşmelerde aynı şekilde gizli yapılır. Büroca verilen kararlar*

başkan ve üyelerin imzaladıkları bir karar defterine geçirilir. Bu karar defteri ancak parti müfettişleri murakabesinde arz olunur.

Madde-8: *Büro propaganda gayesine matuf olmak üzere emre tahsis olunan fondan genel kurulca tensip olunacak miktar meblağı reysen sarf edebilir. Bu miktarı aşan sarfiyat sarf mahalli gösterilmek suretiyle Genel Sekreterlikten istenilir.*

Madde-9: *Propaganda büroları aylık faaliyetlerini mübeyyin tanzim edecekleri raporu her ayın ilk günü Genel Sekreterliğe göndermeye mecburdurlar.”*

1950 Seçimlerine az bir süre kala, 10 Ocak 1950 tarihinde CHP Genel Sekreterliği tarafından Propaganda bürolarının (komitelerinin) kurulması hakkında bir tamim yayınlandı. Bu tamime göre propaganda komitelerinin görevleri şu şekilde belirtilmektedir:⁹³

- Mahalli idari kurullarına bağlı propaganda komiteleri kurulacak.
- Kurulan komiteler 3 ya da 5 kişiden oluşacak. Üyelerin bir kısmı idare kurulu üyelerinden oluşurken bir kısmı dışardan olacak.
- Komite azalığı görevine; atılgan, uyanık, toplum içinde rahat konuşabilen ve saygın bir üye seçilecek.
- Komite üyeleri dışında saygın ve atılgan kişiler de propaganda ile görevlendirilebilecek.
- İlerleyen süreçte mahalli teşkilatlara propaganda faaliyetlerinde yararlanmaları için neşriyat gönderilecek.
- Kurulan komitelerin üyelerinin ve başkanlarının isim ve ikametleri Ankara’ya bildirilecek.
- Komiteler, bölgedeki parti müfettişleri ile sık sık temaslarda bulunacak ve onlardan emir alacak.

Genel Sekreterlik bu tamimi yayınladıktan sonra çeşitli il ve ilçelerde hızla propaganda komiteleri açılmaya başladı. Örnek olarak Oltu’da ilçe idare kurulu

⁹³ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 10-51-14, Tarih: 27.03.1950.

başkanı Zeki Hamşioğlu, Genel Sekreterliğe 5 Mart 1950 tarihinde bir yazı göndererek bir tanesi başkan olmak üzere 5 üyeden oluşan bir ilçe propaganda komitesi kurduklarını belirtti. Buna göre Oltu propaganda komitesine başkan olarak müteahhit Tahsin Özbek seçilirken üyeler; eşraftan Haşmet Özlütürk, tüccar İbrahim Yeşil, yedek subay Nazim Karabulut ve kasap Yakup Aksu olarak seçilmekteydi. Aynı şekilde Arapkir ilçesinde de 17 Mart 1950 tarihinde biri başkan olmak üzere 5 üye belirlenerek Genel Sekreterliğe bildirildi. Buna göre başkan; ilçe idare kurulu üyesi Kamil Ulusoy olurken üyeler; Yenice Ocak Başkanı Zehmi Aksoy, Gedeleç Ocak Başkanı Mehmet Kahvecioğlu, Mutmur Bucak Başkanı Ahmet Özdemir ve Bağlık Ocak Başkanı Recep Kaya oldu. Oltu'da propaganda teşkilatlarında eşrafın ağırlığını görürken Arapkir'de (Arapgir) bürokrasinin ağırlığını görmekteyiz. Çeşitli meslek gruplarından ve sınıftan partili propaganda bürolarında faaliyet göstermekteydi. Örneğin Görele'de Ziraat Bankası müdürü Celal İrtem'in komite başkanı olduğu görülmektedir.⁹⁴

Propaganda komiteleri kuruluş amaçları doğrultusunda hareket etti ve iş programlarına uygun olarak faaliyetlerini sürdürdü. İlk bakışta makul ve mantıklı bir organizasyon olarak gözüксе de 1950 seçimlerinin sonuçları doğrultusunda propaganda komitelerinin çok da başarılı olduğu söylenemezdi. Fakat seçime çok kısa bir zaman kala kurulması da bu başarısızlığın başlıca sebebi olarak görülebilmektedir. 1950 seçimlerindeki başarısızlığa rağmen CHP yönetimi propaganda komitelerinden memnun kalmaktaydı. İlerleyen seçimlerde de bu komiteler gelişerek devamlılık gösterdi.⁹⁵

⁹⁴ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 10-51-14, Tarih: 27.03.1950.

⁹⁵ Murat Kılıç, "1950 Seçimlerinde CHP Propaganda Komiteleri", **Belgi Dergisi**, Sayı: 21, Kış 2021/1, ss. 228-230.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CHP GENEL SEKRETERLERİ

GENEL SEKRETER	GÖREV BAŞLANGIÇ	GÖREV BİTİŞ
Recep Peker (I. Dönem)	1923	1924
Cemil Uybadın	1924	1925
Recep Peker (II. Dönem)	1925	1925
Saffet Arıkan	1925	1931
Recep Peker (III. Dönem)	1931	1935
Şükrü Kaya	1936	1938
Refik Saydam	1938	1939
Fikri Tüzer	1939	1942
M. Şevket Esendal	1943	1945
N. Atuf Kansu	1945	1946
Hilmi Uran	1946	1947
Tevfik Fikret Sılay	1947	1950
Kasım Gülek	1950	1959
İsmail Rüştü Aksal	1959	1962
Kemal Satır	1962	1966
Bülent Ecevit	1966	1971
Şeref Bakşık	1971	1971
Kâmil Kırıkoğlu	1972	1974
Orhan Eyüpoğlu	1974	1978
Mustafa Üstündağ	1978	1981

Tablo 3: 1923-1981 yılları arasında CHP’de Genel Sekreterlik görevinde bulunan isimler.⁹⁶

4.1. NAFİ ATUF KANSU

4.1.1. Nafi Atuf Kansu’nun Özgeçmişi

Nafi Atuf Kansu, 1890 yılında Mekke’de Aziz Emin Paşa ve Emine Florya Hanım’ın çocukları olarak dünyaya geldi. Aziz Emin Paşa, askeri doktor olarak görev yapmaktadır. Aziz Emin Paşa ve ailesi 1892 yılında İstanbul’a, 1894 yılında Edirne’ye görev sebebiyle taşındı. 1908 yılında tekrar Mekke’ye giden Aziz Emin Paşa, 1909 yılında İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi’ne atandı. 1912 yılında Şam’da görev yapan Aziz Emin Paşa Şam’dan hastalanarak döndü ve 11 Eylül 1918 tarihinde hayatını kaybetti.⁹⁷

⁹⁶ Mete Tunçay, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İletişim Yayınları, s. 2022; Tevfik Çavdar, “Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, s. 2032.

⁹⁷ Metin Atuf Kansu ve K. Işık Kansu, **Cumhuriyet Eğitim Devriminin Mülkiyeli Mimarı Nafi Atuf Kansu (1890-1949) Yaşamı ve Yazıları**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2011, ss. 21-22.

Nafi Atuf Kansu, ilkokulu Taşlık İlkokulu'nda, ortaokul ve liseyi Edirne Mülki İdadisinde tamamladı. Nafi Atuf Kansu Edirne Mülki İdadisinde okurken akrabası Mazhar Müfit Kansu da tarih ve matematik öğretmeni olarak görev yapmaktaydı. Kansu ailesinin eğitimli ve modern bir yapıda olduğu aile bireylerinin incelenmesiyle rahatlıkla görülmektedir. Edirne Mülki İdadisini başarıyla tamamladıktan sonra 1907 yılında Mülkiye Mektebi'ne giren Nafi Atuf Kansu buradan 1910 yılında dereceyle mezun oldu. Nafi Atuf Kansu bu dönemde Prens Sabahattin'in siyasi düşünceleri ve eğitim görüşlerinden oldukça etkilenmişti. Nafi Atuf Kansu, Mülkiye Mektebi'nden mezun olduktan hemen sonra Edirne'ye dönüş yaptı. Edirne'de İttihat ve Terakki Mektebi'nde müdür olarak göreve başlayan Nafi Atuf Kansu bu göreviyle birlikte Edirne Vilayet Maiyet Memurluğu görevine vekaleten tayin edildi. Bunların yanı sıra Edirne Ermeni Rüştîyesinde Türkçe öğretmenliği yapan Kansu, 1911-1912 yıllarında Edirne'de Mahvel-i Muallimin (Öğretmenler Topluluğu) örgütünün kuruluşunda kilit rol oynadı. Hatta Nafi Atuf Kansu bu topluluğu ilk öğretmen derneği olarak tanımlamaktadır. Aynı senelerde Mülkiye'den arkadaşı olan Mehmet Vehbi Sarıdal ile birlikte Edirne'de "Sa'y ve Tettebbü" adlı dergiyi çıkarmaya başladılar. Bunların yanı sıra Nafi Atuf Kansu Edirne'de İttihat ve Terakki Partisi'ne üye oldu ve çeşitli gazete ve dergilerde fikir yazılarını paylaşmaya başladı.⁹⁸

Nafi Atuf Kansu, Edirne'nin işgal ediliş tarihi olan 26 Mart 1913'e kadar fiili görevlerini sürdürdü. Balkan Savaşı'ndan sonra sivil tutsak olarak Edirne'den ayrılan Nafi Atuf Kansu çok geçmeden birkaç ay sonra İstanbul'a dönse de önce Biga'da kalıp sonra Edirne'ye geri döndü. Nafi Atuf Kansu Biga'da çok kısa süre kalmasına rağmen burada arkadaşı Vehbi Sarıdal'ın kız kardeşi olan Ayşe Müfdale Hanım ile tanışıp evlendi. 1913 yılının sonlarında Edirne'ye dönen Nafi Atuf Kansu, yaklaşık 3 ay Edirne Öğretmen Okulu'nda müdürlük yaptı. Bunların yanı sıra 1912-1913 yıllarında İsviçre başta olmak üzere birçok ülkeye giderek eğitim ve öğretim kurumlarını inceleme fırsatı buldu. Bu çalışmaları dikkat çekince 1914 yılında Satı Bey tarafından Darüşşafaka'ya Müdür Yardımcısı olarak atandı. Ayrıca Darüşşafaka'da tarih dersleri de vermiştir. Nafi Atuf Kansu bu dönemde Satı Bey'in önderliğinde çıkan Terbiye Mecmuası'nda birçok yazı kaleme aldı.⁹⁹

⁹⁸ Kansu ve Kansu, ss. 23-35.

⁹⁹ Kansu ve Kansu, ss. 36-43.

Kansu, Darüşşafaka'dan ayrıldıktan sonra 7 Temmuz 1914 tarihinde Bursa Erkek Öğretmen Okulu müdürü olarak göreve başladı. Ayrıca Bursa'da bulunurken Kız Öğretmen Okulu'nda Medeni Bilgiler ve Psikoloji dersleri verdi. Sürekli farklı kurumlarda görev yapan Nafi Atuf Kansu çok geçmeden İstanbul Darülmüallimin'e müdür yardımcısı olarak atansa da aynı sene Bursa Kız Sanayi Darüleytam müdürlüğü görevine atandı. Burada yaklaşık 1 sene kalan Nafi Atuf Kansu 1917 yılında tekrar İstanbul'a dönerek Yüksek Ticaret Okulu müdür yardımcılığı görevine başladı. 1919 yılına kadar St. Joseph Lisesi başta olmak üzere birçok eğitim kurumunda görev yapan Nafi Atuf Kansu, 1919'da Tedrisat ve Tefrişat Şubesi müdürlüğüne ve yaklaşık 6 ay sonra Darülfünun'da Fenni Terbiye müdür yardımcılığına getirildi. Burada da çok uzun süre kalmayan Nafi Atuf Kansu, 1 Şubat 1921 tarihinde Ankara Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisinde Fransızca baş tercüman olarak göreve başladı. Daha sonra Hakimiyeti Milliye (Ulus) gazetesinde yazı işleri müdürü olarak görev yaptı. Öğretmenlikten kopamayan Nafi Atuf Kansu, Ankara'da Kız Muallim Okulu ve Ankara Öğretmen Okulu'nda derslere girdi.¹⁰⁰

Kansu'nun gerek eğitim hayatıyla gerek yazılarıyla sürekli kendisini geliştirmeye çalışan, aydın fikirli ve değişime açık biri olduğu görülmektedir. Kısa süre içerisinde hem Osmanlı bürokrasisinde hem de Cumhuriyet bürokrasisinde önemli görevlere getirilmesinden de bunu anlayabilmekteyiz. Ayrıca aydın kişiliğinin yanı sıra vatan sever bir eğitimci olan Kansu, Milli Mücadele boyunca eğitimci kişiliğiyle mücadeleye destek vermektedir.

Nafi Atuf Kansu, Milli Mücadele'nin eğitim kısmında mücadelesini sürdürdü ve Orta Öğretim Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığı görevlerini de üstlendi. 1924-1927 yılları arasında gerçekleştirdiği Milli Eğitim Müsteşarlığı görevi, Cumhuriyet tarihinin ilk Eğitim Müsteşarı olarak görev yapması bakımından değerlidir.¹⁰¹

1927 yılından itibaren Nafi Atuf Kansu'nun Türk siyasal yaşamına adım attığını görmekteyiz. Ancak siyasete girmesi eğitim faaliyetlerine katkı vermesini durdurmadı ve 1928 yılında Atatürk'ün himayeleriyle kurulan Türk Maarif

¹⁰⁰ Yavuz Sondoğan, **Nafi Atuf Kansu'nun Türk Eğitim Tarihindeki Yeri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Kastamonu, 2017, ss. 14-16.

¹⁰¹ **BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 8-31-2, Tarih: 23.11.1924.

Cemiyeti'nin 1935'e kadar başkanlığını yaptı. Ayrıca 1932 yılına kadar idareciliğini yaptığı Halkevleri teşkilatı onun zamanında iyi bir ivme yakaladı ve gelişim gösterdi. Bunun yanı sıra Ankara Halkevi'nin yayın organı olan Ülkü Dergisi'nde birçok yazı yayımlayıp, yöneticiliğini yaptı. Türk eğitim hayatında önemli bir isim olan Nafi Atuf Kansu eğitim alanında 9 farklı eser kaleme aldı.¹⁰²

4.1.2. Nafi Atuf Kansu'nun Siyasi Yaşamı

Nafi Atuf Kansu'nun siyasi yaşamı Meşrutiyet dönemi Osmanlı'sında şekillenmeye başladı. O dönemde dünyanın çoğu yerinde Spartakist hareketler revaçtaydı. O sırada Almanya'da bulunan 18 Türk Spartakistinden¹⁰³ birisi de Nafi Atuf Kansu'ydu. Almanya'dan dönen ve spartakist hareketten etkilenen gençler Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı¹⁰⁴ kurdular. Bu partinin Genel Başkanı Şefik Hüsnü Değmer, Genel Sekreterliğini Mehmet Vehbi Sarıdal yapmaktaydı. Nafi Atuf Kansu da bu partinin üyeleri arasındaydı. Milli Mücadele yanlısı olan parti ve parti kurucuları Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye katılmak üzere İstanbul'dan ayrıldılar. Nafi Atuf Kansu da önce gizli bir şekilde İnebolu'ya sonrasında Ankara'ya geçerek Milli Mücadele'ye destek amacıyla Ankara Hükümeti'nin emrine girdi. 1 Şubat 1921 tarihinde Ankara'ya gelen Nafi Atuf Kansu, Ankara hükümeti tarafından güvenilir bulunacaktır ki gelir gelmez stratejik olarak önemli olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumisinde Fransızca baş tercüman olarak göreve başladı.¹⁰⁵ 1927 yılında Nafi Atuf Kansu'ya hizmetlerinden ötürü TBMM tarafından beyaz şeritli İstiklal Madalyası verildi.¹⁰⁶

¹⁰² Yeni Mektepte (1912), Vatanım Coğrafyası (1914), Froebel (1914), Fenn-i Terbiye Tarihi (1916), Tolstoy- İptidai Muallimi (1919), Pedagoji Tarihi (1929), Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme – 2 Cilt (1931-1932), Türklerin Terbiyeye Hizmetleri (1932), İlk Kültür İzleri ve Nakil Vasıtaları (1933) (Nafi Atuf Kansu Eğitim Araştırmaları Ödülü Resmî Web Sitesi, <https://www.nafiatufkansu.com/hayati> (Son Erişim Tarihi: 29.04.2023).)

¹⁰³ Mete Tunçay'ın bahsettiği 18 Türk Spartakist: “Ethem Nejat, Hilmi oğlu (Arap) İsmail Hakkı, Vehbi Sarıdal, Vedat Nedim Tör, Nizamettin Ali Sav, Nurullah Esat Sümer, İlhami Nafiz Pamir, Hamit Sadi Selen, Mümtaz Fazlı Taylan, Mehmet Sadık Ahi Eti, Namık İsmail Yeğenoğlu, Ali Cevdet, Selâhattin Nejat Yalkı, Nafi Atuf Kansu, Servet Berkin, İhsan Raif, Mustafa Mermi, Lem'i Nihat”. (Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)**, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s. 467'den aktaran Stefo Benlisoy, “Türkiyeli Spartakistler ve Kurtuluş Dergisi”, **Mete Tunçay'a Armağan**, Derleyen: Mehmet Ö. Alkan ve diğerleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 464.)

¹⁰⁴ Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası hakkında detaylı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt: II Mütareke Dönemi (1918-1922)**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 493-511.

¹⁰⁵ Hülya Özmen, **Nafi Atuf Kansu ve Türk Eğitimine Katkıları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2015, ss. 24-27.

¹⁰⁶ BCA, Kurum: 30-10-0-0, Yer: 196-343-9, Tarih: 30.06.1927.

Nafi Atuf Kansu ülkesine eğitim alanında verdiği katkılardan sonra 1927 yılından itibaren siyasi hayata geçiş yaptı. 6 Eylül 1927 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde Nafi Atuf Kansu Erzurum'dan milletvekili seçildi. Nafi Atuf Kansu 22 yıl boyunca TBMM'de milletvekili olarak görev yaptı. 3, 4 ve 5. TBMM dönemlerinde Erzurum, 6. dönemde Giresun, 7. ve 8. dönemlerde Kırklareli milletvekili olarak görev hizmetlerini sürdürdü. Milletvekilliği yaptığı sırada uzun bir süre TBMM Milli Eğitim Komisyon Başkanlığı görevini de üstlenmekteydi. Ayrıca CHP 1. Olağanüstü Kurultayı, CHP 5. Büyük Kurultayı ve CHP 6. Büyük Kurultaylarında parti yönetim kuruluna seçilerek parti içinde önemli bir rol oynadı. 1943-1946 yılları arasında Nafi Atuf Kansu Halkevi çalışmalarına ağırlık kattı. Ülkü Dergisi'nin düzenli çıkması ve Ankara Halkevi'nin verimli olması adına özveriyle çalıştı.¹⁰⁷

1937 yılında İsmet İnönü hükümeti, siyasi müsteşarlık kurumunu oluşturdu. 8 Şubat 1937 tarihinde Hasan Saka, siyasi müsteşarlıklarla ilgili kanun teklifini meclise sundu.¹⁰⁸ Kabul edilen kanun ile birlikte 24 Mart 1937 tarihinde ilk müsteşarların atamaları yapıldı. Bu atamalar şu şekilde gerçekleşti; Milli Müdafaa Müsteşarı Necib Ali Küçük, İktisat Müsteşarı Ali Rıza Tireli, Ziraat Müsteşarı Ali Rıza, Adliye Müsteşarı Salah Yargı, Sıhhiye Müsteşarı Dr. Hulusi Alataş, Nafia Müsteşarı Sırrı

¹⁰⁷ Kansu ve Kansu, 68-82.

¹⁰⁸ Siyasi müsteşarlıklar ile ilgili kanun şu şekildedir:

“Madde-1: Devlet daireleri, biri Başvekalet olmak ve adetleri on ikiden az ve on altıdan fazla olmamak üzere vekaletlere ayrılır. Devlet vekili denilen vekaletsiz vekiller de bu adede dahildir.

Madde-2: İcra Vekilleri Heyetinin kaç vekaletten tereküp edeceği, her kabine teşkilinde Başvekil tarafından gösterilen ve Cumhuriyet reisinin tasdikine iktiran eden kabine azasına göre taayyün eder.

Madde-3: Siyasi Müsteşarların adedini ve hangi vekalet işlerinde vazife göreceklerini Başvekil tayin eder ve kararnamesi ona göre tanzim ve tasdik olunur. Lüzumuna göre bir vekalet için birden fazla siyasi müsteşar seçilebilir.

Madde-4: Siyasi müsteşarların İcra Vekilleri Heyetinin içtimama iştiraki Başvekilin davetiyle olur. Vekiller Heyetinde reyleri istişaridir.

Madde-5: Siyasi müsteşarlar, kendilerine tevdi olunan muayyen işlerden dolayı şahsi mesuliyet yüklenmiş olurlar. Ancak bu işlerden dolayı vekillerin Büyük Millet Meclisine karşı siyasi mesuliyetleri tamamen bakidir.

Madde-6: Mensup oldukları hükümetin toptan istifa veya iskatile siyasi müsteşarların vazifeleri de nihayet bulur. Ancak bir vekilin münferit istifa veya iskatı o vekaletteki siyasi müsteşarın da çekilmesini intaç etmez.

Madde-7: Siyasi müsteşarların vazifeleri umumi surette ve mesul vekilin direktifi dairesinde; vekilin bizzat yapacağı bütün işlerde vekile yardım etmek idaresi kendilerine verilen muayyen vekalet hizmetleri hakkında icap eden kararları vermek, vekaletin Büyük Millet Meclisindeki işlerini vekiller namına takip ve intaç eylemek, vekillerin muhatap oldukları suallere vekil namına cevap vermekten ibarettir.

Madde-8: Siyasi müsteşarların yedinci madde esasları gösterilen vazifelerinin hudut, derece ve nevileri İcra Vekilleri Heyeti tarafından ayrıca bir kararnama ile tayin olunur.

Madde-9: Siyasi müsteşarlara mebusluk tahsisatına ilave olarak ayda iki yüz lira tahsisat verilir...” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:5, Cilt:16, İctima:2, 8 Şubat 1937, ss. 108-109.)

Day, Dahiliye Müsteşarı Abdülmuttalib Bey ve Maarif Müsteşarı Nafi Atuf Kansu olarak seçildi.¹⁰⁹ Fakat siyasi müsteşarlık kurumu çok uzun ömürlü olamadı. 1 Kasım 1937 tarihinde başbakanlık görevine başlayan Celal Bayar, 26 Kasım'da siyasi müsteşarlıkların kaldırılmasını teklif etti ve siyasi müsteşarların istifası istendi. Böylelikle Nafi Atuf Kansu da Maarif Vekaleti Siyasi Müsteşarlığı görevinden istifa etti.¹¹⁰

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmesi üzerine Çankaya'daki kişisel eşyaları CHP'ye miras kaldı. Bu miras CHP temsilcisi ve Erzurum milletvekili olan Nafi Atuf Kansu'ya teslim edildi. Bu doğrultuda Nafi Atuf Kansu, eşyaları ve belgeleri tasnif etmek üzere birkaç ay köşkte görev yaptı. Ayrıca Anıtkabir'in kurulacağı yerin tespiti konusunda bir uzlaşya varılmak üzere TBMM'de 15 milletvekilinden¹¹¹ oluşan bir komisyon kuruldu. Bu komisyon içerisinde Nafi Atuf Kansu da bulunmaktadır.¹¹²

Bu tarz görevlerde Nafi Atuf Kansu'nun bulunması parti içerisinde saygı duyulan ve güvenilen bir kişi olduğunu göstermektedir. Kansu'nun Genel Sekreterlik görevine getirilmesi de zaten bu kişiliğinden kaynaklı olarak karışık bir dönemde yatıştırıcı bir figür olmasından dolayı gerçekleşmektedir.

1938 yılından itibaren Nafi Atuf Kansu Parti Yönetim Kurulu'nda yer almaktaydı. 1946'dan itibaren ise CHP Genel Başkanlık Divanı içerisinde yer almaya başladı. 1939 yılında Nafi Atuf Kansu CHP Umumi İdare Heyeti içerisinde Basın Birliği Yüksek Haysiyet Divanı'nda görev yaptı.¹¹³

31 Mayıs 1945 tarihinde CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal sağlık sorunlarını sebep göstererek istifa etti. Fakat asıl ayrılık sebebinin farklı olduğunu Faik Ahmet Barutçu'nun anılarında görmekteyiz. Barutçu'nun anlatımına göre; Memduh Şevket Esendal, Genel Sekreterlik görevinde yeterince hizmet olanağı bulunmamasından şikayetçiydi. Yerine Saffet Arıkan'ın Genel Sekreter olarak görev yapmasını amaçlamaktaydı ve bu doğrultuda Arıkan'ın Genel Yönetim Kuruluna alınması gerektiğini savunmaktaydı. Fakat İsmet İnönü bunu uygun görmedi ve

¹⁰⁹ "Vekaletsiz Vekiller", **Cumhuriyet**, 25 Mart 1937, s.1.

¹¹⁰ **BCA**, Kurum: 30-10-0-0, Yer: 21-121-7, Tarih: 27.11.1937.

¹¹¹ Bahsedilen 15 milletvekili şunlardır: Falih Rıfkı Atay, Rasih Kaplan, Mazhar Germen, Süreyya Örgüevren, Refet Canitez, İsmet Eker, Münir Çağıl, Mazhar Müfit Kansu, Necip Ali Küçükaka, Nafi Atuf Kansu, Saim Ali Dilemre, Salah Çimcoz, Ferit Celal Güven, Tevfik Tarhan ve Mithat Aydın. (Kansu ve Kansu, s. 85.)

¹¹² Kansu ve Kansu, ss. 83-85.

¹¹³ Kansu ve Kansu, ss. 86-89.

Esendal bunun üzerine amacının anlaşıldığını ifade etmekteydi. Barutçu'ya göre amacı; Genel Sekreterliği Arıkan'a bırakmaktı. Ayrıca Esendal, Genel Yönetim Kurulu'nun daha etkili çalışması gerektiğini, parti organlarının birbiriyle iş birliği içinde çalışması gerektiğini ve partinin denetlenmesi konusunun değerlendirilmesini savunmaktaydı.¹¹⁴

Esendal'ın Genel Sekreterlik görevini bırakmasında bazı isimlerle yaşadığı parti içi çatışmalar da rol oynamaktaydı. Uyar, bu yıllarda CHP içerisinde bir sağ-sol çatışmasının var olduğunu ve CHP içerisinde egemen olan sol grubun, sağ grup tarafından tasviye edildiğini söylemektedir. Memduh Şevket Esendal'ın Genel Sekreterlik görevine devam etmemesi ve Hasan Ali Yücel'in bakanlık görevinden uzaklaştırılması buna örnek olarak gösterilmektedir.¹¹⁵ Barutçu'ya göre parti sağ, sol ve merkez olarak üç kanada ayrılmaktaydı. Sağ kanadı; Recep Peker, Cevdet Kerim, Feridun Fikri, Rasih Kaplan, Muhittin Baha oluşturmaktaydı. Merkez kanadı; Hilmi Uran, Hasan Saka, Faik Ahmet Barutçu ve Şemsettin Günaltay oluşturmaktaydı. Sol kanadı ise; Nihat Erim, Tahsin Banguoğlu, Cavit Oral ve Vedat Dicleli oluşturmaktaydı.¹¹⁶

Barutçu, parti içerisindeki bir grubun Genel Yönetim Kurulu aleyhine işler yaptığını belirtmektedir. Barutçu'nun söylediğine göre eski Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen, Başbakan'a şu cümleleri söylemiştir; *"sorun hep bu Genel Sekreter Memduh Şevket Bey, güya Erzurum Milletvekili Sabit Bey'e 'bu toprak kanunun içine s... Başbakandır!' demişmiş!"* Ayrıca Toprak Kanunu'nun çıkarılması gündemdeyken Başbakan, İhisarlar Bakanı ve Maarif Bakanı; Memduh Şevket Esendal hakkında kötü konuştuklarını iddia etmektedir. Faik Ahmet Barutçu ve Nafi Atuf Kansu, Esendal'a bu konuları anlatmak amacıyla İnönü ile görüşmesi gerektiği konusunda baskı yapsalar da Esendal, İnönü'nün herkesin durumunu kavramak amacıyla bir deneme yaptığını düşünerek reddetmektedir. Ardından Saraçoğlu Hükümeti'nin güven oyu almasıyla Esendal istifasını iletir. Esendal, dostlarına İnönü çevresinde tek beden olmanın vatan borcu olduğunu belirterek Genel Sekreterlikten çekildiğini duyurmaktadır.¹¹⁷ Esendal kişisel sebeplerde dolayı Genel Sekreterlik görevinden

¹¹⁴ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar (1939-1954)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, ss. 290-291.

¹¹⁵ Uyar, **Tek Parti...**, s. 338.

¹¹⁶ Barutçu, s. 339.

¹¹⁷ Barutçu, ss. 295-299.

ayrılrsa da bu problemin İsmet İnönü ile alakalı olmadığı görülmektedir. Parti içinde bazı gruplar Esendal'ı rahatsız etmektedir.

İsmet İnönü, Nafi Atuf Kansu'yu önce Genel Sekreter Vekilliği¹¹⁸ görevine daha sonra da 1 Kasım 1945 tarihinde asaleten Genel Sekreterlik görevine getirdi.¹¹⁹ Cumhuriyet Gazetesi'nin haberine göre; Nafi Atuf Kansu açıklanmadan önce Genel Sekreterlik görevi için Mümtaz Ökmen ve Saffet Arıkan isimleri de kulislerde dolaşmaktaydı.¹²⁰

Genel Sekreterlik görevine Nafi Atuf Kansu'yu getirmesinin bir sebebi de parti içerisinde gün geçtikçe kızışan muhalefete karşı Nafi Atuf Kansu gibi naif ve özgürlükçü bir kişiyle denge unsurunun sağlanmasıdır. Faik Ahmet Barutçu da Genel Sekreter yardımcısı olarak görev yapmaktaydı. 1946 seçimleri öncesinde ülke ilk defa tek dereceli ve çok partili bir seçime girecekti. CHP Parti Tüzüğü doğrultusunda milletvekili adaylarını CHP Başkanlık Divanı sıfatıyla Genel Başkan İsmet İnönü, Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu ve Genel Sekreter Nafi Atuf Kansu seçmekteydi. Aday listelerinin belirlenmesi Nafi Atuf Kansu'yu oldukça yoran bir süreç olarak geçmekteydi. 1946 seçimlerinin ardından oluşan siyasi hava oldukça gerginleşmekte ve parti içindeki tartışmalar artmaktaydı. Nafi Atuf Kansu hem bu olumsuz havadan uzaklaşmak hem de sağlık sorunlarıyla ilgilenmek amacıyla 1946 Ekim'inde Genel Sekreterlik görevinden istifa etti.¹²¹

Nafi Atuf Kansu'nun çekilmesinde siyasi problemlerden ziyade kişisel problemlerin etkili olduğunu anlamaktayız. Kansu'dan sonra Genel Sekreterlik görevini devralan Hilmi Uran, Kansu'nun ayrılışını ve kendisinin Genel Sekreter olarak göreve başlamasını anlatırken, partide çalışmayı, hükümette çalışmaya tercih ettiğini ve Kansu'nun rahatsızlığını sürekli ileri sürdükten sonra gelen istifayla Genel Sekreter olduğunu söyler.¹²²

Nafi Atuf Kansu, Genel Sekreterlik görevinden ayrılrsa da o yıllarda CHP içerisinde yaşanan çokça kopmalara rağmen parti faaliyetlerine devam etti. Kansu, 28

¹¹⁸ “Parti Genel Sekreterliği”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1945, s.1; “İki Değişiklik Etrafında”, **Vakit**, 1 Haziran 1945, s. 5.

¹¹⁹ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 386-1634-4, Tarih: 06.03.1943.

¹²⁰ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1945.

¹²¹ Kansu ve Kansu, ss. 89-92.

¹²² Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 372.

Ekim 1949¹²³ tarihinde ani bir kalp krizi sonrası vefat etti. 30 Ekim 1949 tarihinde cenazesi Cebeci Asri Mezarlığına defnedildi.¹²⁴

Nafi Atuf Kansu'nun kısa Genel Sekreterlik dönemi, partinin iç karışıklık yaşadığı bir döneme denk gelmekteydi. Demokrasiye geçişin başlangıcı olarak kabul edilen bu dönemde çeşitli sebeplerle kopmalar meydana gelmektedir. Partiden istifalar ve ihraçların başlamasından önce partide kalıp muhalif tavır sergileyenlerde oldukça fazla olduğu görülmektedir. Örnek olarak Nafi Atuf Kansu, eleştirilerin dozunu arttıran Fuat Köprülü'ye, 11 Eylül 1945 tarihinde bu davranışlarından partinin memnun olmadığını ve neden böyle davrandığını bildirmesini istedi. Fuat Köprülü'den 5 gün önce de Adnan Menderes'in tavırlarının hoş karşılanmadığı belirtilerek savunması Genel Sekreterlik tarafından istendi.¹²⁵ Verilen cevaplardan tatmin olmayan Genel Sekreterlik ve parti yönetimi iki ismin partiden ihraç edilmesine karar verdi.¹²⁶

Bu dönem içerisinde Nafi Atuf Kansu'nun imzasıyla birçok kişinin partiden ihraç edildiğini görmekteyiz. Bu ihraçlar ve istifalar başladığı zaman Nafi Atuf Kansu'nun talimatıyla Genel Sekreterlik şu tamimi yayınladı:¹²⁷

“Birkaç İl Parti Başkanlığından aldığımız yazılarda partiden istifa edenler olursa bu istifanın hangi kademeler tarafından kabul veya reddedileceği konusunda tereddüt hasıl olduğu anlaşılmaktadır.

22.11.1945 toplantısında bu durumu tetkik eden genel idare kurulu şu karara varmıştır:

Parti tüzüğünde partiden istifa edenler hakkında bir hüküm yoktur. Bu bakımdan istifanın kabul veya reddi bahse konmaksızın

¹²³ Cumhuriyet Arşivi kayıtlarında Nafi Atuf Kansu'nun 23.10.1949 tarihinde vefat ettiği yazmaktadır. (BCA, Kurum: 30-10-0-0, Yer: 77-509-7, Dosya Ek: 78, Tarih: 11.11.1949.) Fakat Metin Atuf Kansu ve K. Işık Kansu'nun hazırlamış olduğu biyografide 28.10.1949 tarihi ile karşılaşmaktayız. (Kansu ve Kansu, s. 93.) Gazeteleri incelediğimizde ise 28 Ekim tarihinin doğru olduğunu anlamaktayız. (“Acı Bir Ölüm”, **Ulus**, 29 Ekim 1949, s. 2.) Yüksek ihtimalle arşive geçirilirken tarih yanlış yazılmıştır.

¹²⁴ “Nafi A. Kansu'nun Arkasından”, **Ulus**, 31 Ekim 1949, s.3.

¹²⁵ Cemil Koçak, **İkinci Parti- Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, İletişim Yayınları, Cilt:1, İstanbul, 2010, ss. 666-668.

¹²⁶ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 5-27-17, Tarih: 22.09.1945.

¹²⁷ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-5, Tarih: 15.12.1945.

istifa eden partilinin yazılı bulunduğu parti ocağı kütüğündeki kaydine istifa ettiğinin işaret edilmesi yeter.

Bu kadarki bir yurttaşın partiye kabulü parti tüzüğünün 10 uncu maddesi gereğince nihayet ilçe parti kurulunun tasdiki ile tamamlandığına göre istifanın da ocaktan bucak yolile ilçeye kadar gönderilmesi ve ilçe tarafından istifanın ocaktaki kaydine işaret edilmesi muamelesinin Başkanlıkları yolile Genel Sekreterliğe bildirilmesi uygun görülmüştür...”

Bu tamimden anlaşıldığı üzere partinin istifa durumunda ne yapacağı bu zamana kadar belirlenmemiştir. Zaten 1945 yılına gelene kadar çok fazla istifa olayının yaşandığı da görülmemektedir. Milli Kalkınma Partisi’nin ve Demokrat Parti’nin kurulmasıyla birlikte ihraçlar ve istifalar artış gösterdi. Örneğin, Nafi Atuf Kansu’nun 29 Kasım 1945 tarihinde yayınladığı bir genelgeyle İzzet Mühürdaroğlu’nun Milli Kalkınma Partisi’nde faaliyetlere başladığı tespit edildiğinden dolayı partiden ihraç edilmekteydi.¹²⁸ Bunun yanı sıra 2 Ekim 1945 tarihinde Vatan Gazetesi’ne demeç veren Refik Koraltan, 22 Aralık 1945 tarihinde ihraç edildi.¹²⁹ Bu isimlere daha sonra Millet Partisi’nin kurucusu olacak Hikmet Bayur’da eklenerek 25 Ocak 1946 tarihinde partiden ihraç edilmesine karar verildi.¹³⁰

26 Şubat 1946 tarihinde Nafi Atuf Kansu’nun imzasıyla yayınlanan tamimde yeni kurulmuş olan partilerin karşısında parti mensuplarının yapması gerekenler anlatılmaktadır. Bu tamimin başlangıcında Kansu’nun şu sözleri yer almaktadır:¹³¹

“...Bu düşüncelerden bir kısmı teşkilata yaptığımız ve bir örneğini de size gönderdiğimiz genelgede yer almış bulunmaktadır. Bir partili arkadaş üzerinde türlü teşekkül ve derneklerde çok faal vazife bulunuşu çevrelerinde hoş görülmemektedir. Bu konu üzerinde de dikkatli bulunarak işleri bir çok partili arkadaşlar arasında paylaşmak faydalı olur...”

¹²⁸ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 5-27-36, Tarih: 29.11.1945.

¹²⁹ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-7, Tarih: 22.12.1945.

¹³⁰ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-19, Tarih: 25.01.1945.

¹³¹ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-25, Tarih: 26.02.1945.

Bu genelgede partinin kuruluşundan itibaren verilen mücadelelerden bahsedilerek zorlu 2. Dünya Savaşı ikliminden başarıyla çıkıldığı söz edilmektedir. Ardından yeni kurulan partilerin teşkilatlanmasının gayet doğal ve normal olduğu vurgusuyla demokrasiye saygı gösterilmesi gerektiği belirtilir. Bunların yanında parti üyelerinin arttırılması gerektiği, çeşitli meslek grubundan kişilerin partiye davet edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Bunların yanı sıra partiye bağlı kalmanın parti tüzüğüne şeref sözü olduğu vurgusu da dikkat çekicidir. Ayrıca partililerin, partiye karşı ödevlerinden de söz edilmektedir.¹³² Bu genelgeden anlıyoruz ki yeni partilerin kurulmasıyla partiden istifaların çoğalması CHP yönetimi tarafından birtakım endişelere yol açmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz genelgede anlatılan tedbirlerin çok da yararlı olduğunu söyleyemeyiz. Bunun en önemli örneğini Genel Sekreter Nafi Atuf Kansu adına Genel Sekreter yardımcısı Faik Ahmet Barutçu'nun 18 Şubat 1946 tarihinde CHP İl İdare Kurullarına göndermiş olduğu mektupta görmekteyiz. Mektup şu şekildedir:¹³³

“İliniz çevresi içinde kurulmuş veya kurulacak muhtelif parti müteşebbis heyetlerine seçilmiş olanlar içinde bizim partimizden istifa ederek veya etmeyerek katılmış olanlar olursa, bunların isimlerini Genel Sekreterliğe bildirirken meslekleri ve şahsiyetleri hakkında da bilgi verilmesini rica eder, sevgiler sunarım.”

Bahsedilen mektubun da yeterli olmaması üzerine 4 Mayıs 1946 tarihinde bazı eklemeler yapılarak şu mektup CHP İl İdare Kurullarına yollanmaktadır:¹³⁴

“Bugüne kadar taşra teşkilatımızdan aldığımız raporların incelemeleriyle varılan sonuca göre bu hususta gösterilen ilgi ve uyanıklık takdire ve memnunluğa değer mahiyettedir. Bundan ötürü teşekkürlerini bildirirken; iliniz içinde kurulmuş veya kurulacak muhtelif partilerin müteşebbis ve idare heyetlerine ve bu arada partimizden çekilenlere ait olmak üzere gönderilen raporlara bundan sonra aşağıdaki sıralanan hususların da eklenmesini lüzumlu görmekteyim.

¹³² BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-25, Tarih: 26.02.1945.

¹³³ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-29-6, Tarih: 04.05.1946.

¹³⁴ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-29-6, Tarih: 04.05.1946.

1- Partimizden ayrılanlar niçin ayrılmaktadırlar? Ve niçin karşı partilere geçmektedirler? Sebepleri üzerinde durularak bilgi verilmesini,

2- Bu muhtelif partilerin il çevresindeki faaliyet tarzlarıyla neticelerinin bildirilmesini,

3- Karşı parti genel merkezlerinin illerdeki teşkilatlarının sirküler, tamimler yollamakta oldukları bazı illerimizden gelen bu gibi vesikalardan anlaşılmaktadır. Bu vesikalar ve yazılardan ele geçirdikçe birer örneklerinin gönderilmesini,

4, İliniz içinde başka partiler henüz kurulmamış olsa dahi yapılan teşebbüsler hakkında haberler verilmesini, Saygılarımla rica ederim.”

Görmekteyiz ki CHP Genel Sekreterliği il teşkilatları vasıtasıyla adeta bir istihbarat faaliyeti yürütmektedir. Ayrıca partiden ayrılmalara ve yeni partilere katılımlara olan rağbetin nedenleri de araştırılmakta ve çözümler aranmaktadır. 1947 Kurultayı büyük ölçüde bu rahatsızlıkları giderme çabasıyla geçmektedir. İstifaların yanı sıra ihraç süreci de bu dönemde devam etmektedir. Örneğin; Ordu Merkez İlçe İdare Kurulu Başkanı ve Gürses Gazetesi sahibi Ali Rıza Gürsoy, Genel Sekreterlikten 500 lira yardım parası almasına rağmen milletvekilliğine bağımsız adaylığını koymuş ve CHP'ye cephe alan köşe yazıları yayınlamıştır. Bu doğrultuda Ali Rıza Gürsoy Genel İdare Kurulu kararınca 17 Ağustos 1946 tarihinde partiden ihraç edildi. Benzer bir örnekte Yeni Ekonomi ve Piyasa Gazetesi sahibi İlhami Kaymak'ın milletvekili seçimlerinde karşı partileri destekler bir tutum takınmasıyla yaşandı ve Kaymak partiden ihraç edildi.¹³⁵

CHP'den istifa etmeden başka partilere geçiş yapanların sayısı da azımsanmayacak kadar fazladır. 22 Ağustos 1946 tarihinde Genel idare Kurulu kararıyla CHP'den istifa etmeyip başka partilerin saflarına katılan 39 kişi partiden ihraç edildi.¹³⁶

¹³⁵ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-31-1, Tarih: 23.08.1946.

¹³⁶ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-31-4, Tarih: 05.09.1946.

CHP, bu dönem içerisinde gerçek anlamda bir siyasi parti kimliğine girme uğraşındaydı. Nafi Atuf Kansu ve ondan sonra gelen Genel Sekreterler genel olarak partiyi bu kimliğe sokmaya çalıştı. Şevket Süreyya Aydemir'in bahsettiği gibi bu dönem CHP, aslında tam olarak bir parti kimliği taşımıyordu. Modern anlamda bir halk kuruluşu veya bir siyasi organ niteliğine sahip değildi.¹³⁷ Nafi Atuf Kansu dönemi başta olmak üzere 1946'dan, 1950'lere kadar CHP, siyasi parti olmaya çalıştı.

Genel olarak bakıldığında Nafi Atuf Kansu çok kısa bir dönem Genel Sekreterlik yapsa da çok yorucu bir zaman aralığında bu görevini sürdürdü. Genel Sekreterlik döneminde genellikle partililerin istifaları ve tasviyeleriyle uğraştı. Ayrıca çok partili hayata geçişin ilk zamanlarına gelen dönemde partinin kilit pozisyonlarından birinde bulunması hem partililerin alışması açısından hem de Kansu'ya duyulan güven açısından değerlidir. Böyle bir döneme denk gelmesinin dezavantajı olarak da çabuk yıpranıp görevini erken terk etmek zorunda kaldığını görmekteyiz.

¹³⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1950-1964)**, Remzi Kitabevi, Cilt: 3, İstanbul, 1968, s. 85.

4.2. HİLMİ URAN

4.2.1. Hilmi Uran'ın Özgeçmişi

Hilmi Uran, 1886 yılında Bodrum'un Eskiçeşme Mahallesi'nde dünyaya geldi. Babası Etem Efendi, annesi Nefise Hanım'dır. Hilmi Uran, kendisinin ve tüm ailesinin Bodrumlu olduğunu belirtmektedir. İlk tahsil hayatına Bodrum'da başlayan Hilmi Uran, sonrasında dedesinin liva muhasebecisi olarak görev yaptığı Sakız'da eğitimine devam etti. Rüştîye hayatı da iki farklı okulda geçti. Önce Fethiye'de Rüştîye'ye başlayan Uran, Demirci Rüştîye Mektebi'nde eğitimini tamamladı. Bunun nedeni ise babasının Demirci'de mal müdürü olarak görev yapmasıydı. Demirci Rüştîye Mektebi'nden 1900 yılında mezun olan Uran, aynı sene yatılı olarak İzmir İdadisi'ne başladı. 5 senenin sonunda İzmir İdadisi'ni başarılı bir şekilde bitiren Uran, 1905 senesinde mezun olarak Mülkiye Mektebi sınavlarına katıldı. Mülkiye Mektebi sınavlarını geçtikten sonra burada üç yıl boyunca eğitimini tamamladı. Mülkiye Mektebi yatılı olmadığından dolayı Hilmi Uran burada eğitim gördüğü sürece Fatih'te bulunan Şekerci Hanı'nda ikamet etti. 1908 Temmuz'unda Mülkiye'den mezun olan Uran eğitim hayatını tamamlayarak idari yaşama geçiş yaptı.¹³⁸

4.2.1.1. Hilmi Uran'ın İdari Görevleri

Hilmi Uran'ın Mülkiye'den mezun olduğu tarihler 2. Meşrutîyet'in ilanı dönemine denk gelmektedir. 24 Temmuz 1908 (11 Temmuz 1324) tarihinde mezun olsalar da sembolik olarak diplomalara Meşrutîyet'in ilan tarihi olan 23 Temmuz 1908¹³⁹ yazılır. Hilmi Uran mezun olduktan hemen sonra İzmir vilayet maiyet memuru olarak göreve başladı. İzmir'deki görevini bir vazifeden ziyade bir staj olarak tanımlayan Uran, hevesli ve özverili bir şekilde 3 yıl boyunca İzmir'de görev yaptı. Hilmi Uran bu üç sene boyunca mektubi kaleminde ve idare meclisi kaleminde görev yaptıktan sonra son olarak mülkiye müstantiği (müfettişi) olarak İzmir'de görevini tamamladı. Bu sırada bazı geçici idari komisyonlarda da bulundu. Hilmi Uran, İzmir'de görev yaptığı süre boyunca o zamanlar Hükümet Konağı'nın karşısında bulunan Askeri Oteli'nde kaldı. Fakat Askeri Oteli'ne yerleşmeden bir süre önce çok

¹³⁸ Uran, s. 3,15.

¹³⁹ 10 Temmuz 1324.

kısada olsa mülkiyeden arkadaşı Burhan Bey ile Frenk mahallesinde kaldı. Uran, Fransızcalarını ilerletmek adına burada kalmak istediklerini belirtmektedir.¹⁴⁰

Hilmi Uran 1911 yılının Eylül ayında kaymakamlık istemek üzere İzmir'den İstanbul'a geldi. Bir süre İstanbul'da bekledikten sonra nihayet Menemen'e kaymakam olarak atandı. Menemen'e gelen Uran, eski Kaymakam Esat Bey'in çıktığı eve yerleşti. Hilmi Uran, ilk gerçek idari görevi olan Menemen kaymakamlığı görevini asıl eğitim hayatının başlangıcı olarak tanımlar. Göreve başladıktan kısa bir süre sonra Uran, ilçenin İzmir ile telefon bağlantısının olmadığını ve bunun büyük bir eksiklik olduğunu fark eder ve bağış toplayarak Menemen ve İzmir'i telefonla birbirine bağlar. Bunun yanı sıra görev yaptığı dönemde Menemen'de bir çekirge istilası söz konusuydu.¹⁴¹ Bu çekirge istilasıyla mücadelede oldukça önem veren Uran günlerce Menemen'in köylerinde kalarak halkla birlikte sahada mücadele verdi. Köylerde kaldığı sırada köylü halkın sorunlarına da kulak vererek sıkıntılarını öğrendi.¹⁴²

Hilmi Uran 4 Mayıs 1914 tarihinde terfi ederek Çeşme kaymakamlığı görevine getirildi. Uran, Çeşme kaymakamı olarak görev yaptığı sırada Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Çeşme zaman zaman İngiliz ve Fransız torpidolarının saldırılarına uğradığından ilçe merkezi Alaçatı'ya kaydırıldı. Savaş devam ederken Hilmi Uran, 21 Mart 1918 tarihinde mülkiye müfettişliğine tayin edildi. Bu görevin kendisi tarafından tercih edilmemesine rağmen verilmesine şaşırان Uran, yine de görevi kabul ederek İstanbul'a gitti. Fakat Uran, İstanbul'da çok fazla kalmadan Batum'un geri alınması haberi üzerine bir heyetle birlikte Batum'a görevlendirildi. Batum'da çok kısa bir zaman geçiren Uran, Kars'a idari memur olarak atandı.¹⁴³

Kars'ta görev yaptığı sırada liva yöneticisi olarak Liva Plebisiti'ni başarıyla sonuçlandırdı ve halk Türkiye lehine oy verdi. Vahdettin imzalı İlhak Beyannamesi'nin gelmesinden sonra Liva'ya asil memurların atanması beklenirken

¹⁴⁰ Uran, 25-29.

¹⁴¹ "1912 yılında Bergama, Menemen ve Foça'da, 1913 yılında İzmir sancak merkezi ile Seydiköy, Bornova ve Torbalı nahiyyelerinde, Buca, Karşıyaka (Soğukkuyu, Yamanlar, Rum Çiftliği, Tomarza ve Osmanzade köyleri), Bayındır ve Nif'te (Kemalpaşa), 1914 yılında İzmir ve çevresi Buca, Bornova, Seydiköy, Urla, Nif, Menemen, Bayındır, Tire, Seferihisar ve Ödemiş'te, 1915 yılında Ödemiş, Tire, Kuşadası, Seferihisar, Değirmendere, Torbalı ve Nif'te ve 1916 yılında da Bergama, Ayazmend, Reşadiye, Dikili, Bornova, Buca, Torbalı, Değirmendere, Seferihisar, Bayındır, Nif ve Kuşadası'nda çekirge felaketinin etkili olduğu gazetelerdeki haberlerden anlaşılmaktadır." (Erkan Gökmen, "Batı Anadolu'da Çekirge Felaketi (1850-1915)", **Belleken**, Cilt:74, Sayı:269, Nisan 2010, s. 129.)

¹⁴² Uran, 46-53.

¹⁴³ Uran, 60-82.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla ordunun geri çekilmesi emri verildi. Ordu ile birlikte hareket etme zorunluluğu karşısında Liva'nın yönelimi, Kars Milli Şurası'nın tarafı oldu. Hilmi Uran, Kars'ta 8 ay görev yaptıktan sonra mülkiye müfettişliği görevine döndü. Trabzon'da mülkiye müfettişi olarak görevlendirildiği dönemde yapılan Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Muğla Mebusu olarak seçildi. Mebusluk adaylığı, bilgisi dışında 300 hemşerisinin verdiği imzayla önerildi. Uran ve seçilen mebuslar çok kısa bir süre görev yapabildi. Meclis'in 29 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından dağıtılmasıyla Hilmi Uran Milas'a gitti. Uran, 1921 yılının Eylül ayına kadar Milas'ta kaldı ve burada komisyonculuk yaparak hayatına devam etti.¹⁴⁴

Hilmi Uran, Milas'ta bulunurken TBMM hükümeti tarafından kendisine Aydın, Ardahan ve Kars mutasarrıflığı (sancak yöneticiliği) görevleri teklif edildi. Uran, bu görevlere sıcak bakmamaktaydı ve reddetti. Daha sonradan ticari işlerinin kötüleşmesi nedeniyle Ardahan mutasarrıflığı görevini kabul etti. Hilmi Uran, Ardahan'a gitmek üzere yola çıktı. Uran yolu neredeyse yarıladıktan sonra müsteşar kararını değiştirerek Hilmi Uran'ı Antalya (Teke) Müstakil mutasarrıfı olarak atadı.¹⁴⁵ 3 Ağustos 1923 tarihinde Adana Valiliği'ne nakledilen Hilmi Uran, 2 yıl 20 günlük görevinin ardından Ankara'da yeni kurulan İthalat ve İhracat Şirketi Umumi Müdürlüğü görevine getirildi. 1926 yılı Nisan ayında ise CHP tarafından kendisine Adana Bölge Müfettişliği teklif edildi ve Uran teklifi kabul etti.¹⁴⁶

Hilmi Uran Adana Valisi olarak görev yaptığı dönemde Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından yargılandı ve mahkûm edildi. Şeyh Sait İsyanı'nın devam ettiği günlerde gazeteci Şükrü Oğuz ve Ali Ruhi o zaman için suç sayılacak sözler söylediği için tutuklandı ve Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildi. Bunların ifadesini alan Mustafa Necati Bey şahitlerin de mahkemeye gönderilmesini istedi. Adana Valisi Hilmi Uran, şahit olarak gösterilen üç kişinin sevki için teşebbüslere girişse de şahitlerin yol parası olmadığından onları Ankara'ya gönderemedi. Bunun üzerine valilik, savcılıktan sürekli tahsisat istemekteydi. Fakat savcılık bu tahsisat isteklerini

¹⁴⁴ Mehmet Aldan, "İz Bırakan Mülki İdare Amirleri/11- Hilmi Uran", **Türk İdare Dergisi**, Sayı:422, Yıl:71, Mart 1999, ss. 153-154.

¹⁴⁵ Muhammet Güçlü, "Bodrumlu Mustafa Hilmi (Uran) Bey'in Teke (Antalya) Müstakil Mutasarrıflığı (29 Ekim 1921- 22 Temmuz 1923)", **Belgi Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 18, Temmuz 2019, ss. 1361-1362.

¹⁴⁶ Ali Çankaya, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Mars Matbaası, Cilt:3, Ankara, 1968-1969, s. 1175.

yok sayarak sürekli şahitlerin gönderilmesini istedi. Tahsisat isteklerini yok sayan Mustafa Necati'ye karşı oldukça sinirlenen Hilmi Uran, Necati'ye sert bir telgraf yazdı. Telgraf, Ankara'da büyük bir cüret olarak algılandı ve Uran'ın mahkemeye gelmesi tebliğ edildi. Mustafa Necati Bey, adaletli olması açısından Hilmi Uran'ın mahkemesine kendisinin değil Necip Ali Bey'in (Küçük) savcı tayin edilmesini istedi. 25 Mart 1925 tarihinde gerçekleşen mahkemede Hilmi Uran 250 lira para cezasına mahkûm edildi.¹⁴⁷

Hilmi Uran, 25 Mart 1925 tarihinde İstiklal Mahkemesi tarafından suçlu bulunsa da yaklaşık 5 ay sonra İstiklal Mahkemesi reisi Ali Çetinkaya tarafından iş teklifi aldı. Dahiliye Vekili Cemil Uybadın'ın da rızası olursa bu teklifi kabul edeceğini söyleyen Uran, 31 Ağustos 1925 tarihinde teklifi kabul ederek Adana'dan ayrıldı. Ankara'ya gelen Uran, İthalat ve İhracat Şirketi'nde umum müdürlüğü görevine başladı. Şirketin ithalat ve ihracat gibi ticari işlerle çok alakası yoktu. Şirket, o zamanlar Ankara'nın inşası, Eskişehir'de kurulan hangarların inşası vb. inşaat işleriyle alakadardı. Uran, şirketin işlerinin inşaattan, ithalat ve ihracata çevrilmesini istemekteydi. Fakat Hilmi Uran bu isteğini yerine getiremeden Saffet Arıkan'dan reddedemeyeceği bir teklif aldı. Arıkan, Uran'a Adana bölgesi parti müfettişliği görevini teklif etti.¹⁴⁸

4.2.2. Hilmi Uran'ın Siyasi Yaşamı

Hilmi Uran'ın siyasi yaşamı, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde çok kısa bir süre mebusluk yapmasını saymazsak Adana bölgesi parti müfettişi olarak göreve gelmesiyle başladı. 1926 yılının Nisan ayında göreve başlayan Uran'ın sorumluluğunda Adana merkez, Silifke, Mersin, Osmaniye, Maraş ve Antep vilayetleri bulunmaktaydı. Meclis'in üçüncü seçim devresinde bütün parti müfettişlerinin milletvekili olarak seçilmesi bir ilke olarak kabul edildi ve dolayısıyla Hilmi Uran da Adana milletvekili olarak meclise girdi. Milletvekili olarak meclise girdikten sonra da parti müfettişliği görevi aynen devam etti.¹⁴⁹

26 Aralık 1930 tarihinde Nafia Vekili olarak göreve başlayan Hilmi Uran, parti müfettişliği görevinden ayrıldı. Uran'ın anlatımına göre; İsmet İnönü, Uran'ı mutlaka kabinde görmek istemekteydi ve ona Nafia Vekilliği ve Milli Müdafaa (Savunma)

¹⁴⁷ Uran, ss. 177- 179.

¹⁴⁸ Uran, ss. 183-187.

¹⁴⁹ Uran, s. 188.

Vekilliği görevlerini önerdi. Uran, İnönü'ye Milli Müdafaa Vekilliği'nin kendisi için uygun olmadığını belirtti. İnönü'de onu dinleyerek Nafia Vekilliği'ni kendisine verdi.¹⁵⁰

Hilmi Uran'ın Milli Müdafaa Vekilliği yerine Nafia Vekilliği'ni seçmesi bize karakterinden birtakım çıkarımlar yapmamızı sağlamaktadır. O dönem için ve hatta günümüz içinde en önemli bakanlıklardan biri olan Millî Savunma Bakanlığı'nın Hilmi Uran tarafından istenmemesi, koltuk sevdalı bir kişiliğe sahip olmadığını gösterebilir. Ayrıca Mülkiyeli olmasından ve uzun süre yerel yöneticilik görevlerinde bulunmasından kaynaklı Nafia Vekilliğini seçmesi, çok fazla risk sevmediğini de bizlere gösterebilir.

Hilmi Uran, Başbakan İsmet İnönü'nün demiryolu siyasetini öne çıkardığı dönemin sonlarına doğru Nafia Vekili oldu. Hilmi Uran, Ankara- Zonguldak, Sivas-Samsun, Fevzipaşa- Diyarbakır ve Malatya- Sivas hatlarının kendisinden önce tamamlanması sebebiyle yönünü İstanbul ve İzmir'e çevirerek bazı tesislerin millileştirilmesi yönünde adımlar attı. İsmet İnönü, günlüklerinde İstanbul ve iâşe işleri hakkında Hilmi Uran ile görüşmeler yaptığını belirtir.¹⁵¹ İâşe işleri, Uran'ın Nafia Vekilliği'nde önemli bir rol oynar. Dördüncü dönem içerisinde de Nafia Vekili olarak bulunan Uran, demiryolu yapımı, satın alınması ve devletleştirilmesi gibi konularda özveriyle çalışmaya devam etti. Afyonkarahisar- Antalya arası 325 km uzunluğunda bir demiryolu yapılması kararı Hilmi Uran öncülüğünde 1 Nisan 1933 tarihinde kabul edildi. Aynı gün Sofular- Elâzığ arası 22 km'lik hat oluşturulması kararı da verildi. Bunların yanı sıra Erzurum- Malatya hattı, Filyos- Zonguldak Ereğli hattı, Mudanya- Bursa hattı gibi önemli iâşe hatları da Uran zamanında kazandırıldı. İstanbul Sular İdaresi'nin kurulması, İzmir Rıhtım Şirketi'nin satın alınması, Cellat Bataklığının kurutulması, Çubuk Barajı'nın bitirilmesi ve linyit kömürünün ülkede yaygınlaşması Hilmi Uran'ın Nafia Vekilliği döneminde gerçekleştirdiği icraatlarındandır.¹⁵²

¹⁵⁰ Uran, ss. 203-205.

¹⁵¹ İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973)**, Yapı Kredi Yayınları, Haz: Ahmet Demirel, İstanbul, 2020, s. 244.

¹⁵² Yücel Çıkrıkçı, **Hilmi Uran'ın Hayatı, Görevleri ve Eserleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2002, ss. 29- 34.

Hilmi Uran 26 Kasım 1933 tarihinde hastalığından dolayı Nafia Vekilliği görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Hastalığı iyice ağırlaşan Uran, tedavi amacıyla Fransa'ya gitti. Maddi durumu çok iyi olmayan Uran, tedavisiyle ilgili olarak anılarında; doktorların tedavi için yurtdışında bulunmasını tavsiye ettiğini fakat maddi durumunun bunun için yeterli olmadığını ve İsmet İnönü'nün yaptığı para yardımı sayesinde tedavi olduğunu belirtir.¹⁵³ Tedavisi tamamlandıktan sonra ülkeye dönen Uran'a İstanbul Parti Başkanlığı görevi teklif edildi. 18 Mayıs 1935 tarihinde İstanbul Parti Başkanı olarak göreve başlayan Uran, 18 Haziran 1936 tarihinde çıkarılan karara binaen il parti başkanlığının, valilere devredilmesiyle görevinden ayrıldı.¹⁵⁴

Hilmi Uran, Meclis'in 4., 5., 6., 7., ve 8. dönemlerinde Adana (Seyhan) Milletvekili olarak görev yaptı. 24 Mart 1937 tarihinden 11 Kasım 1938 tarihine kadar 3 kez TBMM Reis Vekilliği görevini üstlendi. Uran, TBMM Reis Vekilliği görevi bittikten bir gün sonra kurulan 2. Celal Bayar Kabinesi'nde Adliye Vekili oldu.¹⁵⁵ Hilmi Uran 3 Ocak 1939 tarihinde CHP Meclis Grubu Başkan Vekili olmasıyla Adliye Vekilliği görevinden istifa etti.¹⁵⁶ Bunların ardından 20 Mayıs 1943 tarihinde kurulan Saraçoğlu Kabinesi'ne Dahiliye Vekili olarak girdi.¹⁵⁷ 3 yılı aşan bir süre Dahiliye Vekili olarak görev yapan Uran, 5 Ağustos 1946'da bütün hükümetin istifası üzerine görevden ayrıldı.¹⁵⁸

Hilmi Uran, Dahiliye Vekilliği'nden ayrıldıktan sonra dinlenmek amacıyla Karadeniz'e tatile çıktı ve bir süre burada kaldı. Uran, 1946 yılının Eylül ayında tatilini bitirerek Ankara'ya geri döndü. Hilmi Uran, Ankara'ya döner dönmez İsmet İnönü tarafından göreve çağırıldı. İnönü, Hilmi Uran'a parti Genel Sekreterliği veya başvekillik yardımcılığı görevlerinden birini seçmesini teklif etti. Hilmi Uran, hükümette çalışmaktansa, partide kalmayı tercih ettiğini belirterek Genel Sekreterlik görevini kabul etti. 15 Ekim 1946'da Hilmi Uran, Nafi Atuf Kansu'nun yerine Genel Sekreterlik görevine getirildi.¹⁵⁹ Nafi Atuf Kansu zamanında Genel Sekreter

¹⁵³ Uran, s. 238.

¹⁵⁴ Çıkrıkcı, ss. 35-36.

¹⁵⁵ "Yeni Kabine", **Son Posta**, 12 Kasım 1938, s.1; "Celal Bayar İstifa Etti ve Yeni Kabineyi Kurdu", **Tan**, 12 Kasım 1938, s. 1.

¹⁵⁶ "Adliye Vekili B. Hilmi Uran İttifakla Parti Grubu Reis Vekilliğine Seçildi", **Ulus**, 4 Ocak 1939, s. 1.

¹⁵⁷ İnönü, s. 281; Çankaya, s. 1175; Kabinede Değişiklik Oldu", **Ulus**, "21 Mayıs 1943, s. 1.

¹⁵⁸ "Kabine İstifasını Verdi", **Ulus**, 6 Ağustos 1946, s.1.

¹⁵⁹ "Partimizin Genel Sekreterliğine Hilmi Uran Seçildi", **Ulus**, 16 Ekim 1946, s. 1.

yardımcılığı yapan Faik Ahmet Barutçu, Hilmi Uran döneminde de görevine devam etti. Uran, Barutçu'yu çok konuşan bir kişi olarak tanımlarken kendisini az konuşan birisi olarak tanımlar ve birbirlerini tamamladıklarını söyler.¹⁶⁰

Nafi Atuf Kansu'nun Genel Sekreterlik dönemini anlatırken genel olarak parti içi ayrılmalarla ve ihraçlarla uğraştığını belirtmiştik. Hilmi Uran da Genel Sekreterlik görevine gelir gelmez bu sorunları önünde buldu. Bu kopuş döneminin bir parçası olarak iki Genel Sekreterin de çok kısa bir süre görev yapması, sürecin ne kadar zorlu ve birbirine benzer olduğunu bizlere gösterir.

Partili olarak gözükp başka partilere destek veren kişilerin sayısı çoktu ve partiden ihraç edilmeleri gerekmekteydi. 1947 CHP 7. Büyük Kurultayı'nda Genel Sekreter Hilmi Uran, bu durumu değerlendirirken şu sözleri söyledi:¹⁶¹

“...Çünkü bazı parti kurucuları gibi bir kısım parti üyeleri de muhalefet rolüne partimizden koparak başlamışlar ve bu sonuncular bizden ayrılmakta olduklarını haber vermeyi bile ya kendilerine bir külfet ve yahut da bize bir hizmet telakki ederek yapmamışlardı. Bu suretle umumi kuvvetimizi yeniden öğrenmeyi lüzumlu bulmuştuk.”

Bu doğrultuda çok uğraşan Nafi Atuf Kansu'dan sonra Hilmi Uran sorunu kökten çözmeyi hedefledi. Hilmi Uran bu durum karşısında tedbir olarak partililere kimlik cüzdanı adı altında bir hüviyet varakası verilmesi kararını aldı. Bu varaka verilirken de her kişi için detaylı bir tahkikat yapılacaktı. Bu uygulama uzun bir süreç olarak devam etse de başarılı bir uygulama oldu. Bunun dışında Uran, partinin çeşitli zaafları üzerinde tedbir almak dışında esaslı bir parti faaliyeti yürütemediğini ve partinin dış münasebetleriyle hiç ilgilenemediğini belirtir. Uran, bu durumun başlıca sebebi olarak Genel Sekreterlik yaptığı süreçte İnönü'nün parti Genel Başkanı sıfatını elinde bulundurması ve Saraçoğlu'nun Genel Başkan vekili olmasından dolayı kendisine kalan sorumluluğun azaldığını savunur. Fakat Uran, sık sık Çankaya Köşkü'ne çağırıldığını ve umumi devlet işlerinde kendisine de bilgi verildiğini söyler.¹⁶²

¹⁶⁰ Uran, s. 372.

¹⁶¹ CHP 7. Büyük Kurultayı Tutanakları, Ankara, s. 81.

¹⁶² Uran, ss. 372-373.

Hilmi Uran, partinin mecmualara abonelik konusunda ağır bir külfet altında olduğunu düşünmekteydi. Bu harcamalara dikkat çekmek için 1946 yılında parti adına abone olunan mecmuaların listesini çıkardı. Liste şu şekildedir: ¹⁶³

MECMUA ADI	ŞEHİR	FİYAT	YAYIN ARALIĞI	NÜSHA
Akbaba	İstanbul	20 lira	Haftalık	1000
Amatör	İstanbul	30 lira	Aylık	200
Arkitekt	İstanbul	50 lira	Aylık	100
Babacan	İstanbul	5 lira	Haftalık	241
Doğan Kardeş	İstanbul	25 lira	15 Günlük	31
İktisadi Yürüyüş	İstanbul	40 lira	15 Günlük	31
İncili Çavuş	İstanbul	5 lira	Haftalık	460
İstanbul Ansiklopedisi	İstanbul	130 lira	Aylık	100
Karınca	İstanbul	22,5 lira	Aylık	206
Kırmızı Beyaz	İstanbul	15 lira	Haftalık	58
Köye Doğru	İstanbul	15 lira	Haftalık	58
Orman Postası	İstanbul	15 lira	Aylık	150
Satranç	İstanbul	25 lira	Aylık	50
Varlık	İstanbul	30 lira	Aylık	462
Yeni Adım	İstanbul	20 lira	Aylık	217
Yeniden Doğuş	İstanbul	25 lira	Aylık	150
Yeşilay	İstanbul	10 lira	Aylık	192
Yücel	İstanbul	33 lira	Aylık	410
Yurt	İstanbul	25 lira	Aylık	400
Ziraat ve Ticaret	İstanbul	30 lira	15 Günlük	454
Amaç	Ankara	25 lira	Aylık	100
Çığır	Ankara	25 lira	Aylık	400
Doğuş	Ankara	25 lira	Aylık	200
Mimarlık	Ankara	100 lira	2 Aylık	100
Siyasi İlimler	Ankara	100 lira	Aylık	467
Türk Ekonomisi	Ankara	75 lira	Aylık	156
Arı	İzmir	12,5 lira	Aylık	40
İşletme	İzmir	75 lira	2 Aylık	50
Kovan	İzmir	20 lira	Aylık	40
Okul Postası	İzmir	15 lira	Aylık	50
Pazar	İzmir	12,5 lira	Aylık	40
Köy Postası	Edirne	20 lira	Aylık	225
Doğu	Zonguldak	50 lira	Aylık	100

Tablo 4: 1946 yılında CHP Genel Sekreterliğinin abone olduğu mecmualar.

¹⁶³ Uran, ss. 374-375.

Rakamlara bakıldığında Hilmi Uran'ın rahatsız olmasında çok da haksız olmadığı görülmektedir. Bu mecmualara aboneliğin, teşvik konusunda faydalı yönleri yadsınamaz fakat mali olarak bakıldığında partinin sırtına oldukça fazla yük oluşturduğu da aşıkardır.

Hilmi Uran, Genel Sekreterliği boyunca ne parti içi işleyişe etki edebilecek kadar uzun bir süre görev yaptı ne de değişim gerçekleştirebilecek yetkilere sahip oldu. Fakat bu süreç içerisinde bazı problemleri gidermek ve partinin daha kurumsal bir kimliğe bürünmesini sağlamak adına çeşitli girişimlerde bulundu. Bu girişimlerin birisi de 29 Kasım 1946 tarihinde Washington büyük elçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a yazdığı bir mektupta görülmektedir. Amerika'da bulunan siyasi partilerin araştırılması için Baydur'a bir mektup yazan Genel Sekreter Uran, mektupta; yabancı ülkelerdeki siyasi partilerin programlarıyla ve tüzükleriyle alakalı bir incelemenin genel sekreterlik tarafından yürütüldüğünü ve ABD'de bulunan siyasi partilerin program ve tüzüklerinin gönderilmesi gerektiğini yazmaktadır.¹⁶⁴

29 Kasım 1946 tarihinde gönderilen bu mektuba cevap 4 Şubat 1947 tarihinde geldi. Mektupta, Hüseyin Ragıp Baydur, Amerika'daki Cumhuriyetçi ve Demokrat partilerin işleyişi, yapısı, programı ve tüzüğü hakkında detaylı çıkarımlarını Hilmi Uran ile paylaştı. Daha sonraki süreçte bu durumun sadece Amerika ile kısıtlı kalmadığını ve diğer ülkeler hakkında da bilgilendirilmelerin istendiğini anlıyoruz.

Hilmi Uran'ın Genel Sekreterlik yaptığı kısa süreç içerisinde parti yönetimi ve işleyişi ile alakalı çok fazla tasarrufu olmadığını belirtmiştik. Genel Sekreter Hilmi Uran, bu dönem içerisinde bir danışma görevi görmektedir. Bunun dışında Hilmi Uran'ın Genel Sekreterliği döneminde üç önemli olay meydana geldi. Bunlardan ilki; 12 Temmuz Beyannamesi'nin¹⁶⁵ yayınlanması, ikincisi; 35'ler olayı¹⁶⁶, üçüncüsü ise; Recep Peker'in başvekillikten çekilip yerine Hasan Saka'nın getirilmesidir.

¹⁶⁴ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 605-94-5, Dosya Ek: 3. Büro, Tarih: 04.02.1947.

¹⁶⁵ **12 Temmuz Beyannamesi:** 1947 yılında, Başbakan Recep Peker ile DP Genel Başkanı Celal Bayar arasında şiddetli bir tartışma ortamı hüküm sürmekteydi. Birbirlerine hakaret düzeyine varan atışmaları Cumhurbaşkanı İnönü'yü tedirgin etmekteydi. Bu durumdan oldukça rahatsız olan İsmet İnönü, 12 Temmuz 1947 tarihinde bir bildiri yayınlar ve hükümet ve muhalefetin üzerinde tarafsız bir pozisyon alarak demokrat bir tavır sergiler. Bu tavır ekseninde çıkan beyanname iki parti arasında yumuşamayı bir nebze olsa sağlar. (Bila, ss. 166-168.)

¹⁶⁶ **35'ler Olayı:** 12 Temmuz Beyannamesi yayımlandıktan sonra muhalefet ve parti içi muhalefet Recep Peker'e daha fazla yüklenmeye başladı. CHP Grubunun 26 Ağustos 1947 tarihli toplantısında Cavit Oral'ın başını çektiği bir grubun verdiği önergeyle şiddetli tartışmalar çıktı. Bu tartışmalardan sonra Başbakan Recep Peker, gruptan güvenoyu istemek zorunda kaldı. Peker, 303 oyla güvenoyu alırken şu vekiller güvensizlik oyu verdi; Ali Fuat Cebesoy, Tahsin Banguoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Fahri

12 Temmuz Beyannamesi yayınlanmadan önce İsmet İnönü'nün yakın gördüğü kişilere metni gösterdiği hatta bazı tadiller yapıldığını Hilmi Uran aktarmaktadır. Hatta Uran, ilk taslakta muhalefete yönelik çok fazla taviz verildiğini, Peker'in bu tavizleri çıkarttığını söylemektedir. Uran, 12 Temmuz Beyannamesi'ni yumuşatma tedbirini bulabilen bir siyasi eser olarak tanımlarken, İnönü'nün artık parti başkanlığından çekilmeyi düşündüğü bir belge olarak da gösterir. Bir diğer mesele de 35'ler Olayı'dır. Recep Peker ile İsmet İnönü arasında gerginliğin gittikçe arttığını işaret eden Uran, İnönü'nün sürekli Recep Peker hakkında kendisine şikayetlerde bulunduğunu anlatır. Bunun yanı sıra Recep Peker'in, İnönü hakkında hiçbir kötü söz etmediğini söyler. Hilmi Uran'ın ifadelerinden yola çıkarak Uran'ın Recep Peker yanlısı bir duruşta olduğunu söyleyebiliriz. Uran, 35'leri; İsmet İnönü'nün Recep Peker karşısında mecliste bir grup oluşturmak istemesinin bir neticesi olarak görür. Bunun yanı sıra Uran, 35'lerle ilgili olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefet karşısında kendi eliyle yarattığı bir zaafı olduğunu belirtir. Muhafız çevrenin ve basının 35'ler dışında kalan tüm partilileri gözden düşürmeye çalıştığından söz eder.¹⁶⁷ Bu görüşlerinden Uran'ın, 35'lere çok sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır.

Recep Peker istifa ettikten sonra İsmet İnönü, kabineyi kurma görevini Hasan Saka'ya verdi. Saka, Peker hükümetinde Hariciye Vekili olarak görev yapmaktaydı. Uran, Saka'yı, ağırbaşlı, temkinli ve uysal bir kişi olarak tanımladı. Uran'ın tanımına göre Saka, Recep Peker'in tam tersi bir karaktere sahipti. İnönü'nün de oluşan iktidar-muhalefet geriliminden duyduğu tedirginlik Recep Peker'in karakterinin aksinde olan birine yönelmesini etkiledi. İnönü, Hasan Saka ismini düşünürken Genel Sekreter Hilmi Uran'a da haber verdi. Hasan Saka, hükümeti kurduktan sonra Genel Sekreter yardımcısı Faik Ahmet Barutçu'yu da Başvekil Yardımcısı olarak kabineye aldı. Faik Ahmet Barutçu yerine Emin Erişirgil Genel Sekreter yardımcısı oldu. Hilmi Uran bu durumu anlatırken “...Sayın Emin Erişirgil de o tarihten itibaren Genel Sekreter yardımcılığı yapmaya başlamıştı.” İfadelerini kullanır. Bu ifadeden yola çıkarsak

Kurtuluş, Nihat Erim, Memduh Şevket Esendal, İsmail Rüştü Aksal, Vedat Dicleli, Cavit Oral, Said Odyak, Muhtar Ertan, Nazif Ergin, Mahmut Nedim Gündüzalp, Sinan Tekelioğlu, Kasım Gülek, Tezer Taşkıran, Celal Sait Siren, Hasan Şükrü Adal, Kasım Ener, Avni Refik Berkman, Muhsin Adil Binal, Şevket Raşit Hatipoğlu, İhsan Hamit Tığrel, Cevat Dursunoğlu, Hilmi Öztarhan, Ali Kemal Yiğitoğlu, Sedat Çumralı, Suud Kemal Yetkin, Abdurrahman Melek, Hilmi Hakkıoğlu, Osman Ağan, Kamil Kitapçı, Bekir Kaleli ve Vehbi Sarıdal. (Uyar, **Tek Parti...**, ss. 341-342.)

¹⁶⁷ Uran, ss. 380-383.

Genel Sekreter yardımcısı Hilmi Uran tarafından seçilmemiş, İnönü tarafından atanmıştı.¹⁶⁸

17 Kasım 1947 tarihinde CHP'nin demokratikleşme Kurultayı olan CHP 7. Büyük Kurultay'ı açıldı. CHP bu Kurultaydan sonra çok önemli değişikliklere uğradı. Gerek partinin yönetsel tarafı gerekse parti programı çok önemli değişimlere maruz kaldı. Parti Tüzük Komisyonu Raporu 29 Kasım Cumartesi günü okundu. Yeni parti tüzüğünün oluşmasının başlıca amacı “...Partimizin, içine girmiş bulunduğumuz çok partili yeni siyasi hayat şartlarına ve demokrasi gelişmelerine daha iyi cevap verecek şekilde kurulmasını, teşkilatlanmasını ve çalışmasını temin zihniyeti hâkim olmuştur...”¹⁶⁹ şeklinde belirtildi. Bu ilkenin bir sonucu olarak Genel Başkanlık Divanı kaldırıldı. Parti Genel Başkanı; Cumhurbaşkanı veya hükümet görevlisi olduğu taktirde partinin fiili idaresine karışmaması kararı alındı. Böylelikle parti ve hükümet işleri tek kişi üzerinde birleşmemekteydi. Tüzük değişikliğiyle birlikte yapılan belli başlı diğer kararlar şunlardır:¹⁷⁰

- Partinin bütün idaresi ve yetkileri Kurultay'da toplanmıştır.
- Kurultay 4 yıl yerine 2 yılda bir toplanacaktır.
- Kurultay'da artık 2 başkanvekili değil 2 başkan seçilecektir.
- Kurultayı oluşturan çeşitli unsurlar arasında İl kongrelerince seçilen ikişer üye yerine dört üye seçilecektir. (Böylelikle Kurultayda çoğunluğun taşra teşkilatının elinde bulunması sağlanır.)
- Genel Başkan, Cumhurbaşkanlık görevine başlarsa; Genel Başkanlık görevini fiili olarak Genel Başkanvekili yapacaktır.
- Parti Divanı'nın görev ve yetkileri Kurultay'dan sonra en yüksek kademe olacaktır.
- Genel Sekreter tayin yoluyla değil seçim yoluyla belirlenecektir.

Kurultay'da bazı partililer, Hilmi Uran konuştuktan hemen sonra eleştirilerini Genel Sekreterlik ve Uran başta olmak üzere sıraladılar. Bu eleştiren kişiler arasında Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar ön planda gözükmektedir. Çağlar, Hilmi Uran'ın ve parti yönetiminin etkisiz kalmasından yakınmaktaydı. Partinin örgütlenme

¹⁶⁸ Uran, s. 384.

¹⁶⁹ CHP 7. Büyük Kurultayı Tutanakları, s. 222.

¹⁷⁰ CHP 7. Büyük Kurultayı Tutanakları, ss. 223-225.

ayağında da eksikliklerini vurgulayan Çağlar, Hilmi Uran tarafından hazırlanan yeni tüzük tasarısını da eleştirmekteydi. Benzer eleştirileri Balıkesir delegesi Muharrem Onursal da dile getirdi. Onursal, Meclis Grubu içerisinde gruplaşma yaşandığını ve bu gruplaşmanın partiye zarar verdiğini iddia etti. Erzurum delegesi Hüseyin Köycü ise biraz çekinerek de olsa eleştirilerini ifade ederek memleketin iyi yönetilmediğinden bahsetti. Köycü, parti içi denetimin yetersizliği ve valilerin haddinden fazla yetkili oluşundan yakındı. Ankara delegesi Muhterem Evinay da yapılan eleştirilere katıldığını belirterek birçok yolsuzluğun var olduğuna değindi. Bursa delegesi Reşad Türel ise bu sorunların kaynağının parti teşkilat ve kuruluş sisteminin hatalı olmasından kaynaklandığını dile getirdi.¹⁷¹ Bu tür sert eleştiriler Kurultay boyunca devam etti ve CHP’de önceki Kurultayların aksine sert tartışmaların çok olduğu bir Kurultay yaşandı.

Hilmi Uran, Kurultay sırasında kendi şahsına ve Genel Sekreterliğe gelen eleştirileri oldukça olumlu ve nazik karşıladı. Bir süre eleştirilere yanıt veren Uran, şu sözleri söyleyerek birlik çağrısı yaptı:¹⁷²

“Evet arkadaşlar, tekâmül anındaki siyasi partiler içinde böyle fikir ayrılıkları olabilir; parti disiplini bir kışla inzibatı halinde tutulamaz. Binaenaleyh bizde de böyle bir fikir tartışmaları olmuştur. Bunun parti tesanütüne zarar vermemiş olduğu, şu anda bu çatı altında ve partinin canlı bir müdafii olarak bulunmakta oluşu ile sabittir.

Genel Sekreterliğiniz bu cereyanlara taraftarlık etmemeye çalışarak durumu size kadar getirmeyi iltizam etmiştir ve bunu en muvafık hareket hattı telakki etmiştir. Bence bu, kardeşler arasında bir evin çatısı altındaki aile münakaşalarından başka bir şey değildir...”

Bunun dışında Uran, eleştirilerin olağanlığına dair şu açıklamaları yapmaktadır:¹⁷³

¹⁷¹ Cemil Koçak, **Uzlaşma- Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, İletişim Yayınları, Cilt: 5, İstanbul, 2016, ss. 190- 197.

¹⁷² CHP 7. Büyük Kurultayı Tutanakları, s. 138.

¹⁷³ “Kurultay’da Hararetli Tartışmalar”, **Ulus**, 21 Kasım 1947, s.1.

“Eğer Kurultay bizi hiç muaheze etmemek gibi bir hareket hattı tutsaydı, ben muaheze edilecek bir cihetimiz olmadığına değil, bu Kurultay’ın işler üzerinde lüzumu kadar ilgi ve hassasiyet göstermediğine hükmeder ve üzüldüm.”

Uran’ın eleştirilere karşı sert tepki vermemesi, eleştirileri dikkate alması, eleştirileri olağan karşılaması ve Genel Sekreterlik olarak tarafsız kalacağını taahhüt etmesi, demokrasiye giden süreçte parti içi demokrasinin de ilerlemesi açısından değerli bir duruştur.

7. Büyük Kurultay sona ererken Genel Başkanlık ve Genel Başkan vekilliği için seçimler yapıldı. Genel Başkan, 645 oyun, 595’ini alan İsmet İnönü seçildi. Geri kalan oylardan 25’i Peker’e, 4’ü Uran’a, 3’ü Yalçın’a, 3’ü Kaya’ya ve birer tane oy Tanrıöver, Cebesoy, Saka ve Karabekir’e çıkarken 10 oy da boş çıktı. Genel Başkan vekilli ise 646 oyun 328’ini alan Hilmi Uran oldu. Uran dışında, Recep Peker; 159, Hüseyin Cahit Yalçın; 45, Şükrü Saraçoğlu; 27, Hamdullah Suphi Tanrıöver; 16, Ali Fuat Cebesoy; 13, Feridun Fikri Düşünsel; 12, İsmet İnönü; 7, Nihat Erim; 4, Mümtaz Ökmen; 3, Tevfik Fikret Sılay, Behçet Uz, Faik Öztrak, Hüsnü Çakır, Ali Rıza Erem, Şemsettin Günaltay, Nurullah Esat Sümer, Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Erişirgil ve Fuat Sirmen birer oy alırken, 22 oy boş çıktı.¹⁷⁴

Hilmi Uran’ın Genel Başkan vekili seçilmesinin ardından Genel Sekreterlik görevi sona erdi. 1947 Kurultayı ile birlikte Genel Sekreterin seçim yönteminde de değişiklik yaşandı ve Genel Sekreter artık Genel Başkan tarafından seçilmeyecekti. Tüzükte bu değişikliğe göre; Parti Divanı kendi arasından seçmiş olduğu on bir üye ile Genel İdare Kurulu’nu oluşturur. Sonrasında Parti Divanı Genel Sekreter’i seçer.¹⁷⁵

Hilmi Uran’ın Kurultay kararı ile Genel Başkan vekili seçilmesiyle siyasi kariyeri, Genel Sekreterliğinin aksine daha hareketli geçti. İki seneden fazla Genel Başkan vekilliği görevini yürüten Uran, sırasıyla Amasya, Yozgat, Kastamonu, Malatya, Giresun, Tokat, Adana, Mersin, Urfa, Antep, Manisa ve İzmir illerine ziyaretlerde bulundu ve buralarda konuşmalar yaptı.¹⁷⁶ Hilmi Uran, Genel Başkan

¹⁷⁴ CHP 7. Büyük Kurultayı Tutanakları, ss. 532-533.

¹⁷⁵ **CHP Tüzüğü, Partinin VII. Kurultayınca Onanmıştır**, 1947, s. 63.

¹⁷⁶ Hilmi Uran’ın propaganda konuşmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Fahri Sakal, “Bir Tek Parti Politikacısının Propaganda Konuşmaları: Hilmi Uran Örneği”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume: 2/4, Faal 2007, ss. 1319- 1328.

vekili olarak son konuşmasını 3 Şubat 1950 tarihinde İzmir’de yaptı.¹⁷⁷ Daha sonra seçimleri bekleyen Uran, seçimlerin CHP aleyhine sonuçlanmasıyla derin üzüntü yaşadı. Siyasi hayatına nokta koymayı düşünen Uran, muhalefet olarak toplanacakları ilk Kurultayı bekledi. Mayıs sonlarında Kurultayın toplanmasıyla Uran, siyasi kariyerini noktaladı. Hilmi Uran görevi bırakırken İsmet İnönü onu onurlandırmak adına Genel Başkanlık seçiminde pusulaya Uran’ın adını yazdı.¹⁷⁸

Hilmi Uran emeklilik hayatını İstanbul’da geçirdi. 30 yaşında evlenen Uran’ın 1 kız ve 1 erkek evladı vardı. Ayrıca Uran’ın Fransızca ve Rumca bildiği de sicilinde yazmaktaydı. 21 Ekim 1957 tarihinde ani bir kalp krizi geçiren Hilmi Uran, aynı gün vefat etti. Uran’ın naaşı Zincirlikuyu Asri Mezarlığı’na defnedildi.¹⁷⁹

Hilmi Uran, yaşamı boyunca şu eserleri kaleme aldı; “Hatıralarım”, “Adana Ziraat Amelesi”, “Üçüncü Sultan Mehmed’in Sünnet Düğünü” ve “Hacı Çil’in Çadırında”.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Çıkrıkcı, s. 87.

¹⁷⁸ Uran, ss. 464- 466.

¹⁷⁹ Çankaya, s. 1175.

¹⁸⁰ Çıkrıkcı, ss. 100-106.

4.3. TEVFİK FİKRET SILAY

4.3.1. Tevfik Fikret Silay'ın Özgeçmişi

Tevfik Fikret Silay, 1890 yılında Konya Sille'de dünyaya geldi. Babası Ali Efendi, annesi Advie Hanım'dır. Naciye Hanım ile evli olan Tevfik Fikret Silay'ın; Ali Silay, Ülker Silay, Bilgehan Silay, Ayşe Sevim Silay ve İlhan Silay olmak üzere beş evladı vardı.¹⁸¹ Tevfik Fikret Silay, 11 Mayıs 1940 tarihinde İstanbul Vilayet Heyeti Reisi görevinde bulunurken sunmuş olduğu; ailesindeki isimlerin ve yaşlarının gösterildiği maaş belgesinde, oğlu Ali Silay'ın ismi bulunmamaktadır.¹⁸² Buradan yola çıkarak Ali Bey'in 1940 tarihinden önce vefat ettiği sonucuna varılabilir.

İlk ve Orta öğrenimini Konya'da tamamlayan Silay, 23 Haziran 1905 tarihinde Konya Mülkiye İdadisi'nden mezun oldu. Konya Mülkiye İdadisi'ni bitiren Silay, İstanbul'a giderek Darülfünun Hukuk Mektebi'ne (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi) kaydoldu. Silay, 25 Eylül 1914¹⁸³ tarihinde "ALA" derecesi ile Darülfünunu başarıyla tamamladı.¹⁸⁴

Tevfik Fikret Silay, Darülfünun'da öğrenim gördüğü sırada Konya İstinaf Mahkemesi Mukayyeti olarak yaklaşık 2 yıl boyunca çalıştı. 1911 tarihinde terfi alan Silay, Karaman Bidayet Hukuk Mahkemesi Zabıt Kitabeliği görevini sürdürdü. 1913 yılına kadar burada çalışan Silay sonrasında istifa etti.¹⁸⁵

1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte askere çağırılan Silay, ilk önce yedek subay olarak askere alındı ve sonrasında gerekli eğitimlerden geçerek subay olarak görev yaptı.¹⁸⁶ Atalay, Silay'ın ailesi ile yaptığı görüşmede; Silay'ın Karaman'dan Konya'ya tren ile geçerken yakalanıp askere alındığını belirtmektedir. Ayrıca Silay'ın Mustafa Kemal Atatürk ile de 1. Dünya Savaşı sırasında tanıştığı söylenmektedir.

¹⁸¹ Ahmet Atalay, **I. ve II. Dönem TBMM Konya Milletvekilleri (Biyografik Bir Deneme)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Konya, 1997, s. 367, 375.

¹⁸² **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 1613-583-1, Dosya Ek: 13. Büro, Tarih: 11.05.1940.

¹⁸³ Ahmet Atalay; Tevfik Fikret Silay'ın Konya Mülki İdadisi'nden 23 Haziran 1905 (H. 1323) tarihinde, Darülfünun'dan ise 25 Eylül 1914 (H. 1333) tarihinde mezun olduğunu yazarken; Kazım Öztürk, Tevfik Fikret Silay'ın, 6 Temmuz 1907 tarihinde Konya İdadisi'nden, 6 Ekim 1913 tarihinde ise Hukuk Mektebi'nden mezun olduğunu belirtmektedir. (Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- II. Dönem (1923-1927)**, Cilt: 3, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 3, s. 551.) İki tarih arasında önemli bir zaman farkı olmasına karşın Atalay'ın aile arşivine ulaşmış olması ve Tevfik Fikret Silay'ın oğlu İhsan Silay ile görüşmüş olmasından dolayı Atalay'ın görüşü referans alındı.

¹⁸⁴ Atalay, s. 367.

¹⁸⁵ Atalay, ss. 367-368.

¹⁸⁶ Öztürk, s. 551.

Sılay, mütarekenin imzalanmasıyla, 1 Mart 1919 tarihinde terhis edildi. Terhis edilmesinin üzerinden çok fazla zaman geçmeden Milli Mücadele saflarına katılan Tevfik Fikret Sılay, 11 Ağustos 1921 tarihinde tekrar orduya katıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olarak askerlik vazifesini sürdüren Sılay, Batı Cephesinde yaşanan savaşların hepsinde yer aldı. 1. Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele'de vermiş olduğu katkılardan dolayı Sılay'a İstiklal Madalyası verildi.¹⁸⁷

Tevfik Fikret Sılay, Karaman'daki görevinden istifa ettikten sonra ancak 21 Eylül 1920 tarihinde yeni görevine başlayabildi. 30 Mart 1922 tarihine kadar Akşehir Mahkemesi Başkanlığı görevini sürdüren Sılay, 13 Nisan 1922 tarihinde Ilgın Mahkemesi Başkanlığı görevine atandı. Burada 24 Ocak 1923 tarihine kadar görev yapan Sılay ardından Karaman İstinaf Mahkemesi üyeliği yaptı. 30 Nisan 1923 tarihinde görevinden ayrılan Sılay, siyasete geçiş yapma kararı aldı.¹⁸⁸

4.3.2. Tevfik Fikret Sılay'ın Siyasi Yaşamı

Tevfik Fikret Sılay, siyasi hayatına 12 Temmuz 1923 tarihinde yapılan 2. Dönem milletvekili seçimlerine Konya'dan aday olarak başladı. 871 oyla Konya milletvekili seçilen Sılay, 12 Ağustos 1923 tarihinde mazbatasını aldı. Sılay, 2. Dönem milletvekilliği içerisinde mecliste; Kavanini Maliye, Layiha, Adliye, Dilekçe, Tetkiki Hesabat ve Memurin Muhakemet komisyonlarında çeşitli görevlerde bulundu. Kavanini Maliye, İkinci Şube ve Tetkiki Hesabat komisyonlarında görev yaparken de kâtip olarak seçildi. Ayrıca Adana ve Edirne'nin kurtuluş törenlerine katılan heyetlerin içerisinde yer aldı.¹⁸⁹ Tevfik Fikret Sılay, 2. Dönem milletvekilliği içerisinde 15 kez söz alarak şu konular hakkında konuşmalarını gerçekleştirdi:¹⁹⁰

- “*Sülüsani müddeti cezaiyelerini ikmal eden mahkûmların affına ve sair mücrimlerin cezalarının tahfifine dair kanun lâyihası münasebetiyle.*”

¹⁸⁷ Atalay, ss. 368-370.

¹⁸⁸ Öztürk, ss. 551-552.

¹⁸⁹ Öztürk, s. 552.

¹⁹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “2. Dönem Tutanak Dergisi”, [https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20K%20F%20KRET%20BEY%20\(TEVF%20K%20F%20KRET%20BARAN\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bitarih=&v_kayit_sayisi=15&v_kullanici_id=19955179&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20K%20F%20KRET%20BEY%20(TEVF%20K%20F%20KRET%20BARAN)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bitarih=&v_kayit_sayisi=15&v_kullanici_id=19955179&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 16.07.2023).

- “30 Teşrinievvel 1334'ten 23 Ağustos 1339 tarihine kadar geçen müddet zarfında müdafaai memleket uğrunda ika edilmiş olan ef'al ve harekâtın cürüm addolunmayacağı hakkında Kanun münasebetiyle.”
- “Ziraat Bankasının 1339 senesi Bütçe Kanunu münasebetiyle.”
- “Affi umumi kanun lâyihası münasebetiyle.”
- “Cuma tatili hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle.”
- “Deyne mukabili Hazine namına tafavvuz olunan emlâkin deyni tamamen tesviye edildiği takdirde Aşar hakkında tatbik olunan muameleye kıyasen iadesi caiz olup olmadığının tefsirine dair mazbata münasebetiyle.”
- “Hizmeti fiiliyei askeriye'nin tenkisi müddetine aidolmak üzere Mükellefiyeti Askeriye Kanunu Muvakkatinin 5. maddesinin tadiline dair lâyihai kanuniye münasebetiyle.”
- “Telgraf ve telefon umurunun tensiki hakkındaki lâyiha münasebetiyle”
- “Müdafaai Milliye Bahriye, Jandarma ve imalâtı Harbiye 1339 senesi bütçelerine tahsisatı munzamma ilâvesine dair Lâyihai Kanuniye münasebetiyle.”
- “Muallimin ve talebenin askerlikten tecilleri hakkındaki Kanuna 3 madde ilâvesiyle medarisi ilmiyye talebesinin de tecillerine dair Konya Mebusu Naim Hazım Efendi ve rüfekasının teklifi kanunisi münasebetiyle.”
- “Köy Kanunu münasebetiyle.”
- “Muhamat Kanununun onikinci maddesinin tadili hakkında.”
- “Orman mahsulâtından kablelcem ve derç ruhsatiye alınmaması hakkında.”
- “Kabotaj Kanununa bir madde tezyili hakkında kanun lâyihası üzerinde.”
- “Sinop Mebusu Recep Zuhtu Beyin, harekâtı Milliyeye aleyhdar bazı kimseler hakkında Heyeti Mahsusaca verilen kararları nakzen Arzuhal Encümenince ittihaz olunan mukarreratın Heyeti Umumiyyede tetkik ve müzakeresine dair takriri hakkında.”¹⁹¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmî Web Sitesi'nde yer alan Tutanak Dergisi'nde milletvekili arama sayfasında Tevfik Fikret Sılay'ın adı 2., 3. ve 4.

¹⁹¹ Atalay, Sılay'ın 2. Dönem içerisinde 13 konuda (Atalay, ss, 371-372); Öztürk ise 12 konuda konuşma yaptığını yazarken (Öztürk, s. 552). Ben, Sılay'ın 2. Dönem içerisinde 15 konuda söz aldığını tespit etmiş bulunmaktayım.

dönemlerde yer almamaktadır. Fakat TBMM Albümü incelendiğinde Sılay'ın 2., 3., 4., 5., 6., 7. ve 8. dönemlerde milletvekilliği yaptığı açıkça ortadadır.¹⁹² Web sayfasına baktığımızda yukarıda bahsedilen dönemlerde Konya milletvekili olarak Tevfik Fikret Baran'ın ismi olduğu göze çarpmaktadır. Fakat Tevfik Fikret Baran'ın ismi TBMM albümünde ilk olarak 10. Dönem Demokrat Parti Konya Milletvekili olarak görülmektedir.¹⁹³ Muhtemelen TBMM Tutanak Dergisi, sitesine aktarım yapılırken; Tevfik Fikret Sılay'ın ismi Tevfik Fikret Baran olarak geçirilerek bir hata yapılmıştır. Soyadı Kanunu'nun henüz yürürlüğe girmediğini ve tutanaklarda "Tevfik Fikret Bey (Konya)" şeklinde aktarıldığını göz önünde bulundurursak isimlerin karıştırılmış olması muhtemeldir.

Meclis'in 3. Dönemi'nde tekrar Konya'dan seçimlere katılan Tevfik Fikret Sılay, 1.053 oy alarak milletvekili seçildi. 2 Kasım 1927 tarihinde mazbatasını onaylanan Sılay, 3. Dönem içerisinde Adalet ve Maliye komisyonlarında görev yaptı. Ayrıca Sılay, Yavuz Zırlısı hakkında yapılan soruşturmaya ve "Damga Kanunu" hakkında oluşturulan komisyona üye olarak seçildi.¹⁹⁴ Bunların yanı sıra Sılay, 3. Dönem boyunca sadece "*İcra Kanunu'na bazı mevad ilavesi hakkındaki kanun münasebetiyle*"¹⁹⁵ söz aldı ve "*Ticaret Kanunu'nun 386. Maddesinin tadiline dair*"¹⁹⁶ kanun teklifi verdi.

Tevfik Fikret Sılay, 4. Dönem'de de Konya'dan milletvekili oldu ve 4 Mayıs 1931 tarihinde Meclis'e katıldı. Sılay, 4. Dönem boyunca Adalet Komisyonu'nda görev yaptı.¹⁹⁷ Sılay, bu dönem içerisinde sadece "*İcra ve İflas Kanunu'nun tadiline dair kanun münasebeti*"¹⁹⁸ konusunda konuşma yaptı ve "*Konya Ovası sulama idaresinin teşkilat ve vezai fi hakkındaki Kanunun birinci maddesinin tadiline dair*"¹⁹⁹ kanun teklifinde bulundu.

¹⁹² **TBMM Albümü (1920-2010)**, 1. Cilt (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:1, Ed: Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, ss. 109, 160, 212, 274, 341, 411, 486.

¹⁹³ **TBMM Albümü (1920-2010)**, 2. Cilt (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:1, Ed: Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, s. 652.

¹⁹⁴ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- III. Dönem (1927-1931)**, Cilt: 3 (Üyelerin Özgeçmişleri), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 10, s. 425.

¹⁹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, Cilt:3, İçtima:1, 15 Mart 1928, s. 51.

¹⁹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, Cilt:22, İçtima:4, 22 Kasım 1931, s. 82.

¹⁹⁷ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IV. Dönem (1931-1935)**, Cilt: 2 (IV. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 12, s. 391.

¹⁹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, Cilt:9, İçtima:1, 1 Haziran 1932, s. 22.

¹⁹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, Cilt:8, İçtima:1, 19 Mayıs 1931, s. 164.

Tevfik Fikret Sılay, Meclis'in 5. Dönemin'de de Konya Milletvekili seçildi ve 1 Mart 1935 tarihinde Meclis'e katıldı.²⁰⁰ 5. Dönemin başlangıcında Sılay, TBMM Reis Vekilliği görevine seçildi.²⁰¹ Ayrıca Sılay, bu dönem içerisinde Ziraat Bankası yönetim kurulunda da bulundu.²⁰² Bunun yanı sıra Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tasdiki için Meclis'in 2 Ağustos tarihli toplantısında alınan karara göre tüm şehitliklere birer minnet çelengi koyacak bir milletvekili heyeti oluşturuldu ve 7 kişiden oluşan bu heyet içerisinde Tevfik Fikret Sılay da yer aldı.²⁰³ Tevfik Fikret Sılay, 5. Dönem milletvekilliği boyunca hiç kanun teklifinde bulunmazken sadece "*Nafia Vekaleti 1937 yılı bütçesi münasebetiyle*" söz aldı.²⁰⁴

Tevfik Fikret Sılay, 3 Ocak 1939 tarihinde Adliye Vekili olarak göreve başladı.²⁰⁵ Sılay'dan önceki Adliye Vekili, Hilmi Uran'dı. Sılay, Hilmi Uran'dan sonra Adliye Vekilliği görevine gelirken; Genel Sekreterlik görevine de yine Hilmi Uran'ın ardından gelmektedir. Sılay'ın, Adliye Vekilliği görevi çok uzun sürmedi, Cumhuriyet Gazetesi'nin haberine göre Sılay, parti içi bir görevde çalışmak istediği için 26 Mayıs 1939 tarihinde Adliye Vekilliği görevinden istifa etti.²⁰⁶

Tek parti döneminde görev yapan siyasetçilerin çoğunluğunda; Meclis ve Bakanlar Kurulu'nda görev almaktansa, parti içi vazifelerde görev almanın daha çok talep edildiğini görmekteyiz. Buradan çeşitli anlamlar çıkabileceği gibi kanaatimce, kişisel yükselişin ve bireysel çözümlerin meclisten ziyade partide çözülmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Tevfik Fikret Sılay, Adliye Vekilliği'nden istifa ettikten sonra 6 Temmuz 1939 tarihinde İstanbul Mıntıkası Parti Müfettişliği görevine atandı²⁰⁷ ve 11 Temmuz 1939 tarihinde görevine başladı.²⁰⁸ Parti Müfettişliklerinin kaldırılmasıyla Sılay, İstanbul

²⁰⁰ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- V. Dönem (1935-1939)**, Cilt: 2 (Özgeçmişler), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 26, s. 496.

²⁰¹ "Büyük Millet Meclisi Cuma Günü Beşinci İçtima Devresine Başladı", **Türkdili**, 3 Mart 1935, s. 1.

²⁰² "Türkiye Ziraat Bankası Yönetim Kurulundan", **Son Posta**, 26 Ekim 1935, s. 15.

²⁰³ Ahmet İhsan Tokgöz, "Yeni Boğazlar Anlaşması Vesilesile Kamutay Heyeti Bütün Şehitliklere Çelenk Koymak Vazifesini Yerine Getirdi", **Uyanış (Servetifünun)**, Yıl: 46, Cilt: 80/16, 10 Eylül 1936, s. 252.

²⁰⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:5, Cilt:2, İçtima:65, 26 Mayıs 1937, s. 269.

²⁰⁵ "Adliye Vekaletinde Hasıl Olan Tebeddül", **Ulus**, 4 Ocak 1939, s. 8; "Adliye Vekili Değişti", **Türkdili**, 4 Ocak 1939, s. 1; "Adliye Vekili İstifa Etti", **Akşam**, 4 Ocak 1939, s. 8; "Yeni Adliye Vekili Dün Vazifesine Başladı", **Son Posta**, 5 Ocak 1939, s.1.

²⁰⁶ "Kabinede İki Vekil Değişti", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1939, s. 1.

²⁰⁷ "İstanbul Mıntıkası Parti Müfettişliğine Tevfik Fikret Sılay Tayin Edildi" **Tan**, 7 Temmuz 1939, s.1.

²⁰⁸ "Parti Müfettişi Dün Vazifesine Başladı", **Akşam**, 12 Temmuz 1939, s. 4; "Parti Müfettişi İşe Başladı", **Son Posta**, 12 Temmuz 1939, s. 4.

Parti Başkanlığına tayin edildi. 22 Ağustos 1940 tarihine kadar İstanbul Parti Başkanlığı yapan Sılay, bir süreliğine parti işlerinden ayrıldı.²⁰⁹

Meclis işlerine devam eden Tevfik Fikret Sılay, 6. Dönemde de Konya Milletvekili olarak görev yaptı. 1.440 oyla Konya Milletvekili seçilen Sılay, 3 Nisan 1939 tarihinde Meclise katıldı. Sılay, bu dönem içerisinde Teşkilatı Esasiye Encümeninde görev yaptı. Ayrıca Mazbata Muharriri ve Encümen Reisi görevlerinde de bulundu. Bunların yanı sıra “Refah Faciası” ardından kurulan 5 kişilik encümen heyetinde Mazbata Muharrirliği de yaptı.²¹⁰ Sılay, 6. Dönem milletvekilliği boyunca 5 kez söz aldı ve şu konular hakkında konuştu:²¹¹

- “1939 senesi Adliye Vekâleti bütçesi münasebetiyle.”
- “Tokad mebusu Hasip Ahmed Aytuna'nın teşriî masuniyetinin refi hakkındaki mazbata münasebetiyle.”
- “Tokad mebusu Hasip Ahmed Aytuna'nın teşriî masuniyetinin refi hakkındaki mazbata münasebetiyle.”
- “Teşriî Masuniyeti kaldırılan bir mebusun Heyeti Umumiye kararı alınmadan tevkif edilip edilemeyeceğinin tefsir yoluyla halli hakkındaki takrime dair Teşkilâtı esasiye encümeni mazbatası münasebetiyle.”
- “Mebus seçimi kanunu münasebetiyle.”

7. Dönem boyunca herhangi bir konuşma yapmayan ve önerge vermeyen Tevfik Fikret Sılay, 1 Kasım 1945 tarihinde Meclis Başkan Vekili seçildi.²¹²

8. Dönemde yeniden Konya Milletvekili seçilen Sılay, 286.513 oyun 144.420'sini aldı.²¹³ 5 Ağustos 1946 tarihinde meclise katılan Sılay, 8. Dönem boyunca 3 önerge verdi. Bunlar:²¹⁴

²⁰⁹ Atalay, s. 374.

²¹⁰ Ş. Şenay Günay, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943)**, Cilt: 5 (VI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 39, s. 493.

²¹¹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, “6. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=6&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20K%20F%20KRET%20SILAY&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=19956084&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 17.07.2023).

²¹² “Büyük Millet Meclisinde Başkan ve Başkanlık Divanı Seçimi Yapıldı”, **Ulus**, 2 Kasım 1945, s.1.

²¹³ Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- VIII. Dönem (1946-1950)**, Cilt: 3 (Milletvekilleri Özgeçmişleri), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 146, 2012, s. 746.

²¹⁴ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, “8. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20K%20F%20KRET%20SILAY&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=19956084&v_gelecek_sayfa=1

- “Millet Meclisinin 1 Kasım 1948 tarihine kadar çalışmalarına ara vermesine dair,”
- “Millet Meclisinin 1 Kasım 1949 tarihine kadar çalışmalarına ara vermesine dair,”
- “Türkiye Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesi hakkında.”

Tevfik Fikret Sılay, bu dönem içerisinde; 3 Ağustos 1946²¹⁵ tarihi başta olmak üzere, 1 Kasım 1946 ve 1 Kasım 1947 tarihlerinde, 3 kez Meclis Başkanvekili seçildi. 8 Aralık 1947 tarihinde ise bu görevinden istifa etti.²¹⁶ Bunların yanı sıra Tevfik Fikret Sılay, İsmet İnönü’nün 12 Eylül 1947 tarihinde başladığı yurt gezisine Nihat Erim ve DP Milletvekili Nuri Özsan ile birlikte eşlik etti.²¹⁷

17 Kasım 1947 tarihinde başlayan CHP 7. Kurultayı, hararetli tartışmalara ve önemli değişikliklere ev sahipliği yaptı. 7. Kurultay sonunda Parti Divanı seçimleri gizli oyla yapıldı ve 18 listenin yarıştığı seçimlerde, CHP’nin ilk parti divanı belirlendi.²¹⁸

1947 yılına kadar Genel Başkan tarafından seçilen Genel Sekreter, 1947 itibarıyla Parti Divanı tarafından seçildi. Yukarıda bahsedilen üyelerin oluşturduğu Parti Divanı; toplanarak Tevfik Fikret Sılay’ı Genel Sekreter olarak seçti.²¹⁹ Böylece Tevfik Fikret Sılay, CHP tarihinde Divan tarafından seçilen ilk Genel Sekreter oldu. Genel Sekreter yardımcılığı görevine Cevat Dursunoğlu getirildi. Genel İdare Kurulu üyeliklerine de “Cevat Dursunoğlu, Fazıl Şerafettin Bürge, Sahir Kurutluoğlu, Ali Taşkapılı, Kemal Çelik, Muhsin Adil Binal, Ziya Arkant, Kemal Satır, Nurullah Esat Sümer, Cemil Sait Barlas ve Kemali Beyazıt seçildi.”²²⁰

[ili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabasluk=&v_albaslik=&v_mv=TEVF%20K%20F%20K%20RET%20SILAY&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=4&v_kullanici_id=19956184&v_gelecek_sayfa=1](https://www.tbmm.gov.tr/iletisim/iletisim-sayfasi.aspx?cilt=8&sayfa=4&anabasluk=TEVF%20K%20F%20K%20RET%20SILAY&sb=&ozet=&bastarih=&bittarih=&kayit_sayisi=4&kullanici_id=19956184&gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 17.07.2023).

²¹⁵ “Meclis Başkanlığına General Kazım Karabekir Aday Seçildi”, **Vakit**, 4 Ağustos 1946, s.1.

²¹⁶ Atalay, s.374; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 8, Toplantı: 2, 8 Aralık 1947, s. 9.

²¹⁷ “İnönü Dün Gece Yurd Gezisine Çıktı”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1947, s.1.

²¹⁸ Oluşan ilk parti divanı şu isimlerden oluşmaktadır: “Ahmet Hamit Selgil, Ali Rıza Türel, Ali Taşkapılı, Arif Çubukçu, Atıf Ödül, Cemal Kazancıoğlu, Cemil Sait Barlas, Cevat Dursunoğlu, Emin Erişirgil, Fahri Bük, Fazıl Şerafettin Buge, Fazlı Meto, Tevfik Fikret Sılay, Hüseyin Cahit Yalçın, Hüsnü Çakır, Hürrem Müftügil, İsmet Eker, Kamil Coşkunoglu, Kemal Çelik, Kemali Beyazıt, Kemal Satır, Lebit Yurdoğlu, Mahmut Orhon, Muhsin Adil Binal, Nafi Atuf Kansu, Nurullah Esat Sümer, Ömer Olgun, Recep Peker, Sahir Kurtluoğlu, Süreyya Özgeevren, Sabri Fabrikatör, Sadi Eliyeşil, Şefik Tugay, Şükrü Saraçoğlu, Vehbi Koç, Zihni Ulgen, Ziya Arkant, Esat Uras, Esat Oktay, Mustafa Habitoğlu ve Mekki Hikmet Gelenbağ.” (Bila, ss. 178-179.)

²¹⁹ **BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 8-40-17, Tarih: 05.12.1947; “B. Tevfik Fikret Sılay Genel Sekreter Seçildi”, **Ulus**, 5 Aralık 1947, s.5.

²²⁰ Bila, s. 179; Koçak, **Uzlaşma...**, ss. 346-347.

Parti Genel Sekreterinin, Genel Başkan tarafından değil de parti divanı tarafından seçilmesi; parti içi demokrasi açısından büyük bir adım olsa da Genel Başkan ile Genel Sekreterler arasındaki çatışmalarının bu dönemle birlikte başladığını ve sonrasında Kasım Gülek ve Bülent Ecevit'in Genel Sekreterlikleri döneminde tavan yaptığını görmekteyiz. Parti içinde önemli görevlerde bulunan ve İnönü ile sık sık yakın temas halinde olan Faik Ahmet Barutçu'nun anlatımlarında; Sılay ile İnönü arasında anlaşmazlıkların sık sık yaşandığı görülmektedir. Tabi bu anlaşmazlıkların kazananı hep İnönü olmaktadır.

Barutçu'nun anlatımına göre; Demokrat Parti ile iplerin gerilmeye başladığı dönemde, İnönü yıllık söylevini Meclis'te okumak için bir yazı yazdı. Söylevin iç politika bölümünde ve bazı bölümlerinde DP'liler için politika yaratacak cümlelerin bulunması Tevfik Fikret Sılay'ı rahatsız etmekteydi. Sılay, Cumhurbaşkanı'nın bu tür tartışmalara girmesinin doğru olmadığını düşündüğünü belirtti. Bunun üzerine İnönü, dışarda söyleyebildiği şeyleri Meclis'te de söylemekten çekinmeyeceğini belirterek Sılay'ın uyarılarını kulak arkası etti.²²¹

Reşat Aydın'ın dokunulmazlığının kaldırılıp, kaldırılmaması konusunda da Sılay ile İnönü bir ayrışma içine girdi. Sılay, İnönü'ye yasa anlayışı bakımından dokunulmazlığın kaldırılmasının mümkün olmadığını uzunca anlattı ve birtakım tartışmalar yaşandı. İnönü, Aydın'ın dokunulmazlığının kaldırılmasının hükümet açısından yaralı olduğunu savunmaya devam etti. Fakat Hasan Saka ve Faik Ahmet Barutçu'nun, Sılay'a destek çıkmasıyla İnönü, kararından vazgeçerek uygun olan nasılsa öyle davranmalarını söyledi.²²²

Parti ve hükümet içerisinde Sılay ile anlaşamayan tek kişi İnönü değildi. Meclis'te Seçim Kanunu görüşmeleri başlamadan önce seçim yönetiminin kimin üstleneceği konusunda tartışmalar yaşanmaktaydı. Bu tartışma; seçimin Genel Sekreterlik tarafından mı yoksa Hilmi Uran tarafından mı yönetileceği yönündeydi. Barutçu, *"Eğer seçimin yönetimi Genel Sekreterlikteki yetersiz ekibe kalacaksa, Kurultayı toplayıp bir yeni divan seçtirmenin..."*²²³ gerekli olduğunu belirtmekteydi. Direkt Tevfik Fikret Sılay özelinde bir eleştiri olmasa da Faik Ahmet Barutçu'nun Sılay öncülüğündeki Genel Sekreterliği yetersiz bulduğu ortadadır. Barutçu'nun yanı

²²¹ Barutçu, s. 348.

²²² Barutçu, ss. 366-367.

²²³ Barutçu, s. 388.

sıra Hilmi Uran da Genel Sekreterlikten hoşnutsuzdu. Uran, Barutçu'ya Genel Sekreterliğin uyuşuk olmasından yakınmaktaydı. Ayrıca Barutçu'nun aktarımına göre Uran, Sılay hakkında şunları söylemekteydi:

*“Fikret Sılay'ı bir türlü harekete geçiremiyoruz. Ben Paşa'yla görüştim, Başbakan da vardı. Bu arkadaş kendiliğinden çekilmeli. Bizim kendisini çekilmeye zorlamamız, gücendirerek uzaklaştırmamız doğru olmayacağından, işi Parti Ucu Organının yönetmesini uygun bulduk. Kurulun, kendisine bir türlü laf anlatamadığımız son toplantısından sonra Paşa'nın yanında konuşamaz olmuştu.”*²²⁴

İnönü ile Sılay arasında yaşanan bir tartışma da milletvekili aday listelerinin belirlenmesi sırasında yaşandı. Milletvekili aday listesinde Cevat Dursunoğlu'nun ismini gören İnönü, Dursunoğlu'nun direkt listeden çıkarılmasını istedi. Bunun üzerine Sılay, Cevat Dursunoğlu'nun, örgütçe aday seçildiğini ve içtüzük gereğince hakkında karar alınmayacağını belirtti. İnönü bu duruma kızarak; tüm sorumluluğu üzerine aldığını ve asla Dursunoğlu'nu aday göstermeyeceğini sert bir şekilde belirtti. Bunun üzerine Sılay'ın yerine sessizce oturup *“Bu nasıl demokrasi? Örgüte verdiğimiz hakkı sonra tanımıyoruz.”* dediği Barutçu tarafından aktarılmaktadır.²²⁵

Tevfik Fikret Sılay'ın partinin üst kademeleri ile anlaşmazlık yaşamasına karşın Demokrat Partililer ve CHP'nin genç üyeleri tarafından sevildiği görülmektedir. Akşam Gazetesi'nin 20 Kasım 1947 tarihli haberine göre; CHP Genel Başkanının değişme ihtimali göz önünde bulundurulmuş²²⁶ ve “nüfuzlu” bir partinin aktarımına göre; genç üyeler ve demokratlar Tevfik Fikret Sılay'ı en kuvvetli namzet olarak görmektedirler.²²⁷

²²⁴ Barutçu, s. 389.

²²⁵ Barutçu, s. 410.

²²⁶ Metin Toker'in anlatımına göre; DP'liler, İsmet İnönü'nün hem Cumhurbaşkanı hem de parti Genel Başkanı olmasından rahatsızdı ve onun partiden istifa etmesi gerektiğini savunuyorlardı. Bu sebeple İnönü, 1947-1950 yılları arasında parti Genel Başkanlığından istifa etmeyi ve kendine halef belirlemeyi düşünmekteydi. İnönü'nün aklındaki isim ise Hüseyin Cahit Yalçın'dı. İnönü, Yalçın ile Genel Başkanlığa geçip geçmeyeceğini görüşmesi için Nihat Erim'i dahi yolladı. Fakat İnönü, partinin önde gelenlerine bu durumu açtığında büyük bir itiraz ile karşılaştı ve bu fikirden vazgeçti. (Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, ss. 239-240.)

²²⁷ “C. Halk Partisi Genel Başkanı Kim Olacak?”, **Akşam**, 20 Kasım 1947, s. 1.

Tevfik Fikret Sılay döneminde Genel Sekreterliğin tüzük özelinde güçlendiği görölse de gerçekte Sılay'ın çok etkili bir Genel Sekreterlik yürüttüğü söylenemez. Tevfik Fikret Sılay hakkında gerek CHP kaynaklarında gerek o dönemde yaşayan kişilerin anılarında, gerekse akademik çalışmalarda çok fazla bilgi bulunmamakta ve ismi çok fazla yerde geçmemektedir. Sılay, akademik olarak üzerinde durulması gereken önemli bir geçiş dönemi Genel Sekreteridir.

Sılay'ın Genel Sekreterlik dönemindeki faaliyetlerini açıklayabileceğimiz en önemli kaynak Tüzüğün 78. Maddesi gereğince iki Kurultay arasındaki çalışmaların anlatıldığı belgedir. Bu belge ışığında Sılay'ın Genel Sekreterliği döneminde yapılan faaliyetler şu şekildedir:²²⁸

- Parti teşkilat ve kuruluşlarının tüzük doğrultusunda hareket etmesi için çalışmaları takip edilmiş ve partiye yeni üye kazandırılmanın üzerinde durulmuştur.
- 1947 yılında İlçe Kongresini tamamlamayan yerlerin 1948 yılında İlçe Kongrelerinin yapılması sağlanmıştır.
- Mayıs ayı sonuna kadar bütün İl Kongreleri tamamlanmıştır.
- Teftiş Yönetmeliği ele alınmış ve İl İdare Kurullarından fikir belirtmeleri istenmiştir.
- Kadın Kolları'nın teşkilatlanma girişimleri yabancı ülkelerdeki program ve işleyişlerle kıyaslanmış. Ayrıca ülkemizde teşkilatlanmanın yetersiz olduğu tespit edilmiştir.
- Halkevleri ve halkodalarının faaliyetleri incelenmiş maddi olarak sıkıntılı durumda oldukları tespit edilmiştir.
- Ulus gazetesinin prestijini arttırmak adına çalışmalar yapılmıştır.
- Ulus, Ankara ve Karagöz gazetelerinin geliştirilmesi adına çalışmalar yapılmış ve baskı olarak yeni makineler tedarik edilmiştir.
- İstanbul'da yayın hayatına geçirilen partinin resmi gazetesi Memleket'in mali olarak büyük bir yük olduğu tespit edilip kapatılmıştır.
- *“İki Kurultay arasında memlekette yapılmış olan bütün mahalli, ara ve genel seçimlere partimiz iştirak etmiştir. Bu müddet zarfında yapılmış olan Genel*

²²⁸ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 222-875-2, Dosya Ek: 1. Büro, Tarih: 29.06.1950.

Meclis, Belediye Meclisi, Belediye Başkanlığı, muhtarlık seçimlerinden %80 den fazlasını kazanmıştır. Yine bu müddet içinde biri 1948 yılında 12 ilde ve diğeri 1949 yılında 12 ilde milletvekilliği ara seçimleri yapılmış bütün gayretlerimize rağmen bu seçimlere, o zamanki muhalefet partileri açık olarak girememişlerse de bazı yerlerde bağımsızları desteklemiş, bir kısım illerde de iştirak nisbetini düşürmeye çalışmışlardır.”

- Seçimlerin daha iyi yönetilebilmesi adına eski müfettiş yönetmeliğinde ve bölge paylaşımında değişiklikler meydana gelmiştir.
- Seçimlerde işlerin daha rahat ve hızlı yürümesi adına her şehre en az bir araba gönderilmiştir.

İki Kurultay arası faaliyet raporuna baktığımızda aslında Genel Sekreterliğin geçen 3 yıl içerisinde çok fazla somut faaliyet yürütemediğini söyleyebiliriz. Sılay'ın açıklamaları genellikle soyut ve genel faaliyetlerden bahsetmekte ve yapılamayan işlere vurgular barındırmaktadır. Bu durumun sebebi hakkında birçok şey söylenebilse de kesin bir şey söylenmesi zordur. Buna karşılık bu durumun sonucu olarak; 1950 Seçimlerinin CHP açısından hezimet oluşturduğu gösterilebilir.

Bahsedilenlerin dışında, önceki Genel Sekreterlerin döneminde olduğu gibi Tevfik Fikret Sılay döneminde de partiden ayrılma, başka partilere katılma ve partiye üye olduğu halde başka siyasi partilerin faaliyetlerine katılma gibi eylemlerle mücadele edilmeye çalışıldı. Hatta Sılay, 1949 yılında Konya'da verdiği nutukta partili olmakla ilgili uzun bir açıklama yaptıktan sonra *“Partilinin kendi partisi adayına oy vermesi yukarıda arz ettiğim gibi yalnız vicdan borcu değil bir de vazife borcudur.”*²²⁹ İfadesini kullanmıştır. 1945 yılına kadar üye sayısı sürekli yükseliş gösteren CHP teşkilatı 1945'ten sonra 12 ilde yeni teşkilat açmasına rağmen azalma gösterdi. 1945 yılında 1.921.894 olan üye sayısı, 1948 yılında 1.898.384'e düştü.²³⁰

1950 seçimlerinin ardından toplanan 8. Kurultay'da Tevfik Fikret Sılay Genel Sekreterlik görevini Kasım Gülek'e bıraktı. Daha sonrasında da sağlık problemleriyle uğraşan Sılay, 1950'lerin başında siyasetten ayrıldı. 20 Nisan 1959 tarihinde kalp yetmezliği sonucu vefat eden Sılay'ın naaşı Ankara Asri Mezarlığında toprağa verildi.²³¹

²²⁹ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 227-898-4, Dosya Ek: 1. Büro, Tarih: 00.00.1949.

²³⁰ BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 209-889-2, Dosya Ek: 1. Büro, Tarih: 00.00.1948.

²³¹ Atalay, s 375.

4.4. KASIM GÜLEK

4.4.1. Kasım Gülek'in Özgeçmişi

Köklü bir aile geçmişi olan Kasım Gülek'in sülalesi; Nebioğlu lakabıyla, Adana ve Tarsus civarında tanınmaktadır. Soyadı kanunu ile birlikte Gülek soyadını alan ailenin kökleri, günümüzde Tarsus ilçesine bağlı Gülek Yaylası'na dayanmaktadır. Bölgenin en büyük hayvan yetiştiricilerinden olan Gülek ailesi, Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında varlıklı ve tanınır bir aile olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Kasım Gülek'in babası olan Mustafa Rifat Bey, 1900 yılında İstanbul Tıp Fakültesi Eczacılık bölümünü birincilikte bitirerek Adana'nın ilk Türk eczanesini açmasıyla da tanınır. Mustafa Rifat Bey, kendileri gibi varlıklı bir aile olan Ramazanoğulları sülalesinden Tayyibe Hanım ile evlenir bu evlilikten Kasım, Hüseyin ve Mehmet adında üç çocukları olur.²³²

Kasım Gülek'in doğum tarihi ile ilgili farklı kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Aile ile görüşen Meral Balcı, Gülek'in doğum tarihini 13 Aralık 1905 olarak aktarırken²³³; Meydan Larousse Ansiklopedisi'nde 1910 tarihinin verildiği görülmektedir.²³⁴ Milletvekili seçim tutanağında 1906 tarihinin verildiği Mustafa Çufalı tarafından aktarılırken²³⁵; Türk Parlamento Tarihi 6. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişlerinde; 30 Ocak 1906 tarihinin verildiği görülmektedir.²³⁶ Meral Balcı'nın aile ile görüşmüş olması ve Kasım Gülek Özel Arşivi'ne erişmiş olmasından dolayı; 13 Aralık 1905 tarihi kanaatimce en kabul edilebilir tarihtir.

Eğitim hayatına Adana Turan Mektebi'nde başlayan Kasım Gülek, ailesinin Fransız işgali sırasında İstanbul'a taşınmasıyla Galatasaray Lisesi'ne (Mekteb-i Sultani) yazıldı. Galatasaray Lisesi'nde Tevfik Fikret'in de öğrencisi olan Gülek, 1919 yılında Robert Koleji'ne geçiş yaptı.²³⁷ Henüz bu yaşlarında; önce Galatasaray Lisesi'nin Fransızca eğitim vermesi sebebiyle Fransızca ile, Robert Koleji'nin İngilizce eğitim vermesi sebebiyle İngilizce ile, babasının hafız olması sebebiyle Arapça ile aşına olan Gülek, dil gelişimini gün geçtikçe arttırdı. Kasım Gülek,

²³² Meral Balcı, **Sıradışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 35-37.

²³³ Balcı, s.37.

²³⁴ Sefa Kılıçoğlu, Hakkı Devrim, Nezihe Araz, "Kasım Gülek", **Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi (Gla-Her)**, 8. Cilt, Meydan Yayınları s. 220.

²³⁵ Çufalı, s. 941.

²³⁶ Günay, s. 98.

²³⁷ Balcı, ss. 38-40.

seviyeleri farklı olmak üzere; Almanca, Arapça, İngilizce, Fransızca, Rusça, Farsça ve Korece'yi bilmekteydi.²³⁸ Bunların yanı sıra Gülek, ömrünün son zamanlarında da Çince, Rumca, Habeşçe ve Urduca öğrenmeye çalıştı.²³⁹

Robert Koleji'nden mezun olan Gülek, üniversite eğitimi için Fransa'ya gitti. 1928 tarihinde Fransa'da Ecole Des Sciences Politiques'te (Paris Siyasal Bilgiler Okulu) Ekonomi ve Finans bölümünden mezun olan Gülek, bankacılık alanına da ilgi duydu ve eğitimi sırasında Credit Foncier d'Algerie et de Tunisie Bankası'nda staj yaptı. Fransa'da eğitimini tamamlayan Gülek, Columbia Üniversitesi'nde iktisat doktorası yapmak amacıyla Amerika'ya gitti. Büyük Buhran'ın ortaya çıktığı yıllarda iktisat doktorası yapan ve Chase Manhattan Bank ve Federal Reserve Bank (Amerikan Merkez Bankası) gibi önemli kurumlarda çalışan Gülek, Amerika'da önemli deneyimler kazandı. Doktorasını tamamlayan Gülek, eğitim hayatını tamamlamak yerine post-doktora yapmak üzere Rockefeller Vakfı'nın bursunu kazanarak London School of Economics ve Cambridge Üniversitesi'ne gitti. İngiltere'de bulunduğu sırada Bank of England'ta (İngiltere Merkez Bankası) çalışan Gülek, buradan Almanya'ya giderek Berlin Üniversite'sinde hukuk doktorası yaptı ve Alman Devlet Bankası'nda çalıştı.²⁴⁰

Gülek'in hayatının büyük bölümü eğitim ve kendini geliştirmeye geçti. Kasım Gülek, 1956 yılında evlenmek istediğini fakat kimsenin onunla evlenmek istemeyeceğini düşündüğünü belirtir. Yıllarca annesinin kendisini evlendirmeye çalıştığını belirten Gülek, evleneceği kişinin Adana'da olma ihtimalinin bulunmadığını söyler.²⁴¹ Hatta bu esprili yaklaşımı ciddiye alan bazı kadınlar o dönemde Gülek ile evlenmek istediklerini gazete yoluyla bildirmekteydi.²⁴² Gülek'in evliliği konusu Genel Sekreterliği döneminde sık sık gündem olmaktadır. Hatta İzmir gezisi sırasında Gülek, bu konuyla alakalı esprili bir açıklama yaparak bekar olmasının partiye kadın üye kazandırdığını ifade etti.²⁴³ Gülek'in dediği gibi evleneceği kişi Adana'da değildi. Gülek, 30 Haziran 1967 tarihinde 62 yaşındayken Sultan

²³⁸ Çufalı, s. 942.

²³⁹ Balcı, s. 48.

²⁴⁰ Balcı, ss. 40-41.

²⁴¹ "Gülek Evlenmek İstiyormuş", **Milliyet**, 28 Mart 1956, s. 1.

²⁴² "Kasım Gülek'e Talip Çıktı", **Milliyet**, 31 Mart 1956, s. 1; "Gülek ve Kızlar", **Milliyet**, 1 Nisan 1956, s.1.

²⁴³ "Gülek Dün İzmir'de Üç Defa Konuştu", **Milliyet**, 2 Mayıs 1956, s. 1.

Abdölmecit'in sadrazamlarından Mustafa Naili Paşa'nın torunu olan Nilöfer Devrimel ile hayatını birleştirdi. Bu evlilikten Tayyibe Gülek ve Mustafa Rıfat Gülek dünyaya geldi.²⁴⁴ Kızı Tayyibe Gülek, 21. Döner Adana Milletvekilliğı ve 57. Hükömet Devlet Bakanlığı görevlerinde bulundu.²⁴⁵

4.4.2. Kasım Gülek'in Siyasi Yaşamı

Kasım Gülek'in siyasete atılması Atatürk sayesinde gerçekteşir. Gülek'in Columbia Üniversitesi'nden rektörü olan Nicholas Murray Butler, Kasım Gülek hakkında olumlu düşöncelerinin olduğı bir mektubu Atatürk'e iletir. Butler'ın övdüğü bu genci merak eden Atatürk, Gülek'i yanına çağırır ve ona ABD hakkında sorular sorar. Konuşmaları bitince Atatürk, Genel Sekreter Recep Peker'i çağırarak Gülek'i CHP'ye kaydettirmesini ister. Eğitim hayatındaki başarıları, onun Atatürk ve CHP ile tanışmasına vesile olurken, 1934 yılında Ekonomi Bakanlığı'ndan bir davet alan Gülek'in bundan sonraki yaşamı Türk siyaseti ve ekonomisi üzerine kurulacaktır. Gülek, 1934 yılında Kemmerer başkanlığında Ekonomi Bakanlığı tarafından kurulan iktisadi analiz yapma görevindeki heyete dahil oldu. Heyet Türkiye'de işlerini bitirdikten sonra Gülek, Ekonomi Bakanlığı bünyesinde çalışmaya devam etti ve 27 Haziran 1936 tarihinde İş ve İşçiler Bürosu Müdürlüğü görevine getirildi. Daha sonra askere giden Gülek, askerden döndükten sonra aile şirketinin başına geçti.²⁴⁶

19 Mart 1940 tarihinde Bilecik Milletvekili Besim Ömer Akalın'ın vefat etmesi üzerine doğan boşluğa 13 Mayıs 1940 tarihinde Kasım Gülek getirildi.²⁴⁷ Böylelikle Gülek, 1940 yılında Bilecik Milletvekili olarak siyaset sahnesine adımını attı. İlk milletvekilliğı yaptığı 6. dönemde; İktisat Encümeni'nde aza ve kâtip olarak görev yaptı. Bunun dışında Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinin tadiline yönelik kurulan encümende, sanayi kanun layihası ile küçük sanatlar kanun layihasını tartışmak üzere kurulan encümende ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nun değışikliğıne dair kurulan encümende çeşitli görevler yaptı.²⁴⁸ Ayrıca Gülek, 1942

²⁴⁴ Balcı, s. 42.

²⁴⁵ **TBMM Albümü (1920-2010)**, 3. Cilt (1983-2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:1, Ed: Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, s. 1381.

²⁴⁶ Balcı, ss. 51-53.

²⁴⁷ **BCA**, Kurum: 30-10-0-0, Yer: 76-501-8, Tarih: 20.05.1940.

²⁴⁸ Günay, s. 98.

yılında dönemin Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın tavsiyesiyle Genel İdare Kurulu üyeliğine seçildi.²⁴⁹

Kasım Gülek, 6. Dönem Bilecik Milletvekilliği sırasında Meclis'e sonradan girmesine rağmen aktif bir faaliyet yürüttü ve bu dönem 18 farklı konuda söz aldı. Bunlar:²⁵⁰

- “Türkiye-Finlandiya arasında imzalanan ticaret ve Tediye Anlaşmalarının tasdikine dair kanun münasebetiyle.”
- “Millî Müdafaa mükellefiyeti kanununun 68. maddesinin tadiline dair kanun münasebetiyle.”
- “Memur ve müstahdemlere verilecek fevkalâde zam hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Türkiye Cumhuriyeti Ziraat bankası kanununun 64. maddesinin ikinci fıkrasına ait tefsir fıkrası münasebetiyle.”
- “Maadin nizamnamesinin bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu nizamnameye yeniden bazı maddeler ilâvesine dair kanun münasebetiyle.”
- “Madenlerin aranma ve işletilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Devlet iktisadî teşekkülleri memurları tekaüt sandığı kanunu münasebetiyle.”
- “Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan kanunlara bağlı (1) sayılı cetvelin Maarif Vekilliği kısmında değişiklik yapılmasına dair kanun münasebetiyle.”
- “Kahve ve çay inhisarı hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Sinema filmlerinin gümrük resimlerinin indirilmesi hakkında ittihaz olunan kararın tasdikine dair kanun münasebetiyle.”
- “İspirto ve ispirotolu içkiler inhisarı hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti bütçesi münasebetiyle.”
- “Maarif Vekâleti bütçesi münasebetiyle.”
- “Ticaret Vekâleti bütçesi münasebetiyle.”

²⁴⁹ Balcı, s. 54.

²⁵⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “6. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=6&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=18&v_kullanici_id=20087847&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 20.08.2023).

- “Ziraat Vekâleti bütçesi münasebetiyle.”
- “İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçe kanunu münasebetiyle.”
- “Köy okulları ve enstitüleri teşkilât kanunu münasebetiyle.”
- “Maliye teşkilâtına dair kanun ile Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki kanunlara bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkındaki kanun münasebetiyle.”

Türkiye’de popülist siyasetin ilk temsilcilerinden biri olan Kasım Gülek, Bilecik Milletvekilliği sırasında, sonraki yıllarda izleyeceği siyasetin sinyallerini vermeye başladı. Milletvekili seçilmesinin hemen ardından Bilecik’e giden Gülek, Bilecik’in tüm köy ve kazalarını gezmeye koyuldu. Gülek’e kadar bu tür eylemler Türk siyasetinde yer almamaktaydı. Halk, Gülek’in popülist siyasetini hem şaşkınlıkla hem de memnuniyetle karşılamaktaydı. Hatta Gülek, 7. Dönem milletvekilliği için memleketi Adana’dan seçilmeyi planlasa da Bilecik halkı, Gülek’in Bilecik Milletvekili olarak kalmasını talep etti. Bu doğrultuda Gülek, Bilecik halkının talebini geri çevirmedi.²⁵¹

1943 yılında 7. Dönem Bilecik Milletvekili seçilen Kasım Gülek, dönem boyunca 21 farklı konuda söz alırken, bir tane de kanun teklifinde bulundu. Gülek, “Sermayesinin tamamı Devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan iktisadi teşekküllerin teşkilâtıyla idare ve murakabeleri hakkındaki 3460 sayılı, kanunun 5. maddesinin değiştirilmesine dair” kanun teklifinde bulundu²⁵² ve şu konularda söz aldı:²⁵³

- “1941 yılı millî korunma bilançosu hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları hakkındaki kanun münasebetiyle.”

²⁵¹ Balcı, ss. 53-54.

²⁵² Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “7. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=7&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Teklifler&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20088036&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 20.08.2023).

²⁵³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “7. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=7&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=21&v_kullanici_id=20088041&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 20.08.2023).

- “11 Mart 1941 Kanununda derpiş edilen yardımla ilgili esaslara ilişik olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti’yle Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan Anlaşmanın onanması hakkında kanun münasebetiyle.”
- “1946 yılı Ticaret Bakanlığı bütçesi münasebetiyle.”
- “1946 yılı Devlet Havayolları bütçesi münasebetiyle.”
- “İş ve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Etibank Kanununun bazı maddelerinin değıştirilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Elektrik İşleri Etüd İdaresinin Ekonomi Bakanlığına bağlanması hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü ihtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Sağlık ve Sosyal, Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurları Kanununa bazı hükümler eklenmesine ve 4258 sayılı kanuna bağlı bazı kadro cetvellerinin değıştirilmesine dair kanun münasebetiyle.”
- “Çırağan Sarayının İstanbul Belediyesine devir ve temlik hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Birleşmiş Milletler Yardım ve Kalkındırma İdaresine katılınması ve yardımda bulunulması hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü ihtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Şark halı ve kilimleri ile benzerleri ve hayvan postları için kurulacak serbest yer hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Tekel Genel Müdürlüğü ihtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü ihtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki 4515 sayılı kanunda değışiklik yapılmasına dair olan kanun münasebetiyle.”
- “Milletlerarası Çalışma teşkilâtı statüsünde yapılan değışikliklerin onanması hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Milletvekilleri Seçimi hakkındaki kanun münasebetiyle.”

- “Yeniden radyo istasyonları kurulmasına dair 4670 sayılı kanunda değişiklik yapılması hakkındaki kanun münasebetiyle.”
- “Üniversiteler Kanunu münasebetiyle.”
- “Muamele Vergisi Kanununda değişiklik yapılmasına ve 2731 sayılı kanun ve ekleri gereğince bazı maddelerden alınan istihlâk vergisinin muamele vergisi ile birleştirilmesine dair olan kanun münasebetiyle.”

Meclisteki faaliyetlerinin dışında Kasım Gülek, 7. dönem milletvekilliği içerisinde; 15 Haziran 1943 tarihinde, 6. Kurultay’da CHP Umumi İdare Heyeti’nin 16 üyesinden biri olarak seçildi ve 20 Nisan 1944 tarihinde ABD’nin Philadelphia şehrinde toplanan 26. İş Konferansı’na Şükrü Esmer ile birlikte delege olarak gönderildi.²⁵⁴ Ayrıca Gülek, 13 Eylül 1945 tarihinde Cenevre’de toplanan Parlamentolar Birliği Konseyine de üye olarak seçildi. 7. dönem milletvekilliği sırasında CHP Genel İdare Kurulu üyeliği devam eden Gülek, bu görevinden 7 Haziran 1945 tarihinde istifa etti. Bunların dışında Gülek; Ticaret Encümeni’nde çeşitli görevlerde bulunurken,²⁵⁵ adalet, bütçe, ekonomi, içişleri, maliye, milli savunma, tarım ve ticaret encümenlerinden seçilen üyelerden oluşan Muvakkat Encümeni’nde de faaliyetler yürüttü.²⁵⁶

1945 yılı sonunda çok partili siyasal yaşama geçiş ile birlikte seçim sistemindeki değişiklik sonucu; milletvekili genel seçimlerinin listeli (çok isimli) basit çoğunluk usulüyle yapılması kararı verildi.²⁵⁷ Bu doğrultuda 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleşen milletvekili seçimlerine memleketi Adana’dan (Seyhan) aday gösterilen Kasım Gülek, 111.634 oyun 68.972’sini alarak Seyhan Milletvekili oldu.²⁵⁸

8. dönem Seyhan Milletvekili olarak Meclis’te bulunan Kasım Gülek, bu dönem içerisinde ilki 12 Ağustos 1946, ikincisi 11 Kasım 1946 olmak üzere iki kez TBMM Ticaret Komisyonu üyeliğine seçildi. 10 Haziran 1947 tarihinde 1. Hasan Saka Hükümeti’nin Bayındırlık Bakanlığı görevine getirilen Gülek, 8 Haziran 1948’e kadar bu görevini sürdürdü. Ardından kurulan 2. Saka Hükümeti’nin Ulaştırma Bakanlığı’na

²⁵⁴ BCA, Kurum: 30-18-1-2, Yer: 104-18-9, Dosya Ek: 47-17, Tarih: 20.03.1944; Binark, s. 139.

²⁵⁵ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- VII. Dönem (8 Mart 1943- 5 Ağustos 1946)**, Cilt: 1, TBMM Kültür, Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 133, s. 16, 141, 281, 282, 963, 973.

²⁵⁶ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- VII. Dönem (8 Mart 1943- 5 Ağustos 1946)**, Cilt: 4, TBMM Kültür, Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 136, s. 4046.

²⁵⁷ Ergun Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 44, Sayı:1, Yıl: 1995, s. 528.

²⁵⁸ Çufalı, s. 941.

10 Haziran 1948 tarihinde seçildi. 14 Ocak 1949'da Ulaştırma Bakanlığı görevinden ayrılan Gülek, sonrasında Dışişleri Komisyonu üyeliğine seçildi. Bunların dışında Gülek, 1949- 1950 yılları arasında BM Kore Komisyonu Başkanlığı²⁵⁹ ve Avrupa Konseyi üyeliği görevlerini yürüttü.²⁶⁰

8. dönem milletvekilliği sırasında Meclis'te, *"İrmak İstasyonu yakınında vukua gelen tren kazası hakkında"*²⁶¹ Ulaştırma Bakanı olarak demec vererek ve *"Motorlu nakil vasıtaları gümrük resimlerinin indirilmesi hakkında"*²⁶² teklif sunan Gülek, *"Dilekçe Komisyonu'nun 14.6.1946 tarihli haftalık karar cetvelinde 2758 sayılı kararın Kamutayda görüşülmesine dair"* ve *"Motorlu nakil vasıtaları gümrük resimlerinin indirilmesi hakkında kanun teklifini geri verilmesine dair"* önergelerde bulundu.²⁶³ Bunların dışında Gülek, 8. dönem içerisinde 23 farklı konuda söz aldı. Bu konular:²⁶⁴

- *"Hükümetin programı münasebetiyle."*
- *"Başbakanlık Kuruluşu hakkında Kanun münasebetiyle."*
- *"Kahvenin tekel konusundan çıkarılmasına ve dahili İstihlak Vergisine tabi tutulmasına dair olan Kanun münasebetiyle."*
- *"Denizli Milletvekili Reşad Aydın'ın Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünde yapıldığı ileri sürülen yolsuzluk ve petrol arama işleri hakkında sözlü soru önergesi münasebetiyle."*

²⁵⁹ BCA, Kurum: 30-18-1-2, Yer: 121-90-18, Tarih: 16.12.1949.

²⁶⁰ Çufalı, s. 942.

²⁶¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, "8. Dönem Tutanak Dergisi", https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Deme%20ler%20S%20ylevler&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20088361&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 21.08.2023).

²⁶² Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, "8. Dönem Tutanak Dergisi", https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Teklifler&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20088367&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 21.08.2023).

²⁶³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, "8. Dönem Tutanak Dergisi", https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=23&v_kullanici_id=20088387&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 21.08.2023).

²⁶⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, "8. Dönem Tutanak Dergisi", https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=23&v_kullanici_id=20088387&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 21.08.2023).

- “Türkiye ile Finlandiya arasında imza edilen Ticaret ve Ödeme Anlaşmaları ile eklerinin onanması hakkında kanun münasebetiyle.”
- “Milletlerarası Para Fonu ile Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına katılmak için Hükümete Yetki verilmesine dair Kanun münasebetiyle.”
- “Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara’da imzalanan Türkiye’ye yapılacak yardım hakkında Anlaşmanın onanmasına dair olan Kanun münasebetiyle.”
- “Türkiye ile Irak arasında imza edilen Dostluk ve iyi Komşuluk Anlaşması ile bu Anlaşmaya ek Protokol ve sözleşmelerin onanması hakkında Kanun münasebetiyle.”
- “Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüregir’in, Seyhan sulama kanalları yapımı ve Çukurova bölgesi baraj, köprü ve yollarının onarılması ve Adana Zirai Donatım Kurumu tarafından kurulmakta olan tamir atölyesi hakkında Bayındırlık ve Tarım Bakanlıklarından sözlü sorusu münasebetiyle.”
- “Antalya Milletvekili Niyazi Aksu’nun Antalya, Manavgat ve Serik ilçelerin sulama İşleri ve Burdur-Antalya tren hattının geriye bırakılması sebebi ile., pamuk ve susam İstihsalı hakkında sorusu münasebetiyle.”
- “Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar’ın, Seyhan Irmağının taşması ile, busule gelen zarar ve hasara dair sorusu münasebetiyle.”
- “Bayındırlık Bakanlığı 1948 yılı Bütçesi münasebetiyle.”
- “Niğde Milletvekili İbrahim Refik Soyer’in, Porsuk Barajı hakkında sorularına cevap verme münasebetiyle.”
- “Diyarbakır Milletvekili Vedat Dicle’nin, Devletçe yaptırılacak olan Milli şoseler hakkında sözlü sorusuna cevap verme münasebetiyle.”
- “Maraş Milletvekili Emin Soysal’ın, yollar ve şoselere tahsis edilen paralarla, bataklık işleri hakkında sorusuna cevap verme münasebetiyle.”
- “3803, 4274 ve 4459 sayılı kanunların köy okulu, öğretmen ve sağlık memuru evleri inşa ettirilmesiyle ilgili maddelerinin ve 5012 sayılı Kanunun kaldırılması hakkında Kanun münasebetiyle.”
- “Bina Yapımını Teşvik Kanunu, tasarısının Geçici bir Komisyonunda görüşülmesi münasebetiyle.”
- “Irmak İstasyonu yakınında vukua gelen tren kazası münasebetiyle.”

- “İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni'nin, Cumhuriyet Bayramı günü Kırıkkale-Ankara arasında vukua gelen tren kazası hakkında sorusuna cevap verme münasebetiyle.”
- “İsparta Milletvekili Kâzım Aydar'ın, Isparta iline bağlı Sütçüler İlçesine yapılacak telgraf hattı ile Eğirdir Orman İşletmesinden bu hatta lüzumu olan direklerin verilmesi sebebi hakkında sorusuna cevap verme münasebetiyle.”
- “Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın, İstanbul-Mudanya arasında işleyen vapurlar hakkında sorusuna cevap verme münasebetiyle.”
- “Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun, Fransa ve Suriye'den satın alınan lokomotifler hakkında sorusuna cevap verme münasebetiyle.”
- “Balıkesir Milletvekili Eminittin Çeliköz'ün Manyas Gölünün seddeleriyle, Aksakal regülatörlerinin yapılış maksadına ve Çakaroz değirmen bendine dair sorusuna cevap verme münasebetiyle.”

9. dönemde milletvekili seçilemeyen Gülek, parti işleriyle meşgul olmaktadır. 1950 seçimlerine gidilirken, İsmet İnönü, seçim sisteminin ayarlanması sorumluluğunu o dönem çok güvendiği Nihat Erim'e verdi. Seçim sistemi tartışmaları ilk önce Meclis'te başladı. Bu tartışmada Millet Partisi (MP) milletvekilleri nispi seçim sisteminin kabul edilmesi gerektiğini savunurken; DP milletvekilleri seçim sistemi üzerinde fazla durmadan adil ve güvenilir bir seçim istediklerini belirtmekteydiler. CHP içerisinde de İçişleri Bakanlığı'nda bulunan bürokratlar da nispi seçim sisteminin daha uygun olduğunu düşünseler de Nihat Erim ve Şemsettin Günaltay, çoğunluk sistemini ısrarla savunmaktaydı. Hatta Günaltay, nispi sistemin anarşiyi getireceğini söylemekteydi. Ama çoğunluk sisteminin asıl mimarı Nihat Erim olacaktı. İçişleri Bakanı'nın konuyu İnönü'ye açması üzerine İnönü, yetkinin Nihat Erim'de olduğu belirterek çoğunluk sisteminin kabul edilmesini sağladı.²⁶⁵

Kasım Gülek'in ise seçim sistemine karşı duruşu; çoğunluk sisteminden yanadır. Gülek, 1946 belediye seçimleri sonrasında mecliste DP'lilerin nispi seçim sistemiyle ilgili yaptığı konuşmalardan sonra şunları söylemektedir:²⁶⁶

²⁶⁵ Hakkı Uyar, **Demokrat Parti İktidarında CHP (1950-1960)**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, ss. 14-17.

²⁶⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 31 Mayıs 1946, Dönem: 7, Cilt: 23, Toplantı: 3, s. 257.

“Arkadaşlar muhalefet partisi nispi temsil bahsine temas ettiler. Bu konuda benden evvel söz söyleyen arkadaşlarım, uzun tafsilat verdiler bu esasen akademik alemde uzun uzadıya münakaşa edilen, üzerine ciltlerce kitap yazılan bir konudur. Fazla durmayacağım. Yalnız bir noktaya işaret edeceğim. Soruyorum, buna neden lüzum vardır? Biz neden gayrişahsi partilere rey vereceğiz de bildiğimiz milletvekillerine rey vermeyeceğiz? Neden bu millet bu kadar sene tecrübe ettiği bir sistemi bırakacak? Neden dünyanın medeni memleketlerinde bu kadar zaman tatbik edilmiş ve muvaffak olmuş bir sistemi biz burada tatbik etmeyeceğiz?..”

Kısacası CHP yönetiminin önemli bir kısmı 1950 seçimlerine gidilirken çoğunluk sisteminin uygulanmasını istiyordu ve partilerine oldukça güveniyorlardı. Fakat 1950 seçimleri CHP için bir hezimete dönüştü. Buna karşın halk, bazı bölgelerdeki adaylara artık CHP’ye oy vermeyeceklerini açık açık söylemekteydi. Buna rağmen CHP’li bazı isimler bu tepkileri çok ciddiye almadılar. Bu tepkilerle alakalı Milliyet’in 1950 Seçimi öncesinde yayınladığı bir habere göre; Kasım Gülek’in de seçim bölgesi olan Adana’da ilginç bir olay yaşandı. Habere göre; CHP ekibi, Adana’da bölge halkıyla görüşmeler sağlarken, halk tarafından kendilerine çay ikram edildi. Tepsi içerisinde iki bardak bulunmaktaydı. Ekibe bu bardakların içindeki çaylardan bir tanesinin taze bir tanesinin bayat olduğu söylendi ve ekibe hangi bardağı seçeceği soruldu. Ekipten bir kişi taze çayı istediğini belirttikten sonra kahvede bulunan bir köylü, “artık bizlere laf söyleyemezsiniz çünkü siz de bayatladınız, biz tazelere oy vereceğiz sözlerini” söyledi.²⁶⁷

Seçimlerde yaşanan hezimetin en büyük sebebi ise seçim sisteminden kaynaklıydı. CHP, 1950 seçimlerinde oyların yaklaşık %40’ını almasına rağmen 69 milletvekili çıkarabildi. Buna karşılık DP, %53 civarında oyla 409 milletvekili çıkardı.²⁶⁸ Eğer çoğunluk sistemi yerine nispi seçim sistemi uygulanmış olsaydı DP’nin 261, CHP’nin 195 milletvekili olacaktı. Partililer tarafından, bu durumun asıl sorumlusu, yetkiyi elinde bulunduran Nihat Erim olarak gösterildi. Nihat Erim’in bu

²⁶⁷ “Yurdun Her Tarafında Seçim Faaliyeti Arttı”, **Milliyet**, 4 Mayıs 1950, s.7.

²⁶⁸ Erol Tuncer ve Bülent Tuncer, **Meclis Aritmetiğinde Yaşanan Değişim**, TESAV Yayınları, Ankara, 2015, s.

başarısızlığı Genel Sekreterlik seçimlerine de yansdı. Erim, İnönü'nün desteği ile girdiği Genel Sekreterlik seçiminde, Genel Sekreter seçilemedi.²⁶⁹

CHP, seçim yenilgisinden hemen sonra 29 Haziran- 3 Temmuz tarihleri arasında 8. Kurultay'ını gerçekleştirdi. Kurultay'da parti Genel Başkanı oy birliği ile²⁷⁰ İsmet İnönü seçilirken Genel Sekreterlik seçimleri zorlu geçti. Kulislerde Genel Sekreterlik için Nihat Erim, Cemil Sait Barlas ve Faik Ahmet Barutçu isimleri konuşulurken, adaylar Nihat Erim, Şemsettin Günaltay, Faik Ahmet Barutçu, Cemil Sait Barlas, Avni Doğan, Cevat Dursunoğlu ve Kasım Gülek oldu. Cevat Dursunoğlu, Faik Ahmet Barutçu ve Şemsettin Günaltay oylama başlamadan adaylıktan çekildiklerini açıkladılar. Fakat Günaltay, ısrarlar üzerine çekilmekten vazgeçti. Seçime 5 aday girdi fakat hiçbirisi salt çoğunluğu elde edemedi. 492 delegenin oy kullandığı seçimde Erim 159, Günaltay 152, Gülek 117, Doğan 35, Barlas 23, Barutçu 4, Dursunoğlu 1, Saraçoğlu 1 oy aldı.²⁷¹ Nihat Erim, en çok oyu almasına rağmen salt çoğunluğu elde edemediğinden dolayı oldukça kırıldı ve adaylıktan çekildiğini açıkladı. Erim'in ardından 35 oy alan Avni Doğan da adaylıktan çekildi. Girişken bir tarz izleyen Gülek, delegelere kendi isminin yazılı olduğu oy pusulalarını bizzat dağıttı. Kulis faaliyetlerinde oldukça etkili olan Gülek 224 oy alırken, Günaltay 214, Barlas 35 oy aldı ve Kasım Gülek Genel Sekreter seçildi. Kasım Gülek, Genel Sekreter seçilir seçilmez ilk işi gazeteciler locasına gelip onlarla görüşmek oldu.²⁷² Uyar, Kasım Gülek'in Genel Sekreter seçilmesini İnönü açısından şöyle açıklar:²⁷³

“...Sonuç olarak 1950 seçimlerinde İnönü, ilk seçim yenilgisini almıştı. İkinci yenilgisini ise, seçimlerden bir buçuk ay sonra Kasım Gülek'in Genel Sekreter seçilmesiyle aldı. Çünkü Gülek, İnönü'nün adayı değildi. Onun adayı olarak görülebilecek iki isim, Günaltay ve Erim'di...”

²⁶⁹ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: DP'nin Altın Yılları (1950-1954)**, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, Ankara, 1991, ss. 25-26.

²⁷⁰ İnönü 488 oyun, 487'sini almıştır. Geriye kalan tek oy ise İnönü'nün kendi oyudur ve Hilmi Uran'a jest olarak kullanmıştır. (Uyar, **Demokrat Parti...**, s.40.)

²⁷¹ Bazı delegeler aday olmamasına rağmen gönüllerinden geçen adaylara oy vermişlerdir.

²⁷² “İnönü Tekrar C.H. Partisi Başkanı Seçildi”, **Milliyet**, 4 Temmuz 1950, s. 5.

²⁷³ Uyar, **Demokrat Parti...**, s. 43.

Balcı'nın aktarımına göre de İnönü, seçim akşamı Genel Sekreterlik onuruna bir yemek düzenlemiş fakat bu yemeğe Kasım Gülek'i çağırmamıştır.²⁷⁴ Böylece 9 yıl sürecek olan Genel Başkan- Genel Sekreter tartışmaları Genel Sekreterlik seçiminin ilk gününden başlamış oldu.

Kasım Gülek, Kurultay'da genç delegelerin adayı olarak Genel Sekreterlik seçimlerini kazandı. Genç partililer arasında Gülek'e oldukça fazla sempati vardı. O dönemde genç partililerden biri olan ve sonrasında Genel Sekreterlik yapan Kâmil Kırıkoglu anılarında, kendisi de dahil genç partililerin "Paşa kulu" olmayan bir Genel Sekreter istediklerini ve Kasım Gülek'in en doğru aday olduğunu düşündüklerini belirtir. Kırıkoglu; 1948 yılında Kasım Gülek Ulaştırma Bakanı iken, Devlet Bakanlığı görevine getirildiğini fakat ertesi gün bu görevden istifa ettiğini radyodan duyduğunu ve kendi rızası dışında yapılan bu atamaya tepki amacıyla istifa ettiğini düşünerek genç milletvekillerinin takdirini topladığını anlatmaktadır.²⁷⁵ Gülek tarafından bilinçli ya da bilinçsiz yapılan bu algı genç milletvekilleri ve partililer arasında oldukça etkili oldu.²⁷⁶ Ayrıca Yakup Kadri Karaosmanoğlu; merkez idarecilerinin "*Paşa, mutlaka Nihat Erim'i seçmenizi istiyor*" şeklindeki baskılarının delegelere negatif yansıyor bir tepkiye dönüştüğünü ifade eder.²⁷⁷

CHP, muhalefet konumuna düştükten ve Kasım Gülek Genel Sekreter seçildikten hemen sonra DP iktidarı, 25 Temmuz 1950 tarihinde Kore'ye asker

²⁷⁴ Balcı, s. 121. (Balcı bu durumu Gülek'in Özel Arşivi'nden aktarmıştır. Fakat Genel Sekreterlik onuruna yemek düzenlenip Genel Sekreterin çağırılmaması çok mantıklı bir olay değildir. Belki o gün Genel Sekreterlik onuruna olmasa da herhangi bir yemek katılımı oldu ve Gülek çağırılmadı. Belki de Gülek'e çevresi böyle bir yemek olduğunu söyleyip yanılttı. Ya da böyle bir yemek hiç olmadı Gülek durumu mübalağa ile aktardı. Hangi durumun yaşandığını bilmemiz zor olsa da Genel Sekreterlik adına bir yemek düzenlenip Genel Sekreterin çağırılmaması en uzak seçenektir. Ayrıca Gülek, gerçekleri lehine göre çarpıtma ve manipülasyon yöntemlerini kullanmada da ünlü bir siyasetçidir. Bu yüzden röportaj ve anılarını incelerken bunu da göz önünde bulundurmak gerekir.)

²⁷⁵ Tanju Cılızoğlu, **Kamil Kırıkoglu İnönü ve Ecevit'i Anlatıyor**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 57.

²⁷⁶ Kırıkoglu, olayın perde arkasını daha sonradan Faik Ahmet Barutçu'dan dinlediğini ve olayın şöyle olduğunu anlatmaktadır: Kasım Gülek, Ulaştırma Bakanı olarak görev yaptığı sırada Devlet Bakanı olarak görev yapmak istediğini İsmet İnönü'ye belirtmiş ve kişisel dostu olan Amerikan büyükelçisinin de bu fikre olumlu baktığını iletmıştır. Gülek'in bu talebini Hasan Saka'ya ileten İnönü daha sonra konuyu Bakanlar Kurulu'na taşımış. Bu sırada Kasım Gülek'e de konunun Bakanlar Kurulu'nda tartışılacağı bilgisi verilmiş. Çok geçmeden, Bakanlar Kurulu henüz toplantıdayken radyodan Kasım Gülek'in Devlet Bakanlığı'na getirildiği haberi duyulmuş. İnönü, Saka ve olaydan hiçbir haberi olmayan Bakanlar Kurulu üyeleri bu duruma çok şaşırılmışlar ve Gülek'e hesap sormuşlardır. Gülek, kendini savunmak adına konu konuşulduğunda yanında Anadolu Ajansı muhabirinin bulunduğunu iletse de inandırıcı bulunmamış ve Bakanlar Kurulu Gülek'in istifasını istemiş. Bunun üzerine Gülek, Ulaştırma Bakanlığı'nda kalma isteğini belirtse de bu da kabul görmemiştir. (Cılızoğlu, s. 58.)

²⁷⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, Haz: Atilla Özkırımlı, İstanbul, 1984, s. 206.

gönderme kararı aldı. Menderes Hükümeti bu kararı alırken meclise ve muhalefete danışmadan hareket etti. Bunun üzerine CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, bir bildiri yayımlayarak dış işlerde hükümetin, muhalefet partisiyle fikir birliği içinde hareket etmesi gerektiğini savundu.²⁷⁸ Gülek'ten iki gün sonra İnönü'de benzer bir bildiri yayımladı.²⁷⁹ Toker, bildirinin yazılış tarzı bakımından İsmet İnönü tarafından görüldüğünü düşünmektedir.²⁸⁰ Fakat Faik Ahmet Barutçu aynı fikirde değildir. Gülek'in, yasama işlerini ilgilendiren bir konuyu CHP Meclis Grubu'ndan geçirmeden yayınlamasını doğru bulmayan Barutçu, yapılanın yetki dışı olduğunu savunur. Barutçu, partide kişilerin yetkisi dahilinde hareket etmenin, İsmet İnönü tarafından aşılana bir davranış biçimi olduğunu ve Gülek'in buna uymadığını söyler.²⁸¹ Bunların dışında Gülek, yıllar sonra verdiği röportajda; Kore Savaşı ilk gündeme geldiğinde İnönü'ye hükümet ile görüşmesi gerektiğini belirttiğini fakat İnönü'nün buna sıcak bakmayıp "ben bu adamlarla konuşmam" görüşünde olduğunu iddia etmektedir.²⁸² Buna karşın Barutçu'nun anlatımına göre; Kore'ye asker gönderilmesi ile ilgili CHP içerisinde bir toplantı yapılırken Şemsettin Günaltay'ın, Celal Bayar ile görüşmesi kararı alındı. Fakat Gülek, bu görüşmenin CHP'yi DP karşısında güçsüz gösterebileceğini söyledi.²⁸³

Kasım Gülek, hükümetin Kore'ye asker göndermesini eleştirdiği gerekçesiyle 5 yıl hapis istemiyle yargılandı.²⁸⁴ Toker, Gülek'e Bozüyük Savcılığı'nın Ceza Yasası'nın 161. Maddesinde yer alan²⁸⁵ hükmüne dayanarak Bozüyük'te yaptığı bir konuşmadan soruşturma açıldığını aktarır. Fakat Toker'in aktarımına göre, iktidar Kore'ye asker gönderirken; ülkeyi savaşa sokmak amacıyla değil, Birleşmiş

²⁷⁸ "Muhafif Çevreler Kararı Beğenmiyor", **Milliyet**, 27 Temmuz 1950, s. 1.

²⁷⁹ "İnönü'nün Demeci", **Milliyet**, 29 Temmuz 1950, s. 1.

²⁸⁰ Toker, **DP'nin Altın Yılları...**, ss. 79-81.

²⁸¹ Barutçu, s. 459.

²⁸² Sibel Nart, **Türk Tarihinde 1945-60 Yılları ve Kasım Gülek**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü, Ankara, 1984, s. 101'den aktaran; Balcı, s. 148. (Sibel Nart'ın bu tezi Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi (YÖKTEZ) Arşivi'nde ve Ankara Üniversitesi Tez Arşivi'nde bulunmamaktadır.)

²⁸³ Barutçu, s. 465.

²⁸⁴ Balcı, s. 148.

²⁸⁵ "Harb esnasında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak veya halkın maneviyatını kırarak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde asılsız mübalağalı veya maksadı mahsus müstenit havadis yayan veya nakleden veya milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasıyla cezalandırılır." (**Türk Ceza Kanunun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri**, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765.pdf> (Son Erişim Tarihi: 07.09.2023), s. 49.)

Milletlerin isteğini yerine getirme amacıyla meclisten geçirmemişti.²⁸⁶ Bundan dolayı Gülek, ifadesi alındıktan sonra beraat etti.²⁸⁷

Toker'in bu anlatımına karşı Yeni İstanbul Gazetesi'nin haberine göre Gülek, 8 Ağustos 1950 tarihinde Eskişehir'de bir konuşma yapmaktadır. Bu konuşmada Gülek; ülkenin özellikle dış politika konusunda tek vücut olması gerektiğinden bahsetmiş ve iktidarın dış politika ile ilgili karar alırken muhalefete de danışması gerektiğini vurgulamıştır.²⁸⁸

Gülek'in, Eskişehir'de yaptığı bu konuşmadan dolayı soruşturma geçirmesi daha mümkündür. Ancak yine Yeni İstanbul Gazetesi'nin 12 Eylül 1950 tarihinde yaptığı habere göre Kasım Gülek, 9 Ağustos 1950 akşamı Bozüyük'te bir konuşma yapmıştır ve 11 Eylül 1950 tarihinde bu konuşması dolayısıyla mahkemeye çıkmıştır. Fakat Gülek'in mahkemeye çıkma sebebi Ceza Yasası'nın 161. Maddesi dolayısıyla değil Seçim Kanunu'nu ihlal etme iddiasıdır. Gülek, CHP binasında konuşma yaparken konuşmalarını hoparlör ile halka aksettirmekten dolayı yargılanıyordu. Gülek, mahkemede kendini şu cümlelerle savundu:²⁸⁹

“9 Ağustos Çarşamba günü Bozüyük'e geldim. O gün saat 21.30'da CHP'de partililerle konuştum. Bu konuşmanın sadece partililere inhisar ettirileceği o gün ilgililere duyurulmuştu. Konuşmanın metni 10 Ağustos tarihli Ulus'ta aynen neşir olunmuştur. Toplantıya gelen partililer çoktu. Konuşacağım salon küçüktü. Partililer binanın muhtelif odalarında yer aldılar. Sözlerimi sadece bu odalara intikal ettirmek için mikrofonda konuştum...”

²⁸⁶ Birleşmiş Milletler'in Kore'ye asker gönderme kararı almasından hemen sonra Celal Bayar başkanlığında bir bakanlar kurulu toplantısından yapıldı ve TBMM'ye ve muhalefete danışılmadan, 25 Temmuz 1950'de Türkiye'nin Kore'ye 4500 asker göndereceği açıklandı. CHP, 26 Temmuz'da bu kararın anayasa ihlali olduğunu belirten bir açıklama yaptı. CHP, iddiasında da haklıydı. Çünkü, 1924 Anayasasının 26. maddesinde *"Büyük Millet Meclisi, (...) devletlerle muahede ve sulh akdi, harp ilanı (...) gibi vezaifi bizzat kendi ifa eder"* hükmü yer almaktaydı. Ama hükümet bu kararın bir anayasa ihlali olduğunu kabul etmedi: Hükümete göre, anayasa savaş ilanı yetkisini TBMM'ye vermiş ama hangi hususların savaş ilanı olduğunu saymamıştı. Hükümete göre; asker gönderme kararı alınmıştı, herhangi bir savaş ilan edilmemişti. Dolayısıyla hükümete göre bir anayasa ihlali söz konusu değildi. (Baskın Oran, **Türk Dışı Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1919-1980)**, İletişim Yayınları, Cilt: 1, 15. Baskı, İstanbul, 2009, s. 545.)

²⁸⁷ Toker, **DP'nin Altın Yılları...**, s. 91.

²⁸⁸ “Kasım Gülek İktidarı Tenkid Etti”, **Yeni İstanbul**, 9 Ağustos 1950, s. 3.

²⁸⁹ “Kasım Gülek'in Dün Sorgusu Yapıldı”, **Yeni İstanbul**, 12 Eylül 1950, s. 3.

Kasım Gülek'in soruşturmalarının ve mahkemelerinin karıştırılması oldukça doğaldır. Çünkü Gülek hakkında sadece Genel Sekreter olduğu dönem olan 1950-1959 yılları arasında 155 dava açıldı. Gülek, açılan bu davaların bazılarında maddi tazminat ve hapis cezaları da aldı.²⁹⁰ Ayrıca Gülek'in CHP içerisinde gezi ve mitinglerinde en etkin kişilerden biri olmasından dolayı sık sık polis ve savıcılarla başı derde girmekteydi.²⁹¹ Fakat DP iktidarının ilk günlerinde Gülek'e karşı bir duruşun olduğu görülmemektedir. Hatta 9 Haziran 1950 tarihli bir habere göre Demiryolları Umum Müdürü Galip Güran'ın istifa etmesinden sonra hükümetin Kasım Gülek ile birlikte birkaç isim üzerinde durduğu aktarılmaktadır.²⁹² DP'lilerin bu tavrı Gülek Genel Sekreter olduktan sonra başladı. Mahkemelerin ve soruşturmaların yanı sıra gerek basın gerekse kişisel iftiralarla Gülek'e saldırıldı. Gülek'in popülist siyaset tarzı ve halk tarafından sevgi görmesi, DP'liler tarafından bir tehdit unsuru olarak görülüyordu. DP'liler ve destekçileri başta İnönü olmak üzere CHP'nin önde gelenlerine basın yoluyla saldırıyorlardı. Fakat bu saldırılar tek taraflı değildi. Nihat Erim yönetimindeki Ulus Gazetesi, Ratip Tahir Burak'ın karikatürleriyle Adnan Menderes'e ve DP hükümetine eleştirilerini sert bir şekilde dile getirmekten çekinmiyorlardı. Hatta Burak karikatürlerinde Menderes'i genellikle kadın kılığında, mayoyla ve dansöz kılığında resmediyordu. 1951 yılının başlarında DP ve CHP arasında ortam sataşmalı ve gerginken olay Kasım Gülek'e de sıçradı. O günlerde; Kasım Gülek'in askerlik yapmadığına dair Türk Havadis Ajansı tarafından 20 Mart 1951 tarihinde bir iddia ortaya atıldı.²⁹³ Bu iddiaların üzerine Ulus, Kasım Gülek'in yedek subay üniformasıyla çekilmiş bir resmini yayınlayarak iddiayı yalanladı. Bu tür iddialar devam etti. Toker, 1954 seçimlerinde Gülek'in sünnetsiz olduğu iddialarının ortaya çıktığını söyler ve ekler; *"fakat Ulus bunu yalanlayacak fotoğraf yayımlamayacaktı."*²⁹⁴

Siyasi ortamın gerginleşmeye başladığı o yıllarda Gülek'e DP'liler tarafından sayısız saldırı gerçekleşmesine rağmen Gülek, daha sonra verdiği bir röportajda;

²⁹⁰ Balcı, s. 154.

²⁹¹ Anıl Varel, "Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanması", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, 3. Baskı, Haz: Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 232.

²⁹² "Demiryolları Umum Müdürlüğü", **Milliyet**, 9 Haziran 1950, s. 5.

²⁹³ "K. Gülek Askerlik Yapmış", **Milliyet**, 21 Mart 1951, s. 3.

²⁹⁴ Toker, **DP'nin Altın Yılları...**, ss. 117-118.

iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinin tek sorumlusunun sadece DP'liler olmadığını CHP ve İnönü'nün de suçu olduğunu söyler ve hatta şu cümleyi kullanır; “İsmet Paşa, tarihi büyüklüğüne yakışacak muhalefeti yapamadığı için başlıca sorumludur...”²⁹⁵ Gülek'in parti ve partililerle arası bozulduktan yıllar sonra bu konuşmayı yaptığı unutulmaması gerekir. Bunun dışında Gülek'in partiden ayrıldıktan sonra vermiş olduğu röportajların çoğunda kendisinin de aynı dönem siyaset yaptığı partiye ve partililere eleştirilerde bulunduğu görülmektedir.

Kasım Gülek, kendisine yapılan saldırılardan ve açılan davalardan çok da huzursuz değildi. Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu durum hakkında bir anısını da anlatmaktadır. Karaosmanoğlu, Gülek'i tartışmaktan ve sürekli didişmekten keyif alan bir adam olarak tanımlar. Bir gün Gülek, Karaosmanoğlu'na evrak çantasından çeşitli kağıtlar çıkararak bunların hepsinin savcılıklardan gelen ihbaralar ve çağrılar olduğunu söyler. Karaosmanoğlu'nun anlatımına göre Gülek, bu durumdan oldukça keyif almaktadır ve gülmektedir.²⁹⁶

Ayrıca Karaosmanoğlu, Gülek'in bu davranışlarına sebep olarak tanınırlığının artma isteği ve politik ihtiraslar olduğunu düşünür.²⁹⁷ Mithat Cemal Kuntay da Gülek'in İsmet İnönü'nün koltuğunda gözü olduğunu iddia eder.²⁹⁸

1951 ara seçimleri yaklaşırken Kasım Gülek, Bilecik'ten aday gösterildi. Bilecik'te propaganda faaliyetleri yürüten Gülek'in bir köyde din propagandası yapıp; CHP'nin İslam dinine daima sadık kalacağını söz verdiği aktarılır. Bunun üzerine de DP'liler bir karalama kampanyası başlatır ve Kasım Gülek'in kolejden mezun olduğu siyah cüppeli fotoğrafını dağıtarak; “Gülek Papazdır!” propagandaları yaparlar. Ayrıca Bilecik'te DP'den aday olan İsmail Aşkın, Kasım Gülek'in abdestsiz namaz kıldığı iddiasını ortaya atar. Bunların üzerine Kasım Gülek ve Bilecik CHP Örgütü karşı taarruza geçti ve uydurma isimlerle bir bildiri yayınlayarak dağıttılar. Bu bildirinin Ankara Ulus Matbaası'nda basıldığı tespit edilince işler büyüdü ve mahkemeye taşındı. Bu bildiri de devlet dairelerinin ve tren istasyonlarının basıldığından ve soyulduğundan bahsedilir. Ayrıca hükümetin mal ve can

²⁹⁵ Nart, s. 66'dan aktaran Balcı, s. 155.

²⁹⁶ Karaosmanoğlu, ss. 214-215.

²⁹⁷ Karaosmanoğlu, s. 215.

²⁹⁸ Balcı, s. 160.

tecavüzlerine karşı sessiz kaldığı yazar. Devlet otoritesinin kalkmak üzere olduğu da vurgulanır.²⁹⁹

1951 ara seçimleri; 1950 seçimlerinin hemen hemen aynısı bir sonuçla tamamlandı. Seçimlerde 20 milletvekilinin 18'i DP'den, 2'si CHP'den seçildi. Kasım Gülek başta olmak üzere CHP'nin kadrosunda bulunan önemli isimler meclise giremedi.³⁰⁰ Siyasiler arasındaki gerilim ve ayrışma gün geçtikçe artarken bu ayrışma topluma da yansdı. Bu dönem içerisinde kahveler ve camiler dahi ayrılmaya başladı ve kutuplaşma artarak devam etti.³⁰¹ Rakip siyasi partilerin arasında ve toplumun iki farklı kesimi arasındaki kutuplaşmalara ek olarak CHP içerisinde de kutuplaşmalar baş gösterdi. Parti'de İsmet İnönü ve Nihat Erim birlikteliğine karşı bir grup bulunmaktadır. Bunun yanında genel merkez ile meclis grubu arasında da anlaşmazlıklar yaşanıyordu. Hatta bu dönemde bazı CHP organlarında bile genel merkez eleştiriliyordu. Bunları takiben çok sayıda üye ve milletvekili partiden istifa ediyordu. Bunlar arasında Feridun Fikri Düşünsel, Selahattin İnal, Muhittin Üstündağ ve Reşit Tarakçıoğlu gibi isimler de bulunuyordu. Kasım Gülek, bu ayrılıkların CHP açısından daha yararlı olacağını ve aradaki fırsatçılardan kurtulunduğunu düşünüyordu. Böyle bir ortam içerisinde CHP, 9. Kurultay'a gitti.³⁰²

26 Kasım 1951 tarihinde 9. CHP Kurultayı toplandı. 9. Kurultay'ın ana konuları genellikle DP'nin tavırları ve seçim mağlubiyeti üzerine oldu. Bunun dışında muhalefete düşmenin etkisiyle parti tüzük ve programında değişim talepleri ortaya çıktı. Parti programı ile ilgili değişim talepleri bir sonraki Kurultaya bırakılırken parti tüzüğünde birtakım değişiklikler meydana geldi. Bu değişikliklerin en önemlisi milletvekili adaylarının belirlenmesinde yerel örgütlerin güçlendirilmesi oldu. Kasım Gülek 642 oyla yeniden Genel Sekreter seçildi.³⁰³

Parti içi kutuplaşmalar ve çatışmalar Kurultay sonrasında da devam etti. Kasım Gülek ile görüş ayrılığı yaşayan Cemil Sait Barlas, Genel Sekreter yardımcılığı görevinden istifa etti. Ayrıca Barlas genel merkeze karşı mücadele vereceğini de açıkladı. Bunun ardından istifalar devam etti ve Cavit Oral, Yusuf Ziya Ortaç, Latif Aküzüm, Abbas Çetin, Reyis Koçulu, Abdullah Çilli ve Hasan Oral partiden istifa etti.

²⁹⁹ Toker, **DP'nin Altın Yılları**, ss. 143-144.

³⁰⁰ Tuncer ve Tuncer, s. 64.

³⁰¹ Aydemir, s. 93.

³⁰² Bila, ss.197-198.

³⁰³ Uyar, **Demokrat Parti...**, ss. 43-45.

Bu isimler partide hala “şefflik zihniyetinin” var olmasından dolayı istifa ettiklerini belirtirler.³⁰⁴ Mağlubiyetin olduğu yerde bu tür ayrılmaların olması oldukça doğaldır. Ancak istifa eden bazı isimlerin uzun yıllar partide bulunması ve hatta birkaç ay önce CHP sıralarından milletvekili olarak meclise girmesi, bu ayrılıklara bir soru işareti açmaktadır. Bu ayrılıkların tek sebebi İnönü veya Gülek midir yoksa DP sıralarına geçmenin cezbedici bir tarafı da var mıdır?

1954 seçimlerine gidilirken DP hükümeti CHP mallarına ve Ulus Gazetesi’nin matbaasına el koydu. Bununla birlikte partiye bağışlar gelmeye başladı ve bu bağışları ilk başlatan İnönü ve Gülek oldu. Ayrıca Ulus Gazetesi yerine Yeni Ulus Gazetesi çıkarılmaya başlandı. Nihat Erim Yeni Ulus’un sahibi oldu ve gazete; Erim’e karşı olanlar ve taraf olanların arasındaki çekişmenin merkezi oldu.³⁰⁵ 1954 yılının büyük kısmını Ulus’un tekrar yayın hayatına döneceği vaadiyle geçiren Gülek, hükümet engelini aşsa da Nihat Erim engelini aşamadı. Nihat Erim ve destekçileri; Ulus’un tekrar çıkarılmasına uygun bir matbaa bulunamamasını bahane ederek yeni bir yayın organı oluşturulması fikrini savundular. Galip taraf ise Erim ve arkadaşları oldu.³⁰⁶

Yine gergin bir ortam içerisinde 10. Kurultay’a gidilirken parti içinde Gülek’e karşı bir muhalif kanat mevcuttu. DP iktidarına karşı daha sert bir muhalefet yapılmasını benimseyen Nihat Erim ve Cemil Sait Barlas gibi isimler Gülek’in karşısında bir duruş sergilerken Genel Başkan İnönü de Gülek’in tarzından ve siyasetinden memnun değildi. Kurultay daha başlamadan kulislerde İnönü’nün Erim ve Günaltay ile iş birliği yapıp Genel Sekreterliğin kaldırılması konuşuluyordu. Ayrıca Genel Sekreterlik için İnönü’nün İlhami Sancar, Faik Ahmet Barutçu ve Tahsin Banguoğlu isimleri düşündüğü kulislerde konuşuluyordu.³⁰⁷ İnönü’nün, Gülek’i saf dışı bırakmak istediği saklanan bir şey değildi. İnönü, açık açık bu durumu Kurultay’da açıklayarak Gülek’in Kurultay tarafından seçildiği için çift başlılık yarattığını söylemekteydi. Bunun ardından İnönü, Genel Sekreterin Kurultayca değil de genel idare kurulunca belirlenmesini teklif etti. İnönü’nün bu teklifine bazı parti ileri gelenleri destek verdi. Hatta Kasım Gülek’ten sonra Genel Sekreterlik koltuğuna oturacak olan İsmail Rüştü Aksal da Genel Sekreterliğin kaldırılmasının uygun

³⁰⁴ Bila, s. 201.

³⁰⁵ Balcı, s. 131.

³⁰⁶ “H. Partisi Teşkilatında Kaynaşmalar”, **Milliyet**, 30 Mayıs 1954, s. 3.

³⁰⁷ “CHP’de Islahat”, **Milliyet**, 15 Haziran 1954, s. 3.

olduğunu belirtti.³⁰⁸ Kurultay'ın geneli Şemsettin Günaltay ile Kasım Gülek'in karşılıklı tartışmalarıyla geçti. Kasım Gülek, sert bir dil kullanıp Kurultay tarafından hâkim bir vaziyete geçti.³⁰⁹ Fakat Kurultay Gülek'i destekliyordu ve İnönü'nün önerisi reddedildi. Bununla birlikte Genel Sekreterlik seçimlerine 860 delege katıldı ve Gülek 709 oyla yeniden Genel Sekreter seçildi. Geriye kalan 76 oy İsmail Rüştü Aksal'a, 6 oy Nihat Erim'e, 5 oy Vedat Dicleli'ye, 3 oy Cemil Sait Barlas'a ve 1'er oy Halil Sezai Erkut ve Reşat Şemsettin Sirer'e gitti.³¹⁰

10. Kurultay'ın üzerinden çok bir zaman geçmeden genel merkez 3. Olağanüstü Kurultay'ı toplama kararı aldı. Gündem maddeleri açıkça belirtilmemişti. Fakat Kurultay toplanınca parti yönetiminin amacı belli oldu. 3. Olağanüstü Kurultay'ın gündeminde tek bir konu vardı o da seçimlerde aday gösterme konusunda genel merkeze belirli bir kontenjan ayrılmasıydı. Yapılan uzlaşma sonucunda bu karar Kurultayda kabul edildi. Buna göre genel merkez belirli sayıdaki adayı örgüte tavsiye edebilecekti. Ancak örgütün tavsiye edilen adayları veto etme yetkisi de bulunacaktı. Bu karar hem genel merkezin elini biraz olsa güçlendirdi hem de olası bir seçim iş birliğinin de önünü açtı.³¹¹

1954 seçimleri yaklaşırken parti Genel Başkanı ve Genel Sekreteri başta olmak üzere seçimin olumsuz geçmesine önlem olarak iki farklı ilden aday gösterildiler. Kasım Gülek hem memleketi Adana'dan hem de Ankara'dan adaydı. Fakat seçim sonuçları CHP'lilerin beklediğinden daha kötü bir şekilde tamamlandı. 3 milyon civarında oy alan CHP, 31 milletvekili çıkarabilirken, 5 milyonun üstünde oy alan DP 503 milletvekili çıkardı. DP mecliste tek parti konumuna gelirken Kasım Gülek'te milletvekili seçilemedi.³¹²

CHP'liler her ne kadar seçimin kötü geçme ihtimalini göz önünde bulundurarak hareket etseler de halkın kendilerine 1950'de bir ders verdiğini ve bu sürecin son bulup yeniden iktidara geçeceklerini düşünüyorlardı. Örneğin; Kasım Gülek'in bastırdığı bir el ilanında "*2 Mayıs 1954'te iktidar CHP'nindir. Sizleri tebrik ediyorum...*" şeklinde bir yazı bulunmaktadır. Beklediği sonucu seçim sonuçlarında

³⁰⁸ Uyar, **Demokrat Parti...**, ss. 48-55.

³⁰⁹ "Halk Partisi Kurultayı Münakaşalı Geçiyor", **Milliyet**, 25 Haziran 1953, s. 7.

³¹⁰ "CHP Kurultayı Dün Gece Sona Erdi", **Milliyet**, 27 Haziran 1953, s. 1.

³¹¹ Bila, ss. 209-210.

³¹² **T.C. Yüksek Seçim Kurulu**, Milletvekili Genel Seçim Arşivi, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> (Son Erişim Tarihi: 15.09.2023).

göremeyince CHP içerisinde bir çöküntü yaşanmaya başladı.³¹³ Seçimin hemen ardından 5 Mayıs 1954 tarihinde Parti Meclisi ve partinin ileri gelenleri bir toplantı yaptılar. Hararetli geçen bu toplantıda Kasım Gülek ile Nihat Erim arasındaki çatışmanın şiddetlendiği görülmektedir. Parti Meclisinde hatırı sayılır bir grup da Erim'in partiye zarar verdiğini düşünmektedir. Fakat Parti Meclisinde Kasım Gülek'i istemeyenlerin sayısı da az değildi. Parti Meclisi, bu toplantıda Parti Meclisinin eski divanlar gibi güçlü olması gerektiğini savunuyordu. Bu doğrultuda bir ıslahat komisyonu kuruldu. Bu komisyonda; Faik Ahmet Barutçu, Avni Doğan, Şemsettin Günaltay, Tahsin Bekir Balta, Nuri Okçuoğlu, Cevat Dursunoğlu, Tahsin Banguoğlu, Turgut Göle, Kâmil Kırıkoglu, Cemil Sait Barlas, İsmail Rüştü Aksal ve Ferit Melen gibi önemli isimler yer almaktaydı. Bu komisyon bir ıslahat raporu hazırladı ve Kasım Gülek hariç herkes bu raporu imzaladı. Gülek bu raporun kendisini sindirmek için yapıldığını düşünmekteydi. Ki gerçekten de durum böyleydi. Komisyon Genel Sekreterin ve genel idare kurulunun Parti Meclisi bünyesinden çıkmasını savunuyordu. 11. Kurultay'a doğru gidilirken gergin bir ortam içerisinde hazırlanan ıslahat raporunun geçeceğini bekleyen komisyon, Kurultay günü şoka uğradı. Tüzük komisyonu, ıslahat komisyonu raporunun reddedildiğini açıkladı ve şu kararları aldı.³¹⁴

- Parti Genel Başkanı ve Genel Sekreteri'nin Kurultay tarafından seçileceği,
- Otuz kişiden oluşan bir Parti Meclisi'nin seçileceği,
- Parti Meclisi içerisinde seçilecek beş üye ve Genel Sekreter tarafından seçilecek iki yardımcının Merkez Yürütme Kurulunu oluşturacağı.

Tüzük Komisyonu bu kararı alarak ıslahat komisyonunu yok saydı ve komisyonun aksine Genel Sekretere önemli yetkiler tanıdı. Buna ilaveten Kurultay da bu kararı kabul ederek genel merkeze (İnönü ve Erim) karşı tavrını gösterdi. Tüzük komisyonun taslağında Parti Meclisinin gerektiğinde Genel Sekreteri azledebilme yetkisinin bulunması da vardır. Fakat Kurultay bunu reddederek Gülek'i sağlama aldı. Faik Ahmet Barutçu ve Şemsettin Günaltay, Kurultay'ın ilk günü ortamı yoklarcasına Genel Sekreterlik için şanslarını denediler fakat Gülek'in delegeler üzerindeki gücünü

³¹³ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: DP Yokuş Aşağı (1954-1957)**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 41.

³¹⁴ Bila, ss. 213- 217.

görünce geri çekildiler. Gülek, 472 oyun 295'ini alırken Ferit Melen de 169 oy aldı. Özetlemek gerekirse, 11. Kurultay da Kasım Gülek'in zaferiyle sonuçlandı. Kurultay sonrasında Nuri Okçuoğlu ile Turgut Göle, Genel Sekreter yardımcısı oldu.³¹⁵

11. Kurultay sonrasında Nihat Erim- Kasım Gülek çatışması zirveye ulaştı. Kurultay sonrası genel idare kurulu üyeliğine aday olmayan Erim'in sahibi olduğu Halkçı Gazete bir çağrı yayınlarak Gülek'e açık muhalefeti açıkladı. Bu çağrıda; Halkçı'nın Erim'in görevlerinden dolayı hiçbir zaman parti meseleleri ile ilgilenmediğini fakat artık Erim'in herhangi bir görevi olmadığından bu meseleleri artık tartışacağını ilan etti. Ayrıca Halkçı'nın partinin gazetesi olmadığı da vurgulandı.³¹⁶

Parti içerisinde Erim taraftarları ve Gülek taraftarları olduğu gibi ikisine de taraf olmayan bir grup da bulunmaktaydı. Faik Ahmet Barutçu, Cemil Sait Barlas ve Cemal Reşit Eyüboğlu gibi önemli eski milletvekilleri Nihat Erim'in fikri ve Kasım Gülek'in fiili idaresinden dolayı partinin oy almadığını savunmaktaydılar. Tüm bunlar olurken İsmet İnönü, olaylara müdahil olmuyor ve Gülek'i istememesine rağmen aleyhine tavır sergilemiyordu. Toker bunun sebebini; İsmet Paşa'nın "ben herkesle çalışırım" inancında olduğundan kaynaklandığını söylemektedir.³¹⁷ Metin Heper ise; İnönü'nün başından beri Gülek'in Genel Sekreter olmasına karşı olduğunu fakat Gülek'i uzaklaştırmak adına el altından asla bir çabaya girmediğini ve göreve meşru yollardan geldiği için saygısızlık etmediğini söyler.³¹⁸ Fakat bunun ne kadar doğru olduğu tartışmalıdır. İnönü'nün her fırsatta Genel Sekreterin Kurultay tarafından seçilmemesini belirttiğini görmekteyiz. Bunun dışında Erim ile Gülek'in tartışmaları sırasında İnönü'nün Erim'i savunması bazı delegeleri rahatsız ettiği ve bazı delegelerin bu durumdan dolayı İnönü'yü tenkit ettiği gazetelere yansdı.³¹⁹ Ayrıca Genel Sekreterin bu denli güçlü olmasından rahatsız olduğu da aşıkardır. Fakat Heper'in haklı olduğu nokta; İnönü'nün Gülek'i göndermek için gayrimeşru yollara başvurmamasıdır. İnönü, Gülek'in meşru bir şekilde gönderilmesi için çaba gösterir.

³¹⁵ "Kurultaydan Notlar", **Milliyet**, 31 Temmuz 1954, s. 3.

³¹⁶ "Halk Partisinde Hizipler Mücadelesi Şiddetlendi", **Milliyet**, 1 Ağustos 1954, s. 1.

³¹⁷ Toker, **DP Yokuş Aşağı...**, ss. 45-48.

³¹⁸ Metin Heper, **İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev: Sermet Yalçın, İstanbul, 1999, s. 87.

³¹⁹ "CHP Meclisinde Dün Nihat Erim Kasım Gülek İhtilafı Yaşandı", **Milliyet**, 13 Haziran 1954, s. 1.

Buna rağmen Kasım Gülek Genel Sekreterliğinin ilk 5 yılında İnönü tarafından açık bir istememezlikle karşılaşmadı. Fakat 12. Kurultay sonrası işler tersine döndü.

12. Kurultay öncesinde ve sırasında parti içi çatışmalar doruk noktasına ulaşır. Bu çatışmaların merkezinde Kasım Gülek vardır. Kurultay öncesinde basında birtakım isimlerin adı Genel Sekreterlikle anılır. Bu isimlerin başında Faik Ahmet Barutçu ve Nüvit Yetkin gelmektedir.³²⁰ Bunun dışında Kurultay sırasında tüzük değişikliği tartışmaları yaşandı. Gülek ve genel merkez, herhangi bir tüzük değişikliğinin gerçekleşmesini istemiyorlardı. Kurultay’da Gülek’e “ilk taşı” Sırrı Atalay attı. Atalay, Gülek’in ve genel merkezin partiyi anti-demokratikleştirdiğini savunmaktadır. Atalay’ın ardından birçok isim Gülek özelinde ve genel merkez özelinde eleştirilerini devam ettirdi. Partinin gençleştirilmesi, ekonomik, sosyal konulara ağırlık verilmesi ve bazı kararlar alınırken örgüte danışılması sıklıkla gelen eleştirilerdir. Kurultayın son günü yapılan seçimlerde İnönü tekrardan Genel Başkan seçilirken, Genel Sekreterlik de tekrardan Kasım Gülek’in elinde kaldı. Yapılan oylamaya 972 üye katıldı ve 880 oy Kasım Gülek’e, 27 oy Nüvit Yetkin’e, 2 oy İlhami Sancar’a, 1’er oy ise Faik Ahmet Barutçu, İsmail Rüştü Aksal, Nihat Erim, Cafer Tüzel’e ve 58 oy boş çıktı.³²¹ 12. Kurultay yine Kasım Gülek’in Genel Sekreter seçilmesi ve zaferiyle sonuçlansa da bu sefer Gülek çok yıprandı. Ayrıca Parti Meclisinde bazı üyeleri rakiplerine kaptıran Gülek, bu Kurultay ile birlikte İnönü’nün tam karşısında konumlanmaya başladı. İnönü’nün “*Meclis Grubunda Meclis dışındaki bir teşekkülün emri altında tutulmasına karşıyız*” çıkışı doğrudan Gülek’i hedef aldı. Ardından Parti Meclisi seçimleri gerçekleşti ve İnönü’nün sözleri etkili olacak ki Parti Meclisinin önemli bir kısmı Gülek’e muhalif isimlerden oluştu.³²² Nihat Erim, Parti Meclisine giremese de Erim yanlıları artık Parti Meclisindedir.³²³

12. Kurultay’ın hemen öncesinde ve takiben 12. Kurultay arkasından gelen süreçte; DP iktidarı baskıcı ve sert rejimini gün geçtikçe arttırdı. Gazete kapatmalar³²⁴,

³²⁰ “C. Halk Partisi Kurultay Bugün Açılıyor”, **Milliyet**, 21 Mayıs 1956, s. 1.

³²¹ “İnönü Genel Başkan, Gülek Genel Sekreter Seçildiler”, **Milliyet**, 24 Mayıs 1956, s. 1.

³²² 12. Kurultay’da Parti Meclisi’ne seçilen isimler: “*Faik Ahmet Barutçu, İsmail Rüştü Aksal, Şemsettin Günaltay, Celal Dora, Şahap Gürler, Turgut Göle, İlhami Sancar, Fuat Sirmen, Ferit Melen, Kemali Beyazıt, Halil Sezai Erkut, Vedat Dicleli, Tahsin Bekir Balta, Cemil Sait Barlas, Sahir Kurutluoğlu, Cahit Zamangil, Mebrure Aksoley, Fazıl Şerafettin Bürge, Kamil Kırıkoğlu, Kemal Satır, Osman Alişiroğlu, Emin Dazıroğlu, Atıf Ödül, Necati İlter, Münir Birsell, Hasan Reşit Tankut, Ratip Tahir Burak, Orhan Öztrak, Avni Doğan, Mehmet Hazer.*”

³²³ Bila, ss. 225-228.

³²⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:10, Cilt:12, İçtima:80, 4 Haziran 1956, s. 91.

siyasi tutuklamalar, sendika kapatmalar³²⁵, toplantı ve yayın haklarının kısıtlanması³²⁶ vb. uygulamalar İnönü'nün deyimiyle ülkeyi "adım adım mutlakiyete" götürüyordu. İktidarın sertleşmesi doğal olarak muhalefeti birleşmeye zorladı. Gerek ülkemizde gerekse gelişmekte olan diğer ülkelerde iktidar sertleşmeye ve otoriterleşmeye başladıkça muhalefet ne kadar farklı unsurlardan meydana gelirse gelsin bir ortaklaşma içine girer. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve Hürriyet Partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bu dönemde sık sık bir araya gelmişler ve ortak bildiriler yayınlamışlardır. Muhalefet bloğunda bir birleşim havası hakimken, dönemin aydınları, emekli askerler, 1950 sürecinde DP'ye geçen eski CHP'liler ve eski milletvekilleri yeniden CHP saflarına geçmeye başladı. Genel Sekreter Kasım Gülek ise diğer partilerle iş birliği yapmaktan yanaydı ve partiye katılımlardan memnundu.³²⁷ Hatta Cumhuriyet Gazetesi'nin haberine göre Kasım Gülek'in 31 Mayıs 1957 tarihinde İskenderun'da yaptığı bir konuşma ve aynı gün Adana'da yaptığı toplantı sonrasında 20 DP'li CHP saflarına geçiş yaptı.³²⁸ O dönemde CHP'nin özgürlükçü söylemleri, sosyal ve ekonomik vaatleri belirli bir yükseliş yakalamasını sağladı. Bunlara ek Gülek'in iyi bir hatip olması ve popülist siyasetinin taban tarafından karşılık bulması; DP'nin baskıcı politikalarıyla birleşince CHP bu dönemde oldukça güçlenmeye başladı.

Seçim iş birliğinin gündeme gelmesi, CHP'nin iyi bir ivme yakalaması ve seçimlerin erkene çekilmesi sebebiyle CHP 13. Kurultayı beklenenden erken bir şekilde 9 Eylül 1957 tarihinde toplandı. Kurultayın divan başkanlığına Şemsettin Günaltay seçildi. Kurultayın ana gündemini seçimler ve adaylar oluşturmaktaydı. İnönü'nün açılış konuşması ve Gülek'in Parti Meclisi raporlarını okumasının ardından, Ana Davalar Komisyonu; seçim iş birliği yapma olasılığından dolayı adayların genel merkez tarafından belirleneceği kararını açıkladı.³²⁹ Kurultay, seçim iş birliğinin gerçekleşmesi adına genel merkeze taviz tanıyıp önünü açsa da DP iktidarı seçim iş birliğini yasaklayarak koalisyonun önünü kapattı.³³⁰ Kurultay sonunda İnönü 920 oy ile yeniden Genel Başkan seçilirken, Gülek'te 837 oyla 6. kez Genel Sekreter

³²⁵ "Kapatılan İşçi Birlik ve Federasyonları Yediyi Buldu", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1957, s.1.

³²⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:10, Cilt:12, İçtima:73, 22 Haziran 1956, ss. 428-429.

³²⁷ Bila, ss. 229-231.

³²⁸ "K. Gülek İskenderun'da Sert Bir Konuşma Yaptı", **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1957, s. 1.

³²⁹ Uyar, **Demokrat Parti...**, ss. 157-159.

³³⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:10, Cilt:20, İçtima:90, 10 Eylül 1957, s. 656.

seçildi.³³¹ Hizipleşmenin çok fazla olmadığı, parti içi konulardan ziyade yurtiçi konuların gündemde olduğu bir Kurultay gerçekleşti.

1957 seçimlerine doğru gidilirken DP iktidarı baskılarını arttırmaya devam etti. Seçim iş birliğini yasaklayan DP iktidarı muhalefetin en çok güvendiği yolu kapatmış oldu. Bu baskılar öyle şiddetlendi ki Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırıldı ve tutuklandı. Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının Karma Komisyon ile kaldırılması muhalefet partilerini birbirlerine yaklaştırdı. HP'li ve CHP'li önemli isimler Bölükbaşı'nı ziyaret ederek desteklerini iletti. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ise Osman Bölükbaşı hakkında alınan kararı kınadı ve *“önümüzdeki seçimleri kazanmak millete bir vazife olmuştur”* şeklinde açıklama yaptı.³³²

DP iktidarının seçim iş birliğini önlemesi karşısında CHP, seçimlere tek başına katılacağını açıkladı. 19 Eylül 1957 tarihinde yapılan seçimlerde birçok usulsüzlük yapıldığı gündeme geldi. Buna rağmen muhalefet oylarını ciddi bir şekilde arttırdı. İlk kez %50'nin altında düşen DP; %47,9 oy alırken, CHP; %41,1 oy alarak milletvekili sayısını 178'e³³³ çıkardı.³³⁴ 1957 seçimleri her ne kadar kazanılmış olsa da DP'de bir hayal kırıklığı yarattı. Bu hayal kırıklığı çok geçmeden yerini sinir ve intikama bıraktı. Şevket Süreyya Aydemir; 1957 seçimlerinden sonra açılan yolu; ihtilale çıkan yol olarak tanımlar.³³⁵

CHP'nin mecliste 178 milletvekili bulundurma parlamenter açıdan parti muhalefetini güçlendirse de yeni bir soruna yol açtı. Meclis grubu ve genel merkez arasında bir güç dengesi savaşı başladı. Bu savaş birtakım istifalara da ev sahipliği yaptı. Meclis grubunun eleştirilerinin büyük kısmı Kasım Gülek'e yönelikti. Meclis grubu üyeleri; CHP'nin mecliste güçlü olduğunu ve Parti Meclisine artık ihtiyaç duyulmadığını savunurken, Genel Sekreterin de istifa edip Kurultayca seçilmemesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu sırada Hürriyet Partisi de kendisini kapatarak CHP

³³¹ Balcı, s. 176.

³³² Adem Çaylak, **İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, ss. 290-308.

³³³ Hikmet Bila, CHP'nin 173 milletvekili çıkardığını yazmaktadır (Bila, s. 235). Fakat incelenen diğer tüm kaynaklarda ve Yüksek Seçim Kurulu Arşivi'nde 178 olarak belirtilmektedir. (T.C. Yüksek Seçim Kurulu, Milletvekili Genel Seçim Arşivi, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> (Son Erişim Tarihi: 15.09.2023).

³³⁴ Uyar, **100 Soruda...**, s. 72.

³³⁵ Aydemir, s. 296.

saflarına katıldı. Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu, Turan Güneş, Cihat Baban ve Emin Paksüt gibi isimler de bu tartışmalarda yer almaya başladı. Genel merkez ile meclis grubu çatışmalarını önlemek amacıyla tüzük değişikliği fikri ortaya çıktı ve bu doğrultuda bir komisyon oluşturuldu. Bu ortamda 14. Kurultay'ın 12 Ocak 1959 toplanması kararlaştırıldı.³³⁶

14. Kurultay'ın ana konusu; Genel Sekreterin nasıl seçileceği yönündeydi. Bu doğrultuda uzun süreli tartışmalar yaşandı. Kasım Gülek ve parti örgütü Kurultay'a verilen Genel Sekreteri seçme yetkisinden vazgeçmek istemiyordu. Fakat İnönü başta olmak üzere partinin birçok ileri geleni bu durumun çift başlılık yarattığından şikayetçiydi. İnönü, Kurultay'a bir önerge vererek Genel Sekreterin Parti Meclisi tarafından seçilmesi teklifini sundu. Fakat Kurultay bu önergeye sıcak bakmamaktaydı. İnönü taktik değiştirerek dolaylı yoldan Gülek'ten kurtulmayı amaçladı ve Parti Meclisinin güçlenip Genel Sekreteri tasviye edebileceği bir teklif sundu ve kabul edildi.³³⁷ Ardından yapılan Genel Sekreterlik seçimleri tekrardan Gülek kazandı. 14. Kurultay, Gülek'in son zaferiydi. Uyar, bu zaferi "*Pirus Zaferi*" olarak tanımlar. Çünkü Gülek kazanırken aynı zamanda büyük bedeller ödemek zorunda kalır ve Parti Meclisi artık Genel Sekreteri görevden alabilme yetkisine sahiptir.³³⁸

Parti Meclisinin, Genel Sekreteri görevden alabilme yetkisi, İnönü'nün ve birçok partilinin uzun süredir beklediği bir zafer olarak görülebilir. İnönü her ne kadar 9 yıl boyunca Kasım Gülek ile açık bir itilaf yaşamasa da -Kurultaylarda İnönü'nün Genel Sekreterin yetkilerini kısıtlama girişimleri hariç- ilk Genel Sekreter olduğu günden beri onun güçlenmesini istemiyordu. Buna sebep olarak birçok fikir ortaya atıldı. Bazıları İnönü'nün Gülek'in şahsiyetini beğenmediği için Genel Sekreterlikte istemediğini düşünürken bazıları bu tavrın 1957'den sonra İnönü'nün iktidara yaklaştığını anlayınca ortaya çıktığını düşünür. Partini ikinci adamı konumunda olan

³³⁶ Bila, s. 234-236.

³³⁷ Bu madde Tüzüğün 25. Maddesinde şu şekilde yer aldı: "*Parti Meclisi partinin umumi politikasını tayin eder. Parti işlerinin yürütülmesinde karar organıdır. Genel Sekreteri ve Merkez İdare Kurulunu denetler. İki Kurultay arası Parti işlerinin yürütülmesinde ve idare uzuvlarının denetlenmesinde Kurultay yetkileri haizdir. Genel Sekreter ve Merkez İdare Kurulu üyelerinin denetlenmesi mevzuunda Meclis mürettep adedinin üçte iki çoğunluğu ile karar verir. Bu denetleme sonucunda Genel Sekreterlikte boşalma vukuu halinde Parti Meclisi kendi içinden bir vekil seçer. Ve yeni Genel Sekreteri seçmek üzere Kurultayı en geç bir ay zarfında toplantıya çağırır.*" (CHP Tüzüğü, X uncu Kurultayca Onanmış, X, XI ve XIV üncü Kurultay Kararlarile Bazı Maddeleri Değiştirilmiştir, s. 15).

³³⁸ Uyar, **Demokrat Parti...**, ss. 160-167.

Gülek'in doğal olarak Başbakan olabileceğini düşünen İnönü, Gülek'i bu mevkide görmek istememiştir. Bazı isimler de İnönü'nün Hasan Ali Yücel'den sonra parti içinde güçlü bir ikinci adama izin vermek istemediğini savunur ve bu güçlü karakterin parti içi sorunlara yol açıp güç hesaplarına girebileceği düşünür. İnönü sabırla 9 yıl boyunca bekler ve sonunda Gülek büyük bir koz verir.³³⁹

1959 yılı Mayıs ayında CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Atlantik Kongresi Başkanı (NATO Parlamento Grubu Başkanı) Albay J. J. Fens'e bir mektup gönderir. Bu mektup Fens'e ulaşmadan önce Londra Büyük Elçisi Muharrem Nuri Birge'ye oradan da Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Başbakan Adnan Menderes'e ulaşır.³⁴⁰ Bu mektup Gülek'in 9 yıllık Genel Sekreterlik serüvenini sona erdirir. Kasım Gülek'in Albay Fens'e yazdığı mektubun Türkçesi şu şekildedir:³⁴¹

“Sayın Albay Fens,

Atlantik Kongresi için Türkiye'ye 39 üyelik bir delegasyon ayrıldı, fakat Kongreye döviz sıkıntısı yüzünden 15 üye katılacaktır. Bu 15 üyenin yalnız 3 tanesi milletvekilidir. Muhalefetten giden tek üye de Türkçeden başka dil bilmez ve milletlerarası toplantıların tamamıyla cahilidir.

NATO memleketlerini ilgilendiren hayati meseleleri aşarak, umumiyetle dünya meselelerinin münakaşa edildiği Atlantik Kongresine, muhalefet olarak hususi bir ehemmiyet atfetmekteyiz. Bu konuşmalarda faal bir rol almalı arzusundayız ve söyleyecek bir sözümüz olduğuna inanmaktayız.

NATO Parlamento üyeleri ve Atlantik Kongresi Başkanı olarak, Türkiye'den bir veya iki muhalefet temsilcisini davet etmeniz mümkün müdür? Eğer böyle bir davetiye gönderebilerseniz, ben şahsen Kongre'ye katılmaktan memnun olacağım.

³³⁹ Cıllızoğlu, ss. 88-89.

³⁴⁰ Bu durum bize Demokrat Parti iktidarında kişisel mektupların dahi okunup müdahale edilebileceğini gösterir.

³⁴¹ “Yurtta Olup Bitenler”, **Akis**, Yıl: 6, Cilt: 15, Sayı: 261, 28 Temmuz 1959, s. 11.

Sizi yakından görmek zevkine nail olmak ümidiyle hürmetimi sunarım.”

Kasım Gülek bu mektupta CHP meclis grubu başkan vekili Nüvit Yetkin'den bahsetmektedir. Bu mektup, parti içinde büyük bir yankı uyandırdı. Herkes Gülek'ten böyle bir mektup olup olmadığını öğrenmeye çalışıyordu. Gülek böyle bir mektup olmadığını, bunun bir uydurmadan ibaret olduğunu savunmaktaydı. Hatta Zafer Gazetesi böyle bir mektubun varlığından bahsettiğinde Kamil Kırıkoglu, Rıza Tekeli ve İhsan Ada Gülek'i evinde ziyaret etmiş ve mektubun var olup olmadığını sormuşlardır. Gülek rahat olmaları gerektiğini ve böyle bir mektubun asla olmadığını söylemiştir. Hatta Gülek, İnönü'ye de böyle bir mektubun var olmadığını söylemiş. Gülek, bu mektubu reddederken ertesi gün Zafer Gazetesi mektubun fotokopisini yayınladı. İsmet İnönü, gazeteyi toplantıda gördü ve gazeteyi sallayarak *“Genel Sekreterim bana doğruyu söylememiştir. Ben doğruyu söylemeyen bir Genel Sekreterle çalışmam!”* dedi.³⁴²

Kasım Gülek, mektup yayınlandıktan sonra da inkâr etmeye devam etti. Gülek, Albay Fens'e yolladığı mektubun postadan alınıp tahrif edildiğini söyledi.³⁴³ Ayrıca Gülek mektupla ilgili şu soruları yöneltiyordu; *“Bunu kim vermiş; vermişse nasıl açıklanmış? Hükümetin elinde olduğu doğru ise nasıl ele geçmiş? Bütün bunlarla hükümet ilgilenmelidir.”*³⁴⁴ Gülek'in inkarları inandırıcı gelmiyor ve Parti Meclisi başta olmak üzere partililer tarafından şüpheyile bakılıyordu. İnönü'nün de karşısında olduğunu gören Gülek, 14. Kurultay'da eklenen maddeyle Parti Meclisi tarafından görevden aldırılacağını anlayınca 27 Eylül 1959 tarihinde istifa etti.³⁴⁵ Gülek uzun bir süre bu mektubun varlığını reddetse de yıllar sonra mektubu kabul etti ve kendisini şöyle savundu:

“DP iktidarı aramızdan bilerek, gittiği yerde hiçbir şey söylemesin diye, dil bilmez birini sanki bizi temsil edermiş gibi yolluyor. ‘Toplantıya gelen zat muhalefeti temsil edemez, tutulan yol hatalıdır, düzelmesi gerekir’ dedim. Bunun üzerine iktidar partisi kıyamet kopardı, ‘CHP’nin Genel Sekreteri memleketi jurnal

³⁴² Cıloğlu, ss. 89-90.

³⁴³ “Gülek Mektubum Açıldı Diyor”, **Milliyet**, 29 Temmuz 1959, s. 1.

³⁴⁴ “Gülek'in Mektubu Siyasi Bir Hadiseye Yol Açıyor”, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1959, s.1.

³⁴⁵ “Gülek İstifa Etti”, **Milliyet**, 28 Eylül 1959, s. 1; Bila, s. 243.

ediyor' havasını yaratmak istedi. İşin acı tarafı aleyhime birleşmiş olanlar iktidarla birlik oldular. Beni düşürmeye çalışıyorlardı, buna tahammül edemedim ve istifa ettim."³⁴⁶

Kasım Gülek, mektup olayı patlamadan önce dikkatleri üzerine çekecek başka bir olay yaşadı. Gülek başkanlığında bir heyet Çanakkale'ye gitti. Gülek, programdan saparak Geyikli'te geçti. Burada kendisine suikast girişiminde bulunulduğunu iddia eden Gülek, ortalığı ayağa kaldırmaktaydı. Gülek 1962 yılında Geyikli Davası'ndan vazgeçecekti.³⁴⁷ İnönü'nün Uşak Olayı³⁴⁸ sonrasında Gülek'in de benzer bir senaryo ile ortalığı kaldırması çok inandırıcı durmadı. Fakat CHP, olayı araştırmak üzere Geyikli'ye bir heyet gönderdi. Fakat DP'li bazı milletvekilleri jandarma ve polisi yanına alarak heyetin Geyikli'ye gitmesini engelledi. Heyette bulunan milletvekillerinden İbrahim Saffet Omay ve Daniş Yurdakul, gece gizlice botla Çanakkale'ye geçtiler. Geceyi bir partilinin evinde geçiren ikilinin yeri DP'liler tarafından tespit edildi. Sokaklarda DP'liler güvenlik kuvvetlerinin de desteğiyle ellerinde sopalarla Omay ve Yurdakul'u aramaktaydı. Milletvekilleri Geyikli'ye geçmek üzereyken olaylar patlak verdi ve halk birbirine girdi. DP iktidarı bu hareketiyle ne kadar otoriter bir yönetim tarzı benimsediğini gösterirken bu da yetmedi ve bu olayların halk tarafından duyulmasını engellemek için yayın yasağı getirildi.³⁴⁹

Kasım Gülek, kendiliğinden istifa ettiği için Kurultay'ın toplanmasına da gerek kalmadı ve Genel Sekreterliğe İsmail Rüştü Aksal getirildi. Gülek'in mücadelesi burada bitmemiş ve Kurultay'da hesaplaşmayı planlamıştı. Bu doğrultuda Gülek, genel sekter olmamasına rağmen gezilerine ve örgüt ziyaretlerine devam etti.³⁵⁰

Metin Toker; Kasım Gülek'in 9 yıllık Genel Sekreterliğini şu şekilde değerlendirir:³⁵¹

³⁴⁶ **Nokta**, 7 Haziran 1987'den aktaran Balcı, ss. 179-180.

³⁴⁷ "Kasım Gülek, Geyikli Davasından Vazgeçti", **Yeni İstanbul**, 19 Nisan 1962, s.1.

³⁴⁸ 1 Mayıs 1959 tarihinde İsmet İnönü beraberindeki heyet ile birlikte Uşak'tan ayrılmak üzere tren istasyonuna giderken DP'li bir grup tarafından saldırıya uğradı ve İnönü başına taş gelmesi sonucu yaralandı. ("İnönü Dün Uşakta Tecavüze Uğradı", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1959, s.1; "İnönü Uşak'ta Taşla Hafif Yaralandı M. Vekili, Gazetecilere Tecavüz Oldu", **Dünya**, 2 Mayıs 1959, s. 1.)

³⁴⁹ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 1991, ss. 245-246.

³⁵⁰ Bila, s. 243.

³⁵¹ Toker, **Demokrasiden Darbeye...**, ss. 248-249.

“Hiç kimse Kasım Gülek’in CHP’ye fayda vermediğini insafla iddia edemez. Bilhassa 1950-54’ün boş, 1954-57’nin güç günlerinde Genel Sekreter partinin sesini geniş halk tabakalarına götürmüş, onlara CHP’nin varlığını hatırlatmıştır. Tabii, firmanın güçlüğü Gülek’in işini kolaylaştırmıştır. Buna rağmen, çoğu kimse umutsuzluk içinde bir kenara çekilmişken, 1954’ten sonra ise bir başka takım iktidarla pazarlık halindeyken Kasım Gülek bir Mücadele simgesi olarak uğraşmakta devam etmiştir.

Ancak Kasım Gülek hep, ‘parti vasıtasıyla kendine yontan bir adam’ gibi çalışmıştır. Çünkü kişisel birtakım eksiklikleri, zayıflıkları onu yönlendirmiştir.

1957’den 1960’a yaklaşırken Genel Sekreterin bireysel politika yapmaktaki ısrarı partide giderek tepkiyle karşılandı. 1959 yazının başında yurdu tanıyacak ekipler kurulurken Gülek’in kendisini programların üstünde sayması ‘Allah’ını seven benimler gelir’ tarzında bir davet yapıp kendi taraftarı milletvekillerini yanına alarak özel gezilere çıkması, oralarda genel merkez tarafından çizilen ana hattın dışında konuşmalar yapması tepki uyandırdı.”

Kasım Gülek, Genel Sekreterlik görevinden ayrıldıktan sonra çok geçmeden 27 Mayıs Askeri Müdahalesi gerçekleşti. Baskıcı ve otoriter politikalarını iktidara geldiği ilk günden son güne kadar arttıran başta Adnan Menderes olmak üzere DP’li yetkililer ordu tarafından uyarılmasına rağmen bu siyasetlerinden vazgeçmediler. 27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun müdahalesiyle yönetime el konuldu. 29 Eylül 1960 tarihinde ise DP kapatıldı. Cumhurbaşkanı, Başbakan, hükümet üyeleri, milletvekilleri ve bazı kamu görevlileri tutuklandı. Askeri müdahaleyi gerçekleştiren subaylar ve gizli komite üyeleri Milli Birlik Komitesi adıyla yönetimin başına geçti.³⁵² İnönü, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ile herhangi bir alakaları olmadığını açıkladı. Hatta Gürsel, *“İnönü’ye haber veremezdik, zira haber verseydik tasvip etmeyecekti”* açıklamasını

³⁵² Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi IV- Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (İkinci Bölüm) (14 Mayıs 1950- 27 Mayıs 1960)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999, ss. 223-224.

yaptı. Ayrıca İnönü, seçimlere bir an önce gidilmesini istemekteydi. Ayrıca İnönü'nün tüm itirazlarına rağmen Yassıda Yargılamaları anti-demokratik bir şekilde gerçekleştirdi ve Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edildi.³⁵³

Askeri Müdahale sonrası yeni anayasa 9 Temmuz 1961 tarihindeki referandum sonrasında yürürlüğe girdi. Bununla birlikte CHP için de yeni bir dönem başladı. Partililer, yeni dönemin avantajlarından bir an önce faydalanmak istemekteydi. Bu arada Kasım Gülek de çalışmalarını hızlandırmaya ve taraftarlarını korumaya çalıştı. Gülek o kadar etkili faaliyetler yürüttü ki 1961 Mart ayında genel merkez yöneticileri, Gülek'in etkinliğini kırabilmek adına yurt gezileri düzenledi. Kurultay yaklaşırken il kongreleri şiddetli tartışmalara ev sahipliği yapmaktaydı. Askeri Müdahale sonrası ilk CHP Kurultay'ı bu çekişmeli ortam içerisinde gerçekleşti.³⁵⁴

CHP 15. Kurultay'ı 24 Ağustos 1961 tarihinde toplandı. Kurultay'da Gülek aleyhtarları açık bir taarruza geçti. İnönü'de bu taarruza katılanlardan oldu. Buna rağmen Kurultay içerisinde hala önemli sayıda Gülek taraftarı mevcuttu. Karşılıklı atışmalarla devam eden Kurultay'da işler üçüncü gün kızıştı. Gülek, Fens mektubunun bir bahane olduğunu İnönü'nün kendisinin yanında bir güç istemediği için Genel Sekreterliğini başından beri kabullenemediğini savundu. Bunun üzerine İnönü'nün "ya o ya ben" minvalinde konuşması Gülek aleyhinde oldu ve Kasım Gülek'in Genel Sekreterlik macerası sona erdi.³⁵⁵ Fakat İnönü'nün ya o ya ben tarzı gelecekte Bülent Ecevit karşısında işe yaramayacaktır. Yapılan oylamada Kasım Gülek 335 oy alırken İsmail Rüştü Aksal 957 oy alarak Genel Sekreterliğe seçildi. Ayrıca bu Kurultayda yapılan tüzük değişikliği ile Genel Sekreter artık 1950 öncesinde olduğu gibi Parti Meclisi üyeleri tarafından seçilecektir.³⁵⁶

Kırıkoğlu anılarında 27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında Milli Birlik Komitesi'nin Gülek'e bir teklif sunduğunu anlatır. Kapatılan DP yerine DP tabanını toplayacak yeni bir lider ve partiye ihtiyaç vardı. MBK, bu geçişi sağlayacak partinin başında Kasım Gülek'in olması gerektiğini savunuyordu. Bu konuda yapılan öneriyi Gülek, Kırıkoğlu başta olmak üzere yakın çevresiyle tartıştı. Kırıkoğlu, böyle bir duruma olumlu baktığını Gülek'e ilettili.³⁵⁷ Fakat Gülek yeni bir parti kurmadı ve bu

³⁵³ Hakkı Uyar, **İki Darbe Arasında CHP (1960-1971)**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, ss. 11-13.

³⁵⁴ Bila, ss. 254-255.

³⁵⁵ Uyar, **İki Darbe Arasında...**, s. 38-40; Bila, ss. 255-256.

³⁵⁶ Balcı, ss. 188-189.

³⁵⁷ Cılızoğlu, ss. 141-142.

boşluğu Adalet Partisi üstlendi. Gülek, CHP içerisinde hala konumunun güçlü olduğunu ileride tekrar eski gücüne kavuşabileceğini düşündüğü için bu teklifi reddetmiş olabilir.

16. Kurultay’a doğru gidilirken parti içinde yeni bir sorun patlak verir. İnönü, 21 Ekim 1962 tarihinde İstanbul İl Kongresi’nde partideki bazı isimlerin “*demokrasi içi ya da demokrasi dışı tertiplere giriştiğini*” söyler. Ardından CHP’nin 1945’ten beri kendi bünyesinde partiye zarar veren kişileri barındırdığını söyler. İnönü isim vermese de partinin olay isimlerinden Kasım Gülek, Nihat Erim ve Avni Doğan’dan bahsettiğini herkes anladı. İnönü, Nihat Erim’i 1954 sonrasında DP’ye hizmet etmekle, Kasım Gülek ve Avni Doğan’ı 22 Şubat ihtilalcileri ve 14’ler³⁵⁸ ile temas kurmakla suçlamaktaydı. Bu suçlamalar, yıllardır birbiriyle sürekli çatışan Erim-Gülek-Doğan üçlüsünün ittifakını su yüzüne çıkardı. Aralık ayında Kurultay ile birlikte genel merkez ile bu üçlü arasındaki mücadele devam etti. Nihat Erim 3 Aralık günü bir basın toplantısı düzenledi ve açıkça İnönü’yü suçladı. Turgut Göle de Erim’e destek çıktı ve İnönü’nün Erim’i görevlendirip DP ile iyi ilişkiler kurması gerektiğini söylediğini iddia etti. 6 Aralık 1962 tarihinde Göle ve Erim ihraç istemiyle Haysiyet Divanı’na sevk edildi. Bunun üzerine Kasım Gülek ve Avni Doğan genel merkezi kınayan bir telgraf çektiler ve onlar da Haysiyet Divanı’na sevk edildiler. Daha sonrasında Gülek’in bir basın toplantısında İnönü’ye “kızgın telaş içinde ve zayıf” demesi ipleri tamamen kopardı. 9 Aralık 1962 tarihinde de Kasım Gülek, Avni Doğan ve Nihat Erim bir yıl süreyle partiden ihraç edildi. Kasım Gülek’in ihraç edilme gerekçesi; parti yöneticilerini halkın arasına girenler ve girmeyenler olarak sınıflandırıp ikilik yaratmak ve İnönü’yü Atatürk ilkeleri üzerinde düzeltme yapmakla suçlamaktır.³⁵⁹

1 yıllık ihraçların tarihi dolmadan hemen önce 4 Aralık 1963 tarihinde; 27 Mayıs Askeri Müdahalesini gerçekleştirenler ile görüştükleri iddiasıyla Kasım Gülek ve Avni Doğan divan kararıyla kesin olarak partiden ihraç edildi. Gerekçe olarak da

³⁵⁸ “27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin içinde gruplaşmalar ve bölünmeler oldu; Talat Aydemir ve 14’lüler Olayı, bu dönemdeki ayrışmanın örnekleriydi. Öyle ki Harp Okulu öğrencileri ile ikinci bir darbeye yönelen Talat Aydemir, iki ayrı girişimde bulundu ve sonunda yargılanarak idam edildi. 14’lüler olarak bilinen grup ise, değişik görevler verilerek, yurt dışına gönderildiler.” Kemal Arı, **Başlangıçtan Günümüze Türk Devrim Tarihi (Öncesi, Oluşumu ve Gelişimi)**, Zeus Kitabevi Yayınları, İzmir, 2013, s.503.

³⁵⁹ Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler- Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 148.

“anayasa düzenine ve demokratik rejime karşı olan bir dikta rejimini Türkiye’de kurmak amacını güden kişi ve topluluklarla temaslarda bulunmaktan” suçlu gösterildiler. Gülek, 1965 yılında aftan yararlanarak tekrar partiye alındı hatta 18. Kurultay’da İnönü’nün karşısında Genel Başkanlığa aday oldu. Fakat İnönü 929 oy alırken; Gülek 230 oy alabildi. Daha sonrasında Gülek 1967’de partiden kesin olarak ayrıldı.³⁶⁰

Kasım Gülek, CHP’den ayrılrsa da aktif siyaseti bırakmadı. 13. Dönem Genel Seçimlerinde Adana’dan bağımsız milletvekili olarak adaylığını koydu ve 10 Ekim 1965 tarihinde bağımsız milletvekili seçildi. 1968 Kasım ayında Kuzey Atlantik Asamblesi Başkanlığı yapan Gülek, 3 Kasım 1969’da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından üyelikten istifa eden Sadi Kocabaş yerine Cumhuriyet Senatosu üyeliğine atandı. Gülek bu görevini 10 Ekim 1971 tarihine kadar sürdürdü.³⁶¹ Kasım Gülek 19 Ocak 1996 tarihinde Washington’da hayatını kaybetti.³⁶² Kasım Gülek’in naaşı kızı Tayyibe Gülek tarafından Türkiye’ye getirildi ve 22 Ocak 1996 tarihinde Adana’da toprağa verildi. Kasım Gülek’in cenazesine Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Bülent Ecevit, Deniz Baykal ve Alparslan Türkeş gibi önemli liderler katılırken cenaze namazını, ilişkileri sebebiyle sıkça eleştirilene uğradığı, Fetullah Gülen kıldırdı.³⁶³

Popülist siyaset tarzını Türkiye’de ilk uygulayan siyasilerden biri olan Kasım Gülek gerek Genel Sekreterliği döneminde gerekse sonrasında her zaman dikkat çeken bir şahsiyet oldu.³⁶⁴ İsmet İnönü’nün çalışma tarzı ile oldukça çelişen Gülek, 9 yıllık Genel Sekreterliği boyunca “istenmeyen adam” rolünde olsa da parti içi demokrasi açısından Genel Başkan tarafından istenmemesine rağmen 9 yıl Genel Sekreterlik görevini yürütebilmesi önemlidir. Bunun dışında Gülek, parti tabanı ve halk tabanı ile

³⁶⁰ Balcı, ss. 200-201.

³⁶¹ ³⁶¹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1966-1980)**, Cilt: 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 20, s. 769.

³⁶² “Kasım Gülek, Washington’da Öldü”, **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1996, s. 3; “Siyasetin Duayeni Öldü”, **Milliyet**, 20 Ocak 1996, s. 16.

³⁶³ “Önde Hocaefendi, Arkada Demirel”, **Milliyet**, 23 Ocak 1996, s. 1.

³⁶⁴ Kasım Gülek’in popülist siyaset tarzı o döneme kadar Türkiye’de çok fazla temsilcisi olan bir yaklaşım değildi. Kasım Gülek ile birlikte Osman Bölükbaşı’nın da popülist siyaset tarzını benimsediği söylenebilir. MP, CMP ve CKMP’de Genel Başkanlık yapan Bölükbaşı’nın siyaset tarzı tıpkı Kasım Gülek’te olduğu gibi tabanda karşılık buluyordu. Hatta Bölükbaşı, memleketi Kırşehir’de %44 gibi yüksek bir oyla milletvekili seçildi. Bölükbaşı’nın bu zaferi sonrasında Kırşehir DP iktidarı tarafından cezalandırılarak Nevşehir’e bağlandı. Osman Bölükbaşı ve Kasım Gülek’in en benzer noktaları tabanda karşılık bulabilen bir siyasi anlayışa sahip olmalarıydı. Fakat her iki popülist siyasetçiyi birbirinden ayıran en önemli özellik kanaatimce Osman Bölükbaşı’nın “ilkeli popülizm” ile ilerleyip Kasım Gülek’in “çıkarıcı popülizm” ile ilerlemesiydi.

oldukça iyi anlaşılabilen bir kişiydi. Popülist siyaset tarzının etkisiyle Türkiye’de daha önce hiç görülmemiş bir siyasi imaj çizen Gülek, halk tarafından çok sevilmekteydi. Tarlada fotoğraflar vermesi, çarık giyip gezmesi, halka yakın tarzda konuşmalar yapması, bölgesel şartlara kolay uyum sağlaması, magazinsel olaylarla dikkat çekmesi ve sık sık yaptığı memleket gezileri Gülek’i halk nazarında öne çıkaran detaylardır. Gülek’in bu yaklaşımı İnönü tarafından çok hoş karşılanmamakta ve İnönü’nün siyasi anlayışıyla ters düşmekteydi. Buna rağmen Gülek, İnönü’nün değil, tabanın taktirini kazanma peşindeydi. Gülek gittiği her şehirde hediyelerle karşılaşır ve sevgi seline maruz kalırdı. Hatta 1955 Ağustos’unda yaptığı Trakya seyahatinden İstanbul’a döndüğünde çevre esnafı onu hediye yağmuruna tuttu ve gazeteciler Gülek’e “bu kadar hediye ne yapacaksınız?” diye sorduğundan esprili bir dille “çeyizini düzeceğini” söyledi.³⁶⁵ Bu esprili konuşmaları da halk nazarında olumlu karşılandı. Bazen de bu hediyeleşmeler DP’liler tarafından siyasi malzemeye dönüşerek ortaya komik görüntüler ortaya çıkardı. Örneğin Gülek’e DP’liler tarafından Tire’de çarık, Konya’da heybe, Kırklareli’nde kaval ve Manisa’da “yüksek rakımlı tepelere çıkabilsin diye” eşek ve aynalı semer hediye edildi.³⁶⁶ Gülek, eşek hediyesini kendi tarzında kabul ederek iğneleyici bir şekilde Demokrat Parti’nin sembolünün Amerika’da eşek olduğunu hatırlatarak bu eşeğe şerefle bineceğini söyledi.³⁶⁷

³⁶⁵ “Gülek Çeyiz Düzüyormuş”, **Milliyet**, 5 Ağustos 1955, s. 1.

³⁶⁶ “Manisalılar, Gülek’e Bir Merkeple Semer Hediye Ediyor”, **Milliyet**, 8 Ağustos 1955, s. 7.

³⁶⁷ “Kasım Gülek ve Eşek”, **Milliyet**, 9 Ağustos 1955, s. 7.

4.5. İSMAİL RÜŞTÜ AKSAL

4.5.1. İsmail Rüştü Aksal'ın Özgeçmişi

İsmail Rüştü Aksal, 1911 yılında o dönem Kocaeli'ye günümüzde Sakarya'ya bağlı olan Pamukova ilçesinde dünyaya geldi. İsmail Rüştü Bey'in babası Kocaeli Umumi Meclis azası Müftüzade İbrahim Rüştü Bey, annesi Naciye Hanım'dır. İlköğretimini Pamukova'da tamamlayan İsmail Rüştü Bey, orta öğretimini ve liseyi İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. 1930 yılında İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olan İsmail Rüştü Bey, Mülkiye'yi kazanarak yükseköğretime başladı.³⁶⁸

İsmail Rüştü Bey 1933 yılında Mülkiye'nin Mali bölümünden mezun oldu. İsmail Rüştü Bey mezun olduktan hemen sonra Maliye Vekaleti Teftiş Heyeti Maiyetinde Tetkik Memurluğu görevine başladı. 2 yıl boyunca bu görevini yürütürken Maliye Vekâletinin sınavlarına katılıp 1935 yılında Maliye Müfettiş Muavinliğini kazandı. Görevini başarıyla yürüten İsmail Rüştü Bey, 1938 yılında Maliye Müfettişliği görevine terfi etti.³⁶⁹

Aksal, 1939 yılında Maliye Müfettişi olarak görev yaptığı sırada staj yapması için Fransa'ya gönderildi.³⁷⁰ Fransa dışında da Avrupa'nın çeşitli şehirlerini görme imkânı bulan Aksal, 1942 yılında Londra Büyükelçiliği'ne bağlı Maliye Ataşesi³⁷¹ ve Ticaret Ataşe Vekili görevlerinde bulundu.³⁷² Aksal'ın İngiltere görevi 1944 yılına kadar sürdü. Ayrıca Aksal, Maliye Heyeti Tetkik Azalığı³⁷³ görevinde de bulundu. 1945 yılında Ticaret Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı³⁷⁴ görevine yükseltilen Aksal, Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Umum Müdürü Muavinliği de yaptı.³⁷⁵

İngilizce ve Fransızca dillerini bilen Aksal, 1952 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi sınavlarına girdi ve başarılı olarak Hukuk diploması da aldı.³⁷⁶ 1949 yılında Leyla Alageyik ile evlenen Aksal, 2 yıl evlilik sonrasında boşandı. Bu

³⁶⁸ Zühtü Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem (1957-1960)**, Cilt: 3 (Biyografiler), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 156, s. 114.

³⁶⁹ **BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 119-7-9, Tarih: 12.03.1938; Çufalı, s. 701.

³⁷⁰ **BCA**, Kurum: 30-18-1-2, Yer: 86-20-16, Tarih: 08.03.1939.

³⁷¹ **BCA**, Kurum: 534, Yer: 37320-149940-22, Tarih: 26.02.1943.

³⁷² **BCA**, Kurum: 30-18-1-2, Yer: 98-49-6, Dosya Ek: 109-124, Tarih: 08.06.1942.

³⁷³ **BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 173-5-2, Tarih: 03.03.1945.

³⁷⁴ **BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 178-27-12, Tarih: 28.09.1945.

³⁷⁵ **BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 176-17-14, Tarih: 06.07.1945; Ali Çankaya, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Mars Matbaası, Cilt:5, Ankara, 1968-1969, ss. 2079-2080.

³⁷⁶ Arslan, s. 114.

evliliğinden Zeynep isminde bir kızı olan Aksal, 1957³⁷⁷ yılının Şubat ayında Fatma Jale Hanım ile evlendi.³⁷⁸

Cemal Süreya, İsmail Rüştü Aksal'ı Türkiye'nin bir dönemini özetleyen bir kişi olarak tanımlar. Aksal, yumuşak huylu, insanları kırmamaya özen gösteren, hırslı olmayan ve Ecevit'in vurguladığı gibi "Shakespeare tiradı" gibi düşünceyle duygunun kaynaştığı bir konuşma üslubuna sahip bir kişi olarak bilinir. Süreya, Aksal'ı "sağduyu müfettişi" olarak tanımlarken sol siyasetin gelişimini en iyi hisseden CHP'li olduğunu da vurgular. Süreya, Aksal'ı Nizamülmülk'e benzeterek bir geçiş adamı olduğunu söyler.³⁷⁹ İsmet İnönü'nün de Kasım Gülek'ten hemen sonra İsmail Rüştü Aksal ile çalışmak istemesi karakterindeki uyumluluk ve naiflikten kaynaklıdır. Art arda gelen iki Genel Sekreter (Kasım Gülek ve İsmail Rüştü Aksal) birbirinden tamamen farklı özelliklere ve dünya görüşüne sahip insanlardır.

Çok partili hayata geçilirken CHP içerisinde bir taze kan arayışı mevcuttu. Bu doğrultuda bazı bürokratlar ve aydınlar CHP saflarında siyaset yapma fırsatı buldu. Bu isimlerin başında da İsmail Rüştü Aksal gelmekteydi. Yurtdışı görevlerinde kendisini geliştiren ve dünyayı tanıma fırsatı bulan Aksal, gerçekçi ve ilerlemeci bakış açısıyla öne çıkmaktaydı. Güvenilir kişiliği ve birikimiyle çok partili yaşamda önemli görevlerde bulunması ön görülen bir kişiydi. Aksal, siyasete atılmayı bir görev olarak görmekteydi. Vaatçi ve popülist siyaseti doğru bulmayan bir kişiydi. Bu nedenle Kasım Gülek'in aksine "halktan kopuk siyaset yaptığı" yönünde eleştirilere maruz kaldı. Hatta Aksal'a "Lord" takma adı takılmıştı. Bu takma ad bazen onu övmek için bazen yermek için kullanılmaktaydı. Aksal, siyasi yaşamı boyunca her zaman çağdaş demokrasinin ülkede hâkim kılınmasını ve sağlıklı bir ekonomik kalkınmanın var olmasını savunmaktaydı.³⁸⁰ CHP'nin muhalefet yıllarında da meclis içerisinde ve dışarısında ekonomik muhalefetin en önemli ayağını Aksal oluşturdu.

³⁷⁷ Çufalı ikinci evliliğin 1957 yılında gerçekleştiğini söylerken; Ali Çankaya, evliliğin 1958 yılında gerçekleştiğini yazmaktadır.

³⁷⁸ Çufalı, s. 702.

³⁷⁹ Cemal Süreya, **99 Yüz İzdüşümler- Söz Senaryosu**, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 419-421.

³⁸⁰ Ziya Müezzinoğlu, "Eski Yüzler- Yeni Yüzler İsmail Rüştü Aksal'ın Ardından", **Maliye Yazıları Dergisi**, Sayı: 19-21, Temmuz-Aralık 1989, ss. 159-160.

4.5.2. İsmail Rüştü Aksal'ın Siyasi Yaşamı

İsmail Rüştü Aksal, Ticaret Bakanlığı Teftiş Heyeti Reisliği görevini sürdürürken 1946 seçimlerinde Kocaeli'nden CHP milletvekili adayı olarak gösterildi. Yapılan seçimlerde 127.711 oyun 61.316'sını alan Aksal, 19 Ağustos 1946 tarihinde 1435 sicil numarasıyla meclise girdi.³⁸¹

İsmail Rüştü Aksal, ilk meclise girdiği 8. Dönem boyunca meclis içerisinde oldukça etkili oldu. Genellikle ekonomi ile ilgili konularda etkili olan Aksal, 8. Dönem boyunca 10 kez önerge verirken, 46 kez de söz aldı. Aksal'ın önergelerinde ve söylevlerinde ekonomik birikiminin ne denli ileride olduğu aşikardır.³⁸² Aksal'ın birikiminden yararlanmak isteyen hükümet, 11 Kasım 1946 tarihinde Aksal'ı TBMM Bütçe Komisyonu üyesi olarak görevlendirdi. 5 Kasım 1947 ve 5 Kasım 1948 tarihlerinde aynı göreve tekrar seçilen Aksal 16 Ocak 1949 tarihinde Günaltay Hükümeti'nin Maliye Bakanlığı'nı yaptı. Aksal'ın bu görevi CHP'nin iktidarı kaybettiği 1950 seçimlerine dek sürdü.³⁸³

1949 yılında İsmail Rüştü Aksal'ın Maliye Bakanlığı döneminde yaşanan en önemli değişim Gelir ve Kurumlar Vergisi'nin kabulü oldu.³⁸⁴ 3 Haziran 1949 tarihinde kabul edilen Gelir Vergisi Kanunu'nda³⁸⁵ aslan payı İsmail Rüştü Aksal'a aittir. Meclis'te Gelir ve Kurumlar Vergisi ile ilgili gelen sorulara ve eleştirilere cevap veren Aksal, eleştirenleri de ikna etmeye çalışarak kanunu iyice tanıttı.³⁸⁶ O zamana kadar yürürlükte olan Kazanç Vergisi dönemin şartlarına göre ilkel kalmaktaydı. Gelir ve Kurumlar Vergisi'nin kabulü ile birlikte ekonomik olarak bir reform yaşandı. Bu

³⁸¹ Çufalı, ss. 701-702.

³⁸² **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, “8. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_mecelis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=%DDSMA%DDL%20R%DC%DET%DC%20AKSAL&v_sb=KOCAEL%DD&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih= (Son Erişim Tarihi: 09.10.2023).

³⁸³ Çufalı, s. 702.

³⁸⁴ Gelir Vergisi: “1946 yılından sonra başlanan vergi sistemindeki düzenlemeler kapsamında 1949 yılında yapılan Vergi Reformu ile Kazanç Vergisi yerine Gelir ve Kurumlar Vergisi kabul edilmiştir. Diğer taraftan bugünkü modern vergi politikasının temellerini oluşturan temel kanunlar belirtilen dönem içerisinde kabul edilmiştir. Belirtilen yıllarda modern vergi politikasına geçiş için gerekli reformların yapılmasını zorunlu kılan nedenlerin olmasının yanında, Gelir ve Kurumlar Vergisinin, yerini aldıkları vergilere göre, birçok üstünlüklerinin olması da reformu gerekli kılan diğer nedenlerdir.” (Mahmut İnan, “Türkiye’de Kazanç Vergisinden Gelir ve Kurumlar Vergisine Geçiş Süreci: 1946-1960 Dönemi”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 158, Ocak- Haziran 2010, s. 349.)

³⁸⁵ T.C. Resmî Gazete, **Gelir Vergisi Kanunu**, Kanun No: 5421, Kabul Tarihi: 03.06.1949, Sayı: 7228, 9 Haziran 1949, s. 1.

³⁸⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:18, Toplantı:3, 6 Nisan 1949, ss. 91, 94, 97, 102, 108, 123.

reformda ve ekonominin çağdaş hale gelmesinde İsmail Rüştü Aksal'ın rolü önemlidir.³⁸⁷ Gelir ve Kurumlar Vergisi dışında Aksal'ın Maliye Bakanlığı'nda gerçekleşen bir diğer olay; günümüzde hala en önemli sigorta sistemlerinden olan Emekli Sandığı'nın temellerinin de Aksal döneminde atılmasıdır.³⁸⁸

1950 seçimlerinin CHP açısından olumsuz sonuçlanmasıyla birçok isim meclise giremedi. Meclise giremeyenler arasında İsmail Rüştü Aksal da bulunmaktaydı. Aksal mecliste bulunmadığı 1950-1957 yılları arasında serbest avukatlık ve mali müşavirlik yapmaya başladı. Aynı zamanda parti içi bazı görevleri de oldu. Aksal, 1950-1957 yılları arasında CHP Genel İdare Kurulu ve Parti Meclisi üyeliklerinde bulundu.³⁸⁹ Ayrıca Aksal, 1959 yılında CHP Meclis Grup Başkanvekili olarak görev yaptı.³⁹⁰

7 yıllık aradan sonra 1957 yılında CHP Ankara milletvekili adayı olarak girdiği seçimlerde 179.353 oy alan Aksal yeniden meclise girdi. İsmail Rüştü Aksal, 11. Dönem içerisinde Bütçe Encümeni'nde de görev aldı.³⁹¹ Aksal, 11. Dönem milletvekilliği sırasında parti işleriyle daha yoğun ilgilendiğinden ve muhalif konumda bulunduğundan dolayı 8. Dönem kadar verimli olmadı. Buna rağmen Aksal 11. Dönem milletvekilliği boyunca 1 önerge ve 3 teklif verdi. Ayrıca 5 konuda söz aldı. Gündemin tazmini ile ilgili konuşması dışında “1958 mali yılı Muvazenei Umumiye Kanunu münasebetiyle”, “dış yardımlar ve Alman iktisadi tedbirlere dair hükümetin beyanatı münasebetiyle”, “1959 mali yılı Muvazenei Umumiye Kanunun Heyeti Umumiyesi münasebetiyle” ve “kıyafet takrirleri aleyhinde” söz aldı.³⁹² Ayrıca “hayvanlar vergisinin ilgasına dair kanun teklifinin ruznameye alınmasına dair” önerge verirken³⁹³, “Vergi Usul Kanunun 6935 sayılı Kanunla muaddel 279. Maddesinde

³⁸⁷ Müezzinoğlu, s. 160.

³⁸⁸ T.C. Resmî Gazete, **Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu**, Kanun No: 5434, Kabul Tarihi: 08.06.1949, Sayı: 7235, 17 Haziran 1949, s. 1; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Toplantı:3, 24 Mayıs 1949, s. 676.

³⁸⁹ “CHP'nin Yeni İdare Heyeti”, **Milliyet**, 25 Mayıs 1956, s.1.

³⁹⁰ Çufalı, s. 702.

³⁹¹ Arslan, s. 115.

³⁹² **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, “11. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar&v_altbaslik=&v_mv=%20SMA%20L%20R%20T%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=20239040&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 09.10.2023).

³⁹³ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, “11. Dönem Tutanak Dergisi”, [https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Takrirler%20\(%20nergeler\)&v_altbaslik=&v_mv=%20SMA%20L%20R%20T%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=20239040&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Takrirler%20(%20nergeler)&v_altbaslik=&v_mv=%20SMA%20L%20R%20T%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=20239040&v_gelecek_sayfa=1)

değişiklik yapılması hakkında”, “hayvan vergisinin ilgası hakkında” ve “Veraset ve İntikal Vergisi Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında” teklifler verdi.³⁹⁴

İsmail Rüştü Aksal büyük çoğunlukla Meclis içerisinde uzmanlığı olan ekonomik konularla ilgili demeçler verdi. Bunun yanı sıra ekonomik muhalefetin dışında çok fazla çatışmacı bir rol almadı. Ilımlı kişiliği dolayısıyla parti içerisinde saygı gören bir kişi oldu. Genel Sekreter olmadan önce ve sonra birçok dergi ve gazetede ekonomi konusu başta olmak üzere yazılar yazdı. Bu yazılarının dışında Aksal tarafından yazılan ve sonrasında İstikrar Politikası yazısıyla birleşerek kitapçık olarak da basılan CHP’nin 1959 Bütçe Tenkidi; Aksal’ın ödevine ne kadar iyi çalıştığının göstergesidir. İsmail Rüştü Aksal, 1959’da kaleme aldığı İstikrar Politikası kitabında detaylı iktisadi konuları ele alarak ekonomik çıkmaza dikkat çekti. Aksal bu eserinde; iktisadi ve mali alanda meydana gelen olayların ve alınan kararların nelere yol açtığından ve açabileceğinden bahseder. Sonrasında Aksal, Merkez Bankası emisyonlarıyla kapatılan bütçe açıklarından ve bu emisyonların nereye aktarıldığından, fiyatların yükselişinden, Milli Korunma Kanunu’nun neticelerinden, ithalat programı yapılmamasından, dış borçların ödenememesinden, siyasi mesuliyetin yoksunluğundan, yatırımların azalmasından ve benzeri konulardan oluşan detaylı bir rapor hazırladı.³⁹⁵

Yine İsmail Rüştü Aksal’ın öncülük ettiği 1959 Bütçe Tekidi de benzer konulardan bahsetmekteydi. Enflasyon, devlet borçları, fiyat artışları, kalkınmanın ölçüleri, dış ticarete tıkanıklık, borç taksitleri, vatandaşa yüklenen külfetler, itimatsızlık, ihracatın artmaması, uzun vadeli tedbirler, yıllık ihracat ve ithalat, siyasi mesuliyetsizlik duygusu konuları da 1959 CHP Bütçe Tenkidinin raporunda yer alan başlıca konulardır.³⁹⁶ Aksal, Bütçe Komisyonu’nda hükümete enflasyonu kabul ettirme taktiği uygulayarak farklı bir bakış açısı katmak istedi.³⁹⁷

[mv=%20SMA%20L%20R%20%20T%20%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20239041&v_gelecek_sayfa=1](#) (Son Erişim Tarihi: 09.10.2023).

³⁹⁴ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, “11. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Teklifler&v_altbaslik=&v_mv=%20SMA%20L%20R%20%20T%20%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=3&v_kullanici_id=20239042&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 09.10.2023).

³⁹⁵ İsmail Rüştü Aksal, **CHP’nin 1959 Bütçe Tenkidi İstikrar Politikası**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1959, ss. 5- 93.

³⁹⁶ Aksal, ss. 94- 111.

³⁹⁷ “Yurtta Olup Bitenler”, **Akis**, Yıl: 4, Cilt: 12, Sayı: 197, 15 Şubat 1958, s. 8.

Aksal'ın ekonomi ile ilgili saptamaları sadece Meclis'te yaptığı konuşmalar ve parti içi komisyonlardan ibaret değildi. Aksal, Akis Dergisi'nde uzun süre ekonomi ve siyaset ile ilgili yazılar yazdı. Bunun yanı sıra Ulus'ta da bir seri makale çıkarıp ekonomik durum değerlendirmelerinde bulunuyordu.³⁹⁸ Ayrıca Metin Toker, cezaevine girdikten sonra Akis, her hafta “yedek başyazar” çıkarma kararı aldı. 1959 yılının ilk çıkan baskısı ile birlikte ilk yedek yazar; İsmail Rüştü Aksal oldu. Aksal, bu sayıda “Tedbirler ve Ötesi” başlıklı bir yazı yayınlarak DP hükümetinin siyasal ve ekonomik hamlelerine eleştirilerde bulundu.³⁹⁹ Aksal, bu yazısında yaklaşık 3 ay sonra da Faik Ahmet Barutçu'nun vefatı üzerine etkileyici bir anma yazısı yayınladı.⁴⁰⁰ Siyasi eleştirilerini de DP'nin baskı ortamına rağmen yükselten Aksal, 1959 ortalarında artık CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'i de eleştirmeye başladı.⁴⁰¹

İsmail Rüştü Aksal, 1950'li yılların ortalarından itibaren gerek konuşmalarıyla gerek yazılarıyla CHP içerisinde oldukça dikkat çeken bir isim haline geldi. İsmet İnönü ve parti ileri gelenleri için de Aksal ismi Gülek sonrasında Genel Sekreterliğin başında görülmek istenen isimdi. Hatta Akis'te 1955 yılında dahi İsmail Rüştü Aksal, “güvenilir bir adam” olarak bahsediliyordu.⁴⁰² Ayrıca Aksal'ın siyasi olarak bu yıllarda önemli rollerde olmaması Avni Başman tarafından eleştirilmiştir. Başman, CHP yönetiminin Barutçu ve Aksal'ı siyaseten pasif bırakmalarını bir kayıp olarak gördüğünü yazmaktadır.⁴⁰³ Ayrıca Aksal'ın bu dönemde Genel Sekreterlik için uygun bir aday olduğu da kulislere konuşulmaktaydı. Kasım Gülek'in Genel Sekreterliğinden memnun olmayan bir grup partili, İsmail Rüştü Aksal'ın Genel Sekreterliğe yakışacağını dillendirip duruyorlardı. Bu isimler genellikle İsmet İnönü'ye yakın isimlerdi. Başman, Akis'te yazdığı yazısında yaklaşan Kurultay ve dolayısıyla Genel Sekreterlik seçimleri hakkında; CHP'nin Barutçu ya da Aksal'ın Genel Sekreterliği'nde kaybettiği prestijini geri kazanabileceğini söylemektedir.⁴⁰⁴

³⁹⁸ “Yurtta Olup Bitenler”, **Akis**, Yıl: 4, Cilt: 11, Sayı: 188, 14 Aralık 1957, s. 10.

³⁹⁹ İsmail Rüştü Aksal, “Tedbirler ve Ötesi”, **Akis**, Yıl: 5, Cilt: 14, Sayı: 235, 3 Ocak 1959, s. 4.

⁴⁰⁰ İsmail Rüştü Aksal, “Siyasi Hüviyeti ile Barutçu”, **Akis**, Yıl: 5, Cilt: 15, Sayı: 248, 21 Mart 1959, s. 5.

⁴⁰¹ “Yurtta Olup Bitenler”, **Akis**, Yıl: 6, Cilt: 15, Sayı: 261, 28 Temmuz 1959, s. 8.

⁴⁰² “CHP Yollarını Bulamayanlar”, **Akis**, Yıl: 2, Cilt: 4, Sayı: 36, 15 Ocak 1955, s. 9.

⁴⁰³ Avni Başman “Kalkınma Disiplini ve Moral”, **Akis**, Yıl: 2, Cilt: 4, Sayı: 55, 28 Mayıs 1955, s. 5. 10.

⁴⁰⁴ Başman, s. 5.

Aksal'ın Genel Sekreterlik seçimlerinde başarılı olabilecek potansiyelde olduğu fakat onunla birlikte Faik Ahmet Barutçu ve Şevket Raşit Habitoğlu'nun da aynı kitleye hitap edildiğinden bahsedilmektedir. Kasım Gülek'in yenilmesi için bu 3 ismin birlikte seçime girmesi de önerilmiştir.⁴⁰⁵ Kasım Gülek'in yeniden seçimi kazanması üzerine Kasım Gülek'in Barutçu ve Aksal'dan kurtulmak istediği haberleri yayılmaya başlamış ve ilk tepki yine Akis'ten gelmiştir. Akis; *"Faik Ahmet Barutçu'nun bulunmadığı, İsmail Rüştü Aksal'ın dışarıda bırakıldığı bir CHP merkez idare kurulu düşünülebilir mi?"*⁴⁰⁶ sözleriyle Gülek'in tavrını eleştirmektedir. Gülek'in Ulus üzerinde etkisinin iyice arttığı dönemde Ulus'ta Aksal'ın resminin ve isminin hiç geçmemesi de dikkatlerden kaçmadı Akis, bu durumu da eleştirel bir şekilde dile getirdi.⁴⁰⁷

Muhalefet saflarındayken DP iktidarını oldukça eleştiren Aksal, bu eleştirilerini hiçbir zaman ağırlaştırmadı ve her zaman naif tavrını korudu. Genellikle ekonomik konular ve siyasal baskılar üzerine eleştirilerini yoğunlaştıran Aksal, bütün muhalefetin DP karşısında birleşmesi fikrini de ilk ortaya atanlardandı. "Muhalefet Cephesi"⁴⁰⁸ adlı yazısıyla bu fikirlerini daha net açıklayan Aksal'ı Doğan Avcıoğlu da destekledi.⁴⁰⁹

İsmail Rüştü Aksal 1950'li yıllar biterken CHP ileri gelenleri tarafından sevilen ve istenilen bir şahsiyet olarak öne çıkmaktaydı. Yazdığı yazılar, yaptığı konuşmalar ve ekonomi alanında sunduğu çıkış yolları ve eleştiriler tabanda da Aksal'ın ilerlemesine yardımcı olmaktadır. Bunun dışında Aksal, ilçe ilçe dolaşarak hem kongreleri geziyor hem de halkı iktisadi meselelerde uyarmaya çalışıyordu.⁴¹⁰ Trakya ve Ege gezileri başta olmak üzere yurtiçi gezilerini gerçekleştiren heyetler içinde mutlaka yer alıyordu.⁴¹¹ Parti ileri gelenleri ve tabanın desteğinin yanı sıra İsmet İnönü'nün desteği de çok önemliydi. Kasım Gülek'in Genel Sekreterliğinden rahatsız olan İnönü, İsmail Rüştü Aksal'a karşı oldukça ılımlıydı. Gerek karakteri gerek çalışma tarzıyla İnönü tarafından tam istenilen Genel Sekreter profilini karşılıyordu.

⁴⁰⁵ "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl: 2, Cilt: 4, Sayı: 56, 4 Haziran 1955, s. 8.

⁴⁰⁶ "CHP Kaynaşmayı Yazıyor!", **Akis**, Yıl: 2, Cilt: 5, Sayı: 80, 19 Kasım 1955, s. 10.

⁴⁰⁷ "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl: 4, Cilt: 10, Sayı: 174, 7 Eylül 1957, s. 10.

⁴⁰⁸ İsmail Rüştü Aksal, "Muhalefet Cephesi", **Akis**, Yıl: 4, Cilt: 10, Sayı: 161, 6 Haziran 1957, s. 9.

⁴⁰⁹ Doğan Avcıoğlu, "Tek Yol", **Akis**, Yıl: 4, Cilt: 10, Sayı: 161, 6 Haziran 1957, s. 11.

⁴¹⁰ "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl: 5, Cilt: 13, Sayı: 212, 31 Mayıs 1958, s. 11.

⁴¹¹ "CHP Mebuslarının Trakya Seyahati Bugün Başlıyor", **Milliyet**, 17 Nisan 1959, s. 2; "İnönü'nün Gezisi Yarın Başlıyor", **Milliyet**, 28 Nisan 1959, s. 5.

Yukarıda verdiğimiz Akis sayılarından örnekler de bunu destekler niteliktedir. İnönü'ye en yakın kişilerden biri olan Metin Toker'in imtiyaz sahibi olduğu Akis, sürekli Aksal güzellemesi yapıyor, neredeyse her sayısında ondan bahsediyordu. Yine 1958 Ağustos'unda Akis'te Aksal hakkında; kibar, uysal, partizan olmayan, hisli ve yakışıklı bir adam olduğu yazıldı. Ayrıca Maliye Bakanlığı görevini yürütürken başarılı işlere imza attığından ve İsmet İnönü tarafından oldukça sevilen bir kişi olduğundan bahsedilmektedir. İnönü'nün Aksal'a "*seni bir defa daha keşfettik, artık elimizden zor kurtulursun*" dediği de vurgulanmaktadır.⁴¹²

1950'li yıllar biterken İsmet İnönü'nün yanında sürekli İsmail Rüştü Aksal'ı görmekteyiz. İnönü kendi evinde, Aksal'ın evinde, dışarıda, yurt gezilerinde sürekli Aksal ile birlikte görülmektedir. Hatta İnönü, 1959 yılının temmuz ayında tatil için Abant'a gitmiş ve yanında İsmail Rüştü Aksal ve Nüvit Yetkin'i de götürmüştür.⁴¹³

Genel Başkan tarafından desteklenen Aksal'ın Genel Sekreter olma yolundaki en büyük engeli Kurultay delegeleriydi. Kurultay delegelerinin büyük çoğunluğu Kasım Gülek'in popülist siyasetinden memnun bir şekilde Gülek'in Genel Sekreter kalması taraftarıydı. Fakat "Fens Mektubu Olayı" İsmail Rüştü Aksal için bir fırsat oluşturdu. Kasım Gülek'in 27 Eylül 1959 tarihinde Genel Sekreterlik görevinden istifa etmesi üzerine CHP Tüzüğü gereğince anında gizli oylamalı bir seçim yapıldı ve İsmail Rüştü Aksal Parti Meclisi tarafından Genel Sekreter seçildi.⁴¹⁴ Akis, İsmail Rüştü Aksal'ın Genel Sekreterliği aklının ucundan geçirmediğini kendisine uygun görülen bu vazifeyi çaresizce kabul ettiğini yazar.⁴¹⁵ Bu durumun gerçekliği tartışmaya açık olsa da Aksal'ın hırstan uzak kişiliği göz önünde bulundurulduğunda gerçek olma ihtimali oldukça yüksektir.

Kırıkoğlu'nun anlatımına göre İsmail Rüştü Aksal ismi Parti Meclisi'ne İnönü tarafından önerildi. Ayrıca Kırıkoğlu, İnönü'nün Aksal'ı sadece Genel Sekreter olarak değil iktidarın kazanılması durumunda da muhtemel bakanlardan biri olarak gördüğünü söyler. Kırıkoğlu, İsmail Rüştü Aksal'ın Genel Sekreterlik koltuğuna oturuşunu; "*çarıklı, kravatsız politika bitti, Lord Aksal yönetime getirildi*" olarak tanımlar.⁴¹⁶

⁴¹² "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl: 5, Cilt: 14, Sayı: 225, 30 Ağustos 1958, s. 4.

⁴¹³ "İnönü Abant'ta İstirahat Edecek", **Milliyet**, 28 Temmuz 1959, s. 1.

⁴¹⁴ "Gülek İstifa Etti", **Milliyet**, 28 Eylül 1959, s. 5.

⁴¹⁵ "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl: 6, Cilt: 16, Sayı: 270, 29 Eylül 1959, s. 4.

⁴¹⁶ Cılızoğlu, ss. 91-92.

İsmail Rüştü Aksal Genel Sekreterlik görevine başlar başlamaz ilk olarak örgüt ziyaretlerinde bulundu. Ankara’da başlayan örgüt ziyaretinde Aksal, sabık Genel Sekreter Kasım Gülek’e teşekkür etti ve iktidar yolunda teşkilatların desteğini istedi.⁴¹⁷ Aksal’ın parti teşkilatlarına ziyaretleri devam etti. Ayrıca Gazeteciler Cemiyeti gibi kuruluşlara da ziyaretlerde bulundu. Aksal, seyahatlerini gerçekleştirirken cezaevinde tutuklu olan partilileri ziyaret etmeyi de unutmadı.⁴¹⁸ İlk olarak Ankara ve İstanbul’u kapsayan bu örgüt gezileri Ekim ayı sonlarında yurt gezilerine dönüştü.⁴¹⁹ Aksal bu gezilerde parti örgütünün yanı sıra halkla da etkileşime geçti. Aksal’ın yaptığı yurt gezilerinin halk tarafından ilgiyle karşılandığını gören hükümet yetkilileri, jandarma vasıtasıyla bu toplantıları engellemeye çalıştı. Bu engelleme çalışmalarının başlangıcı ise Aksal’ın İzmir gezisi sırasında gerçekleşti.⁴²⁰

Aksal’ın Genel Sekreterlik görevine başladıktan sonra parti binasına en erken gelip, en geç çıkan isim olduğu söylenir. Ayrıca Aksal, teşkilatlarla ilgili haberle de bizzat kendi ilgilenmiş ve parti içinde yaşanan en ufak anlaşmazlığa dahil olarak hakem rolü üstlenmiştir.⁴²¹ Aksal kısa süre içerisinde parti tabanı tarafından da sevilen ve saygı duyulan bir isim haline geldi.

İsmail Rüştü Aksal’ın kısa Genel Sekreterlik dönemi boyunca en önem verdiği konu örgüt ve teşkilat oldu. Sık sık ziyaretlerde bulunan ve örgütlerin gelişmesine destek sağlayan Aksal, gençlik ve kadın kollarına da oldukça önem verdi. 27 Mayıs öncesinde faaliyetlerini hızlandıran Aksal, 27 Mayıs sonrasında siyasi yasakların kalkmasıyla gençlik ve kadın kollarıyla ilgili faaliyetlerin hızlanmasını sağladı. Siyasi yasaklar kalktıktan hemen sonra 226 yeni gençlik kolları teşkilatı kuruldu. Toplamda bütün illeri kapsayacak şekilde 469 gençlik kolu teşkilatı tamamlandı. Bunu takiben 63’ü il olmak üzere 507 gençlik kolu kongresi de yapıldı. Kadın kolları teşkilatlarının yaygınlaşmasına da özen gösterildi. Bahsedilen dönemde 41 ilde kadın kolları teşkilatı mevcuttu. 23 ilde ve 150’ye yakın ilçede de kadın kolları kongreleri yapıldı.⁴²²

⁴¹⁷ “Aksal Teşkilatın Yardımını İstedi”, **Milliyet**, 1 Ekim 1959, s. 5.

⁴¹⁸ “İ. R. Aksal, Gazeteciler Cemiyetini Ziyaret Edecek”, **Milliyet**, 16 Ekim 1959, s. 2.

⁴¹⁹ “Aksal İlk Yurt Gezisine Çıktı”, **Milliyet**, 24 Ekim 1959, s. 1.

⁴²⁰ “Aksal’a İlk Müdahale Urla’da Oldu”, **Milliyet**, 13 Kasım 1959, s. 1.

⁴²¹ “Yurtta Olup Bitenler”, **Akis**, Yıl: 6, Cilt: 16, Sayı: 271, 6 Ekim 1959, s. 7.

⁴²² **CHP XV. Kurultayında Sunulan Parti Meclisi Raporu (24.08.1961)**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1961, ss. 7-8.

DP iktidarında ve Kasım Gülek döneminde parti neşriyatı konusu geri plana atıldı. Aksal, özellikle 27 Mayıs sonrası süreçte yayın ve neşriyat konularıyla da ilgilendi. Ulus ve Karagöz'ün yeniden etkili hale gelmesi için çalışmalarda bulundu. Ayrıca mahalli gazetelerin etkilerini tespit etmek amacıyla parti merkezinde bir basın arşivi tesis edildi. Araştırma ve Yayın Bürosu da daha az maliyetle daha verimli olmaya teşvik edildi. İki Kurultay arası dönemde büro; 26 farklı yayın çıkardı.⁴²³

İsmail Rüştü Aksal ile birlikte CHP'liler seçim hazırlıklarına odaklanmışken ve başarılı bir yol çizerken 27 Mayıs Askeri Müdahalesi patlak verdi. 27 Mayıs Askeri Müdahalesinin ardından demokratik hayatta normalleşme süreciyle birlikte CHP 15. Kurultay'ı gerçekleştirdi. Normalde Kurultay'ın 1960 yılında Nisan ve Haziran ayları arasında toplanması gerekiyordu. Fakat askeri müdahale ortamının getirdiği fiili ve hukuki engeller Kurultay'ın ancak 24 Ağustos 1961 tarihinde toplanmasına el verdi.⁴²⁴

Kırıkoğlu'nun anlatımına göre; Kurultay'dan önce Kasım Gülek'in arkadaşları (başta Kırıkoğlu) Gülek'in Genel Başkan olması için onu ikna etmek istediler. Fakat Gülek, *"Paşa'ya karşı çıkamam, çıkarsam babamın kemikleri sızlar"* cevabını verdi. Bunun üzerine; Genel Sekreter'e karşı çıkarsan partiden atılırsın fakat Genel Başkan'a karşı çıkarsan *"Genel Başkan rakiplerini temizliyor"* gibi gözüktür, partiden atılmazsın cevabı geldi. Fakat Kasım Gülek arkadaşlarını dinlemeyerek Genel Sekreterliğe aday oldu.⁴²⁵

Kurultay gergin bir şekilde başladı. İnönü, Gülek'e ilk defa 15. Kurultay'da bu kadar açık bir tepki koydu. Buna rağmen Kurultay'ın başında tabanın desteği hala Gülek'ten yanaydı. Öyle ki delegelerin Gülek'e yaptığı büyük tezahüratları İnönü geldi olarak algılayan İsmail Rüştü Aksal ve Kazım Orbay ayağa kalkmıştır.⁴²⁶ İnönü ile Gülek çatışmasının son halkası İnönü'nün şu sözleriyle son buldu:⁴²⁷

"...bana zorla hiçbir şey yaptıramazsınız. Partim için katiyen lüzumlu kabul etmezseniz size hürmetim bakidir. En son arkadaşınız olarak, emanetinizi taşımam derim. Kabul etmezseniz, başkan seçmezsiniz."

⁴²³ CHP XV. Kurultayında Sunulan Parti Meclisi Raporu (24.08.1961), ss. 8-10.

⁴²⁴ CHP XV. Kurultayında Sunulan Parti Meclisi Raporu (24.08.1961), s. 3.

⁴²⁵ Cılızoğlu, s. 113.

⁴²⁶ Bila, s. 257.

⁴²⁷ "Gülek Meselesi Kurultayı Karıştırdı", **Milliyet**, 27 Ağustos 1961, s. 7.

İnönü'nün bu “ya o ya ben” minvalindeki sözleri delegelerin fikir değiştirmesinde etkili oldu. Bunun yanında İsmail Rüştü Aksal, PM raporunu okuduktan sonra birtakım eleştirilere maruz kaldı. Bu eleştirilerden rahatsızlık duyan Aksal, gözyaşları içerisinde Genel Sekreterliğe aday olmayacağını açıkladı. Aksal'ın ağlaması, delegeleri derinden etkiledi ve onlardan da ağlayanlar oldu. Aday olması için Aksal'ın etrafını saran kalabalık, Aksal'ın fenalaşmasına neden oldu ve Aksal salonu terk etti. İnönü, Aksal'ı evinde ziyaret etti.⁴²⁸ Bu durum Gülek aleyhine işledi ve delegeler Aksal'ı destekleme kararı aldı. Genel Sekreterliğe aday olmayacağını söyleyen Aksal, ertesi gün yapılan seçimlere de katılmadı. Fakat Aksal gıyabında aday gösterilerek 957 oy aldı, rakibi Gülek ise yalnızca 335 oy alabildi. Böylelikle Aksal yeniden Genel Sekreter seçildi.⁴²⁹

İsmail Rüştü Aksal'ın Genel Sekreterlik dönemi çok uzun sürmedi. Aksal, Kurultay sonrası dönemde sağlık sorunlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Hastalığının ağırlaşması üzerine tedavi amacıyla Viyana'ya gitmek zorunda kalan Aksal, İnönü'ye yazdığı şu mektupla 20 Eylül 1962 tarihinde Genel Sekreterlik görevinden istifa etti:⁴³⁰

“Kısa fasıllarla üst üste geçirdiğim iki ağır ameliyat ve bununla ilgili olarak son zamanlarda çalışma gücümü büyük ölçüde azaltan devamlı rahatsızlıklar yüzünden, Genel Sekreterlik vazifesinden çekilmek mecburiyetini duyduğum için çok müteessirim. Çok yakından bildiğiniz gibi böyle bir karara varmak benim için kolay olmamıştır. Sizi bütün samimiyetimle temin ederim ki üzerimde taşıdığım vazifenin ehemmiyetini ve sorumluluğunu tamamen müdrik bir insan sıfatıyla, bu sorumluluğun ban yüklediği vazifeleri ve gerekli kıldığı çalışmaları, yeterli ve tatmin edici bir şekilde yapamadığım ve sağlık durumun düzelinceye kadar yapamayacağım inancına varışım, bu kararımın tek amili olmuştur. Partimiz içinde bu vazifeyi benden çok daha kifayetle ve liyakatle yapabilecek değerli arkadaşlarımın mevcut oluşu, benim için en büyük tesellidir...”

⁴²⁸ “İnönü Aksal'ı Ziyaret Etti”, **Milliyet**, 27 Ağustos 1957, s. 7.

⁴²⁹ Uyar, **İki Darbe Arasında...**, ss. 38-40; “Gülek Meselesi Kurultayı Karıştırdı”, **Milliyet**, 27 Ağustos 1961, s. 7.

⁴³⁰ “CHP Genel Sekreterliğine Satır Seçildi”, **Milliyet**, 21 Eylül 1962, ss. 1,7.

Kısa bir dönemde, askeri darbe görmesine rağmen, önemli işler yapmaya çalışan Aksal, mütevazılığı ve naifliği ile ön plana çıkan bir Genel Sekreter oldu. Uyar, Aksal'ın Genel Sekreterliği dönemini şu şekilde anlatır:⁴³¹

“Aksal, hırsı olmayışı ve mütevazılığıyla CHP tarihinin en dikkat çekici Genel Sekreterlerinden biridir. 3 yıl yaptığı Genel Sekreterlik döneminde herhangi bir parti içi çatışmada, gruplaşmada yer almadı. Saygı duyulan ve sevilen bir Genel Sekreter oldu.”

İsmail Rüştü Aksal, CHP Genel Sekreterliği görevinden ayrıldıktan sonra siyasi hayatta bulunmaya devam etti. 6 Ocak 1961 tarihinde Temsilciler Meclisi'ne CHP üyesi olarak katılan Aksal, 1961-1969 yılları arasında da CHP Ankara milletvekili olarak görev yaptı. 1969 yılında siyasetten tamamen çekilen Aksal, 1972 yılına kadar serbest avukatlık yaptı. Ayrıca Aksal, 1972-1978 ve 1981-1987 yılları arasında İş Bankası Yönetim Kurulu Başkanlığı görevinde de bulundu. 13 Eylül 1989 tarihinde vefat eden Aksal'ın naaşı 15 Eylül'de Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.⁴³²

⁴³¹ Uyar, **İki Darbe Arasında...**, s. 45.

⁴³² Çufalı, s. 702.

4.6. KEMAL SATIR

4.6.1. Kemal Satır'ın Özgeçmişi

Kemal Satır, 1911 yılında Adana'da dünyaya geldi. Mustafa ve Zekiye çiftinin çocuğu olarak dünyaya gelen Satır, ilk ve orta öğrenimini Adana'da tamamladı. 1930 yılında liseden mezun olan Satır, İstanbul Tıp Fakültesi'ni kazandı. İstanbul Tıp Fakültesi'ni 1936 yılında başarıyla tamamlayan Satır, mezuniyetinden hemen sonra askerlik görevini gerçekleştirdi. Satır, Kasım 1936- Ekim 1937 tarihleri arasında askerliğini tamamladı. Askerlik görevinin bitmesiyle Adıyaman'a tayin edilerek Besni Hükümet Tabipliği'ne atandı. Kemal Satır, Adıyaman'da bulunduğu sırada Kızılay Başkanlığı görevinde de bulundu. Adıyaman'daki görevinden sonra memleketi Adana'ya dönen Satır, ilk olarak Belediye Tabibi olarak çalıştı. 1938 yılında Belediye Tabipliği görevinden istifa eden Satır, Ağustos 1938'den itibaren serbest hekim olarak çalıştı. Bunun yanı sıra Adana Kızılay Umumi Kâtibi olarak da görev yaptı. Dünya Savaşı sırasında alınan tedbirler dolayısıyla Kemal Satır, Haziran 1941'de tekrar askere alındı ve yaklaşık 13 aylık askerlikten sonra 1 Ağustos 1942 tarihinde üsteğmen olarak terhis edildi.⁴³³

Memduha Hanım ile evli olan Kemal Satır'ın bu evlilikten Sevil, Beril ve Mustafa adlarında 3 çocuğu oldu. Röntgen Mütahassısı unvanına sahip olan Satır, Numune Hastanesi'nde Röntgen Uzmanı olarak çalıştı ve özel röntgen laboratuvarına da sahipti. Kemal Satır, az düzeyde Fransızca bilmekteydi.⁴³⁴

4.6.2. Kemal Satır'ın Siyasi Yaşamı

Adana'da serbest hekim olarak çalıştığı sırada CHP İl Örgütü'ne katılan Satır, bu yıllarda İl Örgütü'nde çeşitli görevlerde bulundu.⁴³⁵ 1942 yılında Adana Belediye Meclisi'ne üye olan Satır, Vilayet Umumi Meclisi Üyeliği'ne seçildi. 1942 yılında ikinci kez Seyhan CHP Vilayet İdare Üyeliği'ne seçilen Satır aynı yıl Adana Halkevi Başkanlığı görevine başladı.⁴³⁶

Kemal Satır, Adana Halkevi Başkanı olarak görev yaptığı sırada Halkevleri'nin 11. kuruluş yıldönümü sebebiyle 20 Şubat 1943 tarihinde İsmet İnönü'ye bir telgraf

⁴³³ Çufalı, s. 945.

⁴³⁴ TBMM Albümü (1920-2010), 2. Cilt (1950-1980), s. 901.

⁴³⁵ “Kemal Satır”, *Milliyet Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 20. Cilt, Milliyet Yayınları, 1986, s. 10218.

⁴³⁶ Çufalı, s. 945.

gönderdi. Bu telgrafta “*milli Şefin nurlu işaretleriyle Adana Halkevleri’nin daha faydalı olacağını*” belirten Satır, İnönü’ye bağlılığını bildirir. İnönü ile iyi ilişkileri sonucunda Kemal Satır 1943 Seçimlerinde Adana’dan (Seyhan) milletvekili adayı olur ve milletvekili seçilir.⁴³⁷ TBMM 7. Döneminde Adana milletvekili olarak görev yapan Satır, 1943 yılından 1945 yılına kadar CHP İzmir bölgesi müfettişliği ve 1945 sonrasında Ankara bölge müfettişliği görevlerinde bulundu.⁴³⁸

1946 Seçimlerinde yeniden Adana’dan milletvekili adayı olan Kemal Satır, 111.634 oyun 63.955’ini alarak milletvekili seçildi ve 5 Temmuz 1946 tarihinde meclise katıldı. 8. Dönem Adana milletvekili olarak görev yapan Satır, 1946 yılında TBMM’de Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu’nun üyesi olarak da görev yaptı. Satır, bu göreve 1946, 1947 ve 1948 yıllarında üç kez daha seçildi. Ayrıca Satır, 1947 yılında partinin Merkez İdare Kurulu üyeliğinde de bulundu. Bunların yanı sıra Kemal Satır, 16 Ocak 1949 tarihinden 22 Mayıs 1950 tarihine kadar Günaltay Hükümeti’nin Ulaştırma Bakanlığı görevinde de bulundu.⁴³⁹

Kemal Satır, 8. Dönem milletvekilliği boyunca 1 önerge de bulunurken, 14 defa da söz aldı. Satır, Ulaştırma Bakanlığı yaptığı dönemde “*Cenup Demiryolları Türk Anonim Ortaklığına verilmiş olan Demiryolu İşletmesinin Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğüne Devri hakkında 5391 sayılı Kanunun geçici ikinci maddesinde (Almakta oldukları aylıklar) tabirinin yorumlanmasına dair*” önergede bulundu.⁴⁴⁰ Ayrıca şu konularda söz aldı:⁴⁴¹

- “*Milletvekillerinin seçim tutanakları hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu münasebetiyle*”

⁴³⁷ Muhhibe Erdoğan, “II. Dünya Savaşı Sonrasında: Türkiye’de Yaşanan Sosyal ve Siyasal Değişimlerde İsmail Kemal Satır”, **Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:1, Haziran 2023, s. 37.

⁴³⁸ Çufalı, s. 946.

⁴³⁹ Çufalı, ss. 945- 946.

⁴⁴⁰ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, “8. Dönem Tutanak Dergisi”, [https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=%20nergeler&v_altbaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20\(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20310713&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=%20nergeler&v_altbaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20310713&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 26.10.2023).

⁴⁴¹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, “8. Dönem Tutanak Dergisi”, [https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar&v_altbaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20\(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=14&v_kullanici_id=20310719&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar&v_altbaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=14&v_kullanici_id=20310719&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 26.10.2023).

- “Milletvekilleri seçimi münasebetiyle”
- “Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve ihtiyar Heyetleri teşkiline dair olan 4541 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu Kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında Kanun münasebetiyle”
- “Gaziantep Milletvekili Cemil Alevli'nin, Cenup Demiryollarında 166 kilometrelik Hudut dışı hat ile inşaatı durdurulmuş olan Narlı Gaziantep ve Karkamış hattının durumu hakkında sorusu münasebetiyle”
- “Mardin Milletvekili Mehmet Kâmil Boran'ın, sınır Demiryolları hakkında sorusu münasebetiyle”
- “Ulaştırma Bakanlığı ve Devlet Demiryolları ve Limanları ve Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlükleriyle, Devlet Havayolları ve Posta, Telgraf ve Telefon İşletme Genel Müdürlükleri 1949 yılı bütçeleri münasebetiyle”
- “Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü ihtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkında tasarının Bütçe Komisyonuna verilmesi münasebetiyle”
- “Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu'nun, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü Memur ve hizmetlileri ile işçilerin ücretleri hakkında sorusu münasebetiyle”
- “Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü hesabına Amerika'dan satın alınan altı yolcu gemisi işinde ve kredi temin inde hizmetleri görülen Mc. Cann'e ve ortağına verilecek ikramiye hakkında Kanun münasebetiyle”
- “Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu'nun, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü Kuruluş Kanunu ve işçilerin yükseltirme durumu ile kilometre primleri ve ağır işlerde çalışan işçilerin tazminatları hakkındaki sorusu münasebetiyle”
- “Kütahya Milletvekili hakkı Gedik'in, alınmış ve alınacak gemilerin tip ve vasıfları ile Denizyolları İşletmeciliğine, Genel Müdürlük kuruluşunda değişiklik yapılmasının düşünülüp düşünülmediğine ve Amerika'dan 1947 yılında satın alınan altı gemi ile satın almakla görevli heyete dair sorusu münasebetiyle”

- “Ulaştırma Bakanlığı, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü, Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü, Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü ve Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü 1950 yılı bütçeleri münasebetiyle”
- “Posta Kanunu münasebetiyle”
- “Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü Memur ve Hizmetlilerinin ücretlerine dair olan 2847, 3173, 4620 ve 5000 sayılı kanunlarda değişiklik yapılması ve 2847 sayılı Kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında Kanun münasebetiyle.”

1950 seçimlerinde birçok CHP’li gibi Kemal Satır da meclise giremedi. Bu dönemde doktorlukla meşgul olan Satır, parti içi faaliyetlerine de devam etti. 1950 yılında CHP Merkez İdare Kurulu üyeliğine seçilen Satır, 1953 yılından sonra memleketi Adana’ya taşındı. Adana’da bulunduğu sırada mesleki olarak serbest doktorluğa devam eden Satır, aynı zamanda CHP Adana İl Başkanlığı görevine getirildi. Satır, 1956 yılında Parti Meclisi üyeliğine seçildi.⁴⁴² 1957 Seçimlerinde CHP’nin yükselişiyle birlikte 125.318 oy alarak yeniden Adana Milletvekili seçildi. Satır bu dönemde Münakalat Encümeni’nde görev aldı.⁴⁴³

1957 seçimleri ile birlikte yeniden meclise girmeyi başaran Kemal Satır, 11. Dönem boyunca 5 farklı konuda mecliste söz aldı. Bunlar:⁴⁴⁴

- “Münakalât Vekâleti, Devlet Hava Meydanları İşletme Umum Müdürlüğü 1959 yılı bütçeleri münasebetiyle”
- “Münakalât Vekâleti, Devlet Hava Meydanları İşletme Umum Müdürlüğü 1958 yılı bütçeleri münasebetiyle”
- “Usul hakkında”
- “Adana Mebusu Suphi Baykam ve 6 arkadaşının, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları işletmesi Umum Müdürlüğünce satın alınan selüloz odunu ile graft

⁴⁴² “CHP’nin Yeni İdare Heyeti”, **Milliyet**, 25 Mayıs 1956, s.1.

⁴⁴³ Arslan, s. 45.

⁴⁴⁴ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, “11. Dönem Tutanak Dergisi”, [https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar&v_altbaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20\(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=20310822&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar&v_altbaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=20310822&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 26.10.2023).

selüloz ihale işleri dolayısıyla eski Sanayi Vekili Samet Ağaoğlu hakkında Meclis tahkikatı açılmasına dair tavriri münasebetiyle”

- “*Kıfayet tavriri münasebetiyle.*”

Bunların dışında Kemal Satır, 27 Eylül 1959 tarihinde Genel Sekreter Yardımcılığı görevine başladı.⁴⁴⁵ Ardından İsmail Rüştü Aksal, sağlık sorunları dolayısıyla CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa etti ve Kemal Satır, Genel Sekreterlik görevine getirildi.⁴⁴⁶ Suna Kili, Kemal Satır’ın göreve geliş tarihini 1 Eylül 1962 olarak verse de İsmail Rüştü Aksal’ın 20 Eylül 1962 tarihinde istifa edip yerine Kemal Satır’ın seçildiğini gazetelerden tespit etmekteyiz.⁴⁴⁷

Kemal Satır, İsmet İnönü’nün yakınında olan ve İnönü’nün en güvendiği isimlerden biriydi. Necip Mirkelamoğlu, İnönü- Satır ilişkisini şöyle anlatır:⁴⁴⁸

“Kemal Satır, CHP’nin eski Genel Sekreteriydi. Bu mevkiye gelinceye kadar yirmi yıldan fazla parti kademelerinin ve siyaset görevlerinin her yerinde iffet, istikamet ve gayretle temayüz etmiş seçkin bir partili ve devlet adamıydı. İnönü’nün sıcak dost muhitine girebilmiş ve onun gerçek güvenini kazanmış olan az sayıda insanlardan biriydi...”

Kemal Satır, Genel Sekreterlik görevine başladıktan kısa bir süre sonra CHP, uzun bir aradan sonra iktidardayken, bir Kurultay topladı. CHP 16. Kurultay’ı 14 Aralık 1962 tarihinde Ankara Alemdar Sineması’nda toplandı. Genel Sekreter Kemal Satır, Kurultay’da 1961 Seçimlerinden sonraki süreci değerlendiren Parti Meclisi Raporunu okudu. Kurultay’a Erim, Gülek ve Doğan’ın ihraçları damga vurdu. 16 Aralık’ta biten Kurultay’da İnönü tekrar Genel Başkan seçilirken, Parti Meclisi’nde yapılan seçimler sonucunda da Kemal Satır yeniden Genel Sekreter seçildi.⁴⁴⁹ Böylece 12 yıl aradan sonra Genel Sekreter, Kurultay yerine Parti Meclisi tarafından seçildi. Ayrıca seçimin hemen sonrasında eski Genel Sekreter Yardımcılarından Kâmil Kırıkoğlu CHP’den istifa etti.⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ “Gülek İstifa Etti”, **Milliyet**, 28 Eylül 1959, s. 5.

⁴⁴⁶ Suna Kili, **Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 152.

⁴⁴⁷ “CHP Genel Sekreterliğine Satır Seçildi”, **Milliyet**, 21 Eylül 1962, s. 7.

⁴⁴⁸ Necip Mirkelamoğlu, **İnönü, Ecevit’i Anlatıyor**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975, s. 75.

⁴⁴⁹ Uyar, **İki Darbe Arasında...**, ss. 43-53.

⁴⁵⁰ Bila, s. 274.

16. Kurultay sonrasında CHP, parti içi ve parti dışı meselelerden dolayı bir çalkantılı sürece girdi. Hükümetin iş yapamaz duruma geldiği bu dönemde, parti içi bir ayaklanma gerçekleşti. 1963 yılının ilk günlerinde CHP’li genç üyeler toplu olarak partiden istifa etmeye başladı. 4 Ocak 1963 tarihinde de Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Kemal Anadol’un da içinde bulunduğu bir grup CHP Gençlik Kolları üyesi, istifa ettiler. Parti içinde istifaların geri alınması çağrısı yapılsa da genç partililer bu çağrıyı reddederek partiye eleştirilerini dile getirdiler. Bu eleştiriler temelde üç ana temada toplanmaktaydı. Bunlar; Atatürk ilkelerinden ve parti prensiplerinden ödün verilmesi, Halkevleri ve Köy Enstitülerinin canlandırılması için uğraşılması ve Halkçılık ve Laiklik ilkelerinin zedelenmesi. Bu eleştiriler parti içinde iyice yayıldı hatta TBMM Gruplarında İnönü istifaya dahi davet edildi. Parti yönetimi kesinlikle bu eleştirileri kabul etmiyordu. Durum böyle yaklaşık 7 ay devam etti ve İnönü, 4-6 Temmuz 1963 tarihlerinde toplanan Parti Meclisi’nde parti içinde geniş bir temizliğin yapılacağı mesajını verdi. Genel Sekreter Kemal Satır da İnönü’yü destekler nitelikte açıklama yapar. 1963 yılı CHP açısından ihraçlar, istifalar ve değişiklikler yılı olsa da parti içi huzursuzluk çözülemedi. Çünkü parti içi huzursuzluk ilk defa tabandan gelmekteydi.⁴⁵¹ Bu durum parti içi demokrasinin gelişimi açısından olumlu karşılanabilecek bir durumdur. Çünkü bu zamana kadar CHP içindeki anlaşmazlıkların büyük çoğunluğu tavandan kaynaklıydı.

İlk iki İnönü⁴⁵² hükümetinin başarısız olmasının ardından 3. İnönü Hükümeti kuruldu. İnönü’nün bağımsızlarla oluşturduğu bu hükümette Kemal Satır; Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. Bu durum İnönü’nün Kemal Satır’ı kendisinden sonra partideki ikinci adam olarak düşündüğünün bir göstergesiydi. İnönü, Satır’ı varisi olarak görmekteydi. Satır da İnönü’nün bu güvenini boşa çıkarmayarak her konuda İnönü’nün yanında yer almaktaydı. İnönü’nün partide görmek istediği Genel Sekreter tipini Kemal Satır karşılamaktaydı.

⁴⁵¹ Bila, ss. 274-276.

⁴⁵² 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde CHP; %36,7, AP; %34,8, YTP; %13,7, CKMP; %14 ve Bağımsızlar; %0,8 oy aldı ve hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemedi. Bu dönem Türkiye’de ilk koalisyon hükümetinin kurulmasına yol açtı. İlk koalisyon CHP ile AP arasında gerçekleşti. Başbakan İsmet İnönü’yü. Fakat CHP-AP arasındaki anlaşmazlık, hükümetin istifasına sebep oldu. İkinci koalisyon hükümeti yine İnönü’nün Başbakanlığında kuruldu ve CHP-YTP-CKMP arasında gerçekleşti. 1,5 yıl süren bu koalisyon hükümeti CHP’nin ortaklarının çekilmesiyle son buldu. Daha sonrasında da 3. Koalisyon hükümeti kuruldu ve bu hükümet CHP ile bağımsızlar arasında gerçekleşti. 25 Aralık 1963 tarihinde gerçekleşen bu koalisyon 20 Şubat 1965’e kadar devam etti. 1961’den 1980’e kadar 18 hükümet görev yaptı. (Turan, s. 97).

CHP 17. Kurultay'ı 16 Ekim 1964 tarihinde toplandı. 1950 sonrası CHP iktidardayken toplanan ikinci Kurultaydı. Toplantının açılışında İnönü, bir önceki Kurultaydan 17. Kurultay'a kadarki süreci değerlendiren bir konuşma yaptı. İnönü'nün konuşmasının ardından CHP'nin bundan sonraki ideolojik evrimine ve parti içi çatışmasına başlıca konu olan sınıf temsiliyeti ve sınıf çatışması konusunun ilk fitili atıldı. CHP Zeytinburnu delegesi Şükrü Van, CHP'nin işçi hakları için hiçbir şey yapmadığını sert bir dille eleştirdi. Bu eleştirilerin bazı partililer tarafından yuhalanması üzerine Şükrü Van "kapital sahipleri gocunmasınlar" cevabını verdi. Ortam kızışmışken taraflar birbirine saldırmaya kalktığında ortamı Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ve Enerji Bakanı Hüdayi Oral sakinleştirdi. Bu tartışmanın çıkması CHP'nin kurulduğu günden beri savunduğu "tüm sınıfları temsil etme" anlayışının kaybolduğunun bir göstergesiydi. Bundan sonra parti, emekçi kesimlerden yana bir tavır alacak ve Ortanın Solu politikasına doğru adım adım gidecektir.⁴⁵³

Kurultay'da sosyal adalet konusunda da parti yönetimine yönelik eleştiriler geldi. Fakat bu eleştirileri Genel Sekreter Kemal Satır kabul etmedi ve CHP'nin sosyal adalete inanan bir parti olduğunu savundu. Kurultay'da kabul edilen İleri Türkiye Ülküsü Beyannamesi'nde de sosyal adalet ilkesi "*her çeşit akımlara karşı toplumun korunma aracı*" olarak tanımlandı. Kurultay'ın üçüncü günü İsmet İnönü, 1317 oyun 1255'ini alarak yeniden Genel Başkan seçildi. Kurultay'da oluşturulan Parti Meclisi üyeleri de Kemal Satır'ı yeniden Genel Sekreter olarak seçti.⁴⁵⁴

Üçüncü İnönü Hükümeti ne parti tabanı tarafından benimsenebilmiş ne de CHP dışındakiler tarafından beğenilmiştir. Bunu farkında olan İnönü 13 Şubat 1965 tarihinde Bütçe'ye 225 olumsuz oy çıkmasından sonra istifa etti. Bu tarihten itibaren partide bir değişim rüzgârı baş göstermeye başladı. Bu rüzgârın adı; "Ortanın Solu" idi. Ortanın Solunun bir parti organında ilk kez dile getirilişi 1965 Seçimleri öncesinde İnönü'nün Beşiktaş İlçe Merkezindeki bir toplantıda "*CHP'nin partiler yelpazesindeki yerinin Ortanın solunda olduğunu*" söylemesidir. Bundan sonra CHP, 1965 Seçimleri boyunca Ortanın Solunu bir slogan haline getirdi. 1965 Seçim Bildirgesi ile birlikte de Ortanın Soluna ilişkin ilk ideolojik zemin hazırlandı. Bu

⁴⁵³ Uyar, *İki Darbe Arasında...*, ss. 54-60.

⁴⁵⁴ Uyar, *İki Darbe Arasında...*, ss. 61-64.

ideolojik zeminin en belirgin açıklaması da Bülent Ecevit tarafından 1966'da yayınlanan "*Ortanın Solu*" kitabında yapıldı.⁴⁵⁵

1965 Seçimleri CHP açısından beklenenin dışında bir mağlubiyet ile sonuçlandı. Bu mağlubiyeti, "Ortanın Solu" sloganına bağlayanlar da oldu. Bundan dolayı İnönü suçlandı. İşte bu dönemde İnönü, Genel Başkanlıktan çekilme kararı aldı. İnönü, Kemal Satır'ı çağırarak bu kararını kendisiyle paylaştı ve halefinin kendisi olduğunu söyledi. Ayrıca İnönü, Genel Başkanlığın yanı sıra milletvekilliğinden de ayrılacak ve "tabii senatör" olarak Cumhuriyet Senatosu'nda bulunacaktı. Bu yüzden bu durumun hukuki boyutunu tartışmak için Fuat Sirmen'i de bu görüşmeye çağırdı. Kemal Satır, İnönü'nü bu kararına şiddetle karşı çıktı. Hatta Satır, seçim sonuçları için bir sorumlu gerekirse bu sorumlunun kendisi olabileceğini söyledi. Kemal Satır başta olmak üzere partinin diğer önde gelenleri de İnönü'yü istifa fikrinden caydırmak için harekete geçti. İnönü istifadan vazgeçtikten sonra 1966 Kurultayına gidilirken bu sefer işler tersine döndü ve Kemal Satır, Genel Sekreterlik görevinden çekilme kararını İnönü'ye bildirdi. İlk başta İnönü, Satır'ın bu kararını kabul etmese de Satır'ın kesin vaziyet aldığını gören İnönü, yerine kimin gelmesini istediğini sordu. Kemal Satır, yerine Ecevit'in geçmesinin uygun olduğunu söyledi.⁴⁵⁶ Mirkelamoğlu'nun bu anlatımına göre Satır, Genel Sekreterlik görevi için Ecevit'in uygun olduğunu aktarmaktadır. Fakat daha sonraki dönemde Satır, Ecevit'in ismini verdiği için büyük ihtimalle pişmanlık yaşamıştır.

CHP, 1965 Seçimlerinden sonra çalkantılı başka bir döneme girdi. Bu dönemde parti içi kopmalar yaşanmaktaydı. Bu kopmaların başını; partinin sağ kanadına mensup kişiler çekmekteydi. Ecevit ise tam da bu dönemde şöhretini arttırdı. Partinin sağ kanadına karşı her yerde ve herkese Ortanın Solunu savunan ve anlatan Ecevit git gide güçlenmeye başladı. Bir de bu dönemde Ortanın Soluna karşı Ortanın Sağını savunanlar ortaya çıktı. İlk başta Ortanın Solu fikrine sıcak bakan ama sonrasında bu grubun liderliğini Ecevit'in yaptığını görünce yeni bir gruba lider olmak isteyen Turhan Feyzioğlu, Ortanın Sağ grubunun başını çekti. Fakat İnönü'nün desteği Ortanın Solunu savunanların tarafında olduğu için Ortanın Sağ fikri çok fazla

⁴⁵⁵ Gülsüm Tütüncü Esmer, **Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu Politikası**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir, 2006, ss. 19,24.

⁴⁵⁶ Mirkelamoğlu, s. 74.

tutunamadı. Bu sırada 18. Kurultaya gidilirken Genel Sekreter Kemal Satır ilginç bir açıklama yaptı ve partiden aşırı uçların temizlenmesi gerektiğini söyledi. Bu söylem parti içerisinde aşırı uçların bulunduğunu Genel Sekreter'in kabul etmesi anlamına geliyordu. Kurultay öncesi düzenlenen İl Kongrelerinde de Ortanın Soluna muhalefet edenlerin ihraç edileceği haberleri dönmeye başladı. Kurultay sürecine gidilirken Ecevit'in Ortanın Solu grubu ile Feyzioğlu'nun karşı grubu arasındaki tartışmalar şiddetlendi.⁴⁵⁷ Kemal Satır da 1969 Seçimlerine kadarki süreçte Ortanın Solu politikasını "sessiz bir şekilde" desteklemekteydi. Fakat bu durum 1969 Seçim Bildirgesi ile tersine döndü.⁴⁵⁸

18 Ekim 1966 tarihinde CHP 18. Kurultay'ı toplandı. Fakat Kurultay başlamadan önce toplanan başka bir grup vardı. Bu grup 75'ler grubu olarak bilinmektedir. 75'ler toplantısına Turhan Feyzioğlu, Orhan Öztrak, Ferit Melen, Ekrem Özden, Sedat Çumralı, Turgut Göle, Vefa Tanır, Çoşkun Kırca, Arif Hikmet Onat, Şevket Raşit Hatipoğlu, Kemali Beyazıt ve Emin Paksüt gibi isimler katıldı. Kurultay da 75 grubu ile Ortanın Solu grubu arasındaki mücadeleye ev sahipliği yaptı. İlk gün yapılan divan başkanlığı seçimini de Ortanın Solunu temsil eden Muammer Aksoy kazandı. İnönü, Kurultay'ın açılış konuşmasında CHP'nin Ortanın Solunda bir parti olduğunu ama asla sosyalist bir partiye dönüşmeyeceğini vurguladı. Şiddetli tartışmalardan sonra Parti Meclisi için üç farklı liste yarıştı. Ecevitçiler, 75'ler ve Genel Merkezçiler ayrı ayrı listeler oluşturdu. Kazanan Ecevitçilerin listesi oldu. 24 Ekim 1966 tarihinde yapılan Parti Meclisi toplantısında da Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit 43 üyenin 31'nin oyunu alarak Genel Sekreter seçildi. 11 oy boş çıkarken 1 oy Kemal Satır'a çıktı.⁴⁵⁹

Kemal Satır, Ortanın Solu fikrine soğuk bakan biri değildi. Fakat 1969 sonrasında Ortanın Solunun liderliğini İnönü'nün değil de Ecevit'in yaptığını düşünmesiyle muhalif bir tavır sergilemeye başladı. Sadece Satır da değil, partide Ecevit'ten kıdemli olan birçok kişi Ecevit'in bu yükselişinden rahatsızdı. Bunun yanı sıra Satır, partinin Atatürkçü temellerden kaydırılıp, meçhul bir politikaya sürüklendiğini düşünmekteydi. Mirkelamoğlu'nun aktarımına göre; Satır, bu konuda İnönü'yü uyarmıştı. Fakat İnönü, bu uyarıyı çok da ciddiye almadı. Aynı zamanda

⁴⁵⁷ Uyar, *İki Darbe Arasında...*, ss. 217- 220.

⁴⁵⁸ Tütüncü, s. 49.

⁴⁵⁹ Uyar, *İki Darbe Arasında...*, ss. 228- 240.

İnönü, Satır'ın bu işlere karışmaması gerektiğini söylüyor ve gelecekle ilgili planlarında Satır'ın olduğunu belirtiyordu. Bu nedenle Satır, İnönü'ye rağmen bir mücadeleye girmekten çekiniyordu. Bu yüzden Satır, İnönü'nün sözünden çıkamamak için mücadeleye girmemiş ve mücadelesini örgüte indirememiştir.⁴⁶⁰

1969 yılından itibaren Kemal Satır, Ortanın Soluna ve Ecevit'e açık muhalefete başladı. Hatta 20. Kurultay, Satır grubu ile Ecevit grubu arasında bir düelloya dönüştü. İnönü'nün Satır grubunu destekleyeceği kesin gözüyle bakılıyordu. Fakat İnönü'nün tarafsızlığını ilan etmesi herkesi şaşırttı ve Satır grubunun kaybetmesine neden oldu. Satır, İnönü'nün isteği üzerine Ecevit'in Parti Meclisi listesine sokuldu. Fakat Kemal Satır Parti Meclisi'nden istifa ederek daha sert bir mücadeleye başladı. Satır, öncelikli olarak toprak işgalleri ve Ecevit tarafından Atatürk devrimlerinin “küçük görülmesini” ve alt yapı devrimi olarak nitelendirmesini eleştirdi.⁴⁶¹ Bunların yanı sıra parti içinde öne çıkma mücadelesi olduğu da yadsınamaz.

Kemal Satır daha sonrasında bu eleştirilerini ve yaşananları anlattığı “CHP’de Bunalım” kitabını 1972 yılında yayınladı. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; TBMM CHP Ortak Grubu’nun Şubat ayı toplantılarında Satır'ın yaptığı konuşmalar yer almaktadır. İkinci bölümde; parti içi anlaşmazlığın başlangıç ve gelişimi anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde; CHP içerisinde o dönemde oluşturulmak istenen yeni akımın niteliğinden ve Satır’a göre amaçlarından bahsedilmektedir. Son bölümde ise; Ecevit başta olmak üzere yeni akım olarak nitelendirdiği kişilerin görüş ve iddialarından örnekler verilmektedir.⁴⁶²

Kurultayda Kemal Satır ve grubu başarısız olunca ve Ecevitçiler Parti Meclisi’nde çoğunluğu elde edince daha sonra CHP 5. Olağanüstü Kurultayında İnönü Genel Başkanlıktan ayrılınca Kemal Satır da CHP’den istifa etti. Satır, kendisiyle birlikte istifa eden arkadaşlarıyla birlikte Cumhuriyetçi Parti’yi kurdu ve Genel Başkan seçildi. 3 Mart 1973 tarihinde Milli Güven Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi adını aldı. Cumhuriyetçi Güven Partisi’nin Genel Başkanı eski CHP’li Turhan Feyzioğlu olurken Genel Başkan Yardımcısı Kemal Satır oldu. 1974 yılında siyasetten çekilen Satır, Yapı Kredi Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yaptı. Parti içinde ve hükümette birçok görevde bulunan Satır, 1961 yılında Kurucu Meclis’te

⁴⁶⁰ Mirkelamoğlu, ss. 76-77.

⁴⁶¹ Tütüncü, ss. 51-53.

⁴⁶² Detaylı bilgi için bkz: Kemal Satır, **CHP’de Bunalım**, Nüve Matbaası, Ankara, 1972.

Adana İl temsilcisi olarak, 1973-1974 yılları arasında da Naim Talu hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yaptı.⁴⁶³

Ömrünün uzun bir kısmını Türk siyasetine adayan Kemal Satır, 23 Mayıs 1991 tarihinde 80 yaşında iken hayatını kaybetti. Satır'ın naaşı Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.⁴⁶⁴

⁴⁶³ Mendres Çınar, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XIII. Dönem (1965-1969)**, Cilt: 4 (Biyografi), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 147, ss. 1790-1791.

⁴⁶⁴ “Kemal Satır Vefat Etti”, **Milliyet**, 24 Mayıs 1991, s. 1.

SONUÇ

Genel sekreterlik organı, gelişmiş ülkelerde yer alan siyasi oluşumlarda ve özellikle Sovyetler Birliği etkisiyle sol partilerde oldukça öneme sahip bir kurumdur. Dünyada ve Türkiye’de demokrasi rüzgarının başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde parti içi demokrasiler de gelişmeye başladı. Türkiye Cumhuriyeti’nin de 1945 sonrasında demokratik siyasal yaşama geçmesiyle birlikte parti içinde genel sekreterin önemi git gide arttı.

Eski adıyla Kâtibi Umumi olan genel sekreter, Atatürk döneminde partinin Atatürk ve İnönü’den sonraki üçüncü adamı konumundaydı. CHP tüzüklerine göre genel sekreterin ilk yetki ve görev artırımı 1931 yılında gerçekleşti. 1931 yılında yapılan eklemelerle genel sekreterin yetkileri “kâğıt üzerinde” arttırıldı.

Genel sekreterin güç dengelerini etkileyen asıl değişimi 1936 yılında gerçekleşti. 1936 yılında İçişleri Bakanı’nın parti genel sekreteri olarak göreve başlaması kararı alındı. İlk başta bakıldığında bu kararın genel sekreteri güçlendirdiği ve devlet adamı pozisyonuna soktuğu anlaşılabile de durum tam tersi bir şekilde genel sekreter etkisizleştirildi. Dönemin devlet politikasını inceleyen çalışmalarda bu durum parti-devlet bütünleşmesi olarak çarpıtmalara uğrasa da sanılanın aksine devletin partiye yaklaşması değil, partinin devlete yaklaşması gerçekleşti. Çünkü genel sekreter İçişleri Bakanı olmuyordu; İçişleri Bakanı parti genel sekreteri oluyordu. Bu doğrultuda alınan karardan 1939 yılında dönüldü. Demokratik siyasal yaşama geçilinceye kadar genel sekreterin görev ve yetkileri sabit kaldı.

Demokratik siyasal yaşama geçilmesi, partinin de demokratikleşmesine katkıda bulundu. Bu doğrultuda 1947 yılına kadar genel başkan tarafından seçilen genel sekreter 1947 Tüzük değişikliği ile birlikte Parti Divanı tarafından seçilmeye başladı. 1947 yılından itibaren genel sekreterin görev ve yetkilerinde ciddi bir artışın görüldüğü gözlemlenmektedir. Ama asıl değişim 1950 yılında CHP’nin iktidardan indirilmesiyle gerçekleşti. Artık genel başkan adına işleri yürütecek bir genel başkan vekiline ihtiyaç yoktu ve partinin ikinci adamı genel sekreter oldu.

Partinin o dönemde seçimle gelen bir genel sekretere sahip olması önemli bir noktadır. Cumhuriyet’in 100. yılına girdiğimiz bugünlerde bile siyasi partilerin büyük çoğunluğu genel başkanın tek yetkili ve tartışılmaz olduğu tek adam rejimiyle

yönetilmektedir. CHP bu tek adam rejimini genel sekreterlik kurumu sayesinde aşabilse de akıbeti gelecekte çok da parlak olmayacaktır. CHP’de 2000’lerden itibaren yapılan değişikliklerle genel başkanın tek egemen güç olduğu bir sisteme giriş yaptı ve günümüzde bu durum katlanarak devam etti.

Günümüzdeki siyasi partilerin aksine, yaptığımız çalışmanın sınırlarını belirleyen 1945-1966 arası dönem birçok genel başkan- genel sekreter tartışmasına şahit oldu. Kasım Gülek başta olmak üzere bazı genel sekreterler genel başkan ile hummalı bir tartışmaya girerken, bazı genel sekreterler genel başkanın gölgesinde kaldı. Çalışmamızda da kişiler bazında nasıl bir politika yürütüldüğü tespit edilmeye çalışıldı. Bunun dışında parti içi demokrasinin gelişmesine öncülük eden İsmet İnönü’nün özellikle Gülek’in genel sekreterliği döneminde genel sekreterin yetkilerinin kısılması ve kurultay tarafından seçilmemesi yönünde hareket ettiği görülmektedir.

Genel sekreter ile genel başkan arasındaki güç dengeleri birçok koşula bağlı olarak yıllara ve kişilere göre değişiklik gösterdi. Fakat 1972 yılında Bülent Ecevit’in genel başkanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte bir genel sekreterin genel başkan seçilebilecek kadar güçlendiği görülmektedir. Fakat genel sekreterin dengeleyici ve denetleyici gücü günümüze kadar devam edemedi. Parti içi demokrasi açısından genel sekreterlik gibi önemli bir kurumun bugün eski gücünde olmaması olumsuz bir durumdur.

KAYNAKÇA

Arşivler

BCA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi)

- BCA**, Kurum: 30-10-0-0, Yer: 196-343-9, Tarih: 30.06.1927.
- BCA**, Kurum: 30-10-0-0, Yer: 21-121-7, Tarih: 27.11.1937.
- BCA**, Kurum: 30-10-0-0, Yer: 76-501-8, Tarih: 20.05.1940.
- BCA**, Kurum: 30-10-0-0, Yer: 77-509-7, Dosya Ek: 78, Tarih: 11.11.1949.
- BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 119-7-9, Tarih: 12.03.1938.
- BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 173-5-2, Tarih: 03.03.1945.
- BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 176-17-14, Tarih: 06.07.1945.
- BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 178-27-12, Tarih: 28.09.1945.
- BCA**, Kurum: 30-11-1-0, Yer: 8-31-2, Tarih: 23.11.1924.
- BCA**, Kurum: 30-18-1-2, Yer: 104-18-9, Dosya Ek: 47-17, Tarih: 20.03.1944.
- BCA**, Kurum: 30-18-1-2, Yer: 121-90-18, Tarih: 16.12.1949.
- BCA**, Kurum: 30-18-1-2, Yer: 86-20-16, Tarih: 08.03.1939.
- BCA**, Kurum: 30-18-1-2, Yer: 98-49-6, Dosya Ek: 109-124, Tarih: 08.06.1942.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 10-51-14, Tarih: 27.03.1950.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 10-51-14, Tarih: 27.03.1950.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 10-55-22, Tarih: 24.05.1950.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 11-60-10, Tarih: 08.10.1943.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 11-60-6, Tarih: 01.12.1939.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 1613-583-1, Dosya Ek: 13. Büro, Tarih: 11.05.1940.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 163-649-2, Tarih: 04.08.1949.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 209-889-2, Dosya Ek: 1. Büro, Tarih: 00.00.1948.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 222-875-2, Dosya Ek: 1. Büro, Tarih: 29.06.1950.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 227-898-4, Dosya Ek: 1. Büro, Tarih: 00.00.1949.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 229-905-4, Tarih: 08.12.1945.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 27-128-1, Tarih: 04.05.1945.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 3-13-3, Tarih: 18.06.1936.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 386-1634-4, Tarih: 06.03.1943.
- BCA**, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 4-16-2, Tarih: 20.01.1938.

BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 4-17-13, Tarih: 10.05.1938.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 5-27-17, Tarih: 22.09.1945.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 5-27-36, Tarih: 29.11.1945.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 605-94-5, Dosya Ek: 3. Büro, Tarih: 04.02.1947.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-19, Tarih: 25.01.1945.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-2, Tarih: 10.12.1945.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-25, Tarih: 26.02.1945.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-5, Tarih: 15.12.1945.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-28-7, Tarih: 22.12.1945.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 5-27-7, Tarih: 02.08.1945.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-29-6, Tarih: 04.05.1946.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-31-1, Tarih: 23.08.1946.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 6-31-4, Tarih: 05.09.1946.
BCA, Kurum: 490-1-0-0, Yer: 8-40-17, Tarih: 05.12.1947.
BCA, Kurum: 534, Yer: 37320-149940-22, Tarih: 26.02.1943.

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete

T.C. Resmî Gazete, **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu**, Kanun No:4753, Sayı:6032, 15 Haziran 1945.

T.C. Resmî Gazete, **Gelir Vergisi Kanunu**, Kanun No: 5421, Kabul Tarihi: 03.06.1949, Sayı: 7228, 9 Haziran 1949.

T.C. Resmî Gazete, **Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu**, Kanun No: 5434, Kabul Tarihi: 08.06.1949, Sayı: 7235, 17 Haziran 1979.

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü)

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), İstatistik Göstergeler (1923-1995), Ankara: T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996.

TBMM Yayınları

Arslan, Zühtü, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem (1957-1960)**, Cilt: 3 (Biyografiler), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 156.

Binark, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- VII. Dönem (8 Mart 1943- 5 Ağustos 1946)**, Cilt: 1, TBMM Kültür, Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 133.

Binark, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- VII. Dönem (8 Mart 1943- 5 Ağustos 1946)**, Cilt: 4, TBMM Kültür, Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 136.

Çınar, Mendres, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XIII. Dönem (1965-1969)**, Cilt: 4 (Biyografi), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 147.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1966-1980)**, Cilt: 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 20.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IV. Dönem (1931-1935)**, Cilt: 2 (IV. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 12.

Çufalı, Mustafa, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- VIII. Dönem (1946-1950)**, Cilt: 3 (Milletvekilleri Özgeçmişleri), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 146, 2012.

Günay, Ş. Şenay, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943)**, Cilt: 5 (VI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 39.

Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- V. Dönem (1935-1939)**, Cilt: 2 (Özgeçmişler), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 26.

Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- II. Dönem (1923-1927)**, Cilt: 3, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 3.

Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- III. Dönem (1927-1931)**, Cilt: 3 (Üyelerin Özgeçmişleri), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yayın No: 10.

TBMM Albümü (1920-2010), 1. Cilt (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:1, Ed: Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel.

TBMM Albümü (1920-2010), 2. Cilt (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:1, Ed: Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel.

TBMM Albümü (1920-2010), 3. Cilt (1983-2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:1, Ed: Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel.

TBMM Zabıt Cerideleri/Tutanak Dergileri

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:17, Toplantı:2, 29 Mayıs 1945.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:17, Toplantı:2, 29 Mayıs 1945.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 8, Toplantı: 2, 8 Aralık 1947.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:18, Toplantı:3, 6 Nisan 1949.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:19, Toplantı:3, 24 Mayıs 1949.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, Cilt:3, İçtima:1, 15 Mart 1928.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:4, Cilt:8, İçtima:1, 19 Mayıs 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, Cilt:22, İçtima:4, 22 Kasım 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:4, Cilt:9, İçtima:1,1 Haziran 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:5, Cilt:16, İçtima:2, 8 Şubat 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:5, Cilt:2, İçtima:65, 26 Mayıs 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:7, Cilt:14, İçtima:2, 1 Kasım 1944.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 7, Cilt:20, Toplantı:1, 1 Kasım 1945.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 7, Cilt: 23, Toplantı: 3, 31 Mayıs 1946.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:10, Cilt:12, İçtima:80, 4 Haziran 1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:10, Cilt:12, İçtima:73, 22 Haziran 1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:10, Cilt:20, İçtima:90, 10 Eylül 1957.

Resmi Yayın Linkleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “2. Dönem Tutanak Dergisi”,

[https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20K%20F%20KRET%20BEY%20\(TEVF%20K%20F%20KRET%20BARAN\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=15&v_kullanici_id=19955179&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20K%20F%20KRET%20BEY%20(TEVF%20K%20F%20KRET%20BARAN)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=15&v_kullanici_id=19955179&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 16.07.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “6. Dönem Tutanak Dergisi”,

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=6&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20K%20F%20KRET%20SILAY&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=19956084&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 17.07.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “6. Dönem Tutanak Dergisi”,
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=6&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Ala%20nlar&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=18&v_kullanici_id=20087847&v_gelecek_sayfa=1
(Son Erişim Tarihi: 20.08.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “7. Dönem Tutanak Dergisi”,
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=7&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Teklifler&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20088036&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 20.08.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “7. Dönem Tutanak Dergisi”,
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=7&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Ala%20nlar&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=21&v_kullanici_id=20088041&v_gelecek_sayfa=1
(Son Erişim Tarihi: 20.08.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “8. Dönem Tutanak Dergisi”,
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20K%20F%20KRET%20SILAY&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=4&v_kullanici_id=19956184&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 17.07.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “8. Dönem Tutanak Dergisi”,
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Deme%20ler%20S%20ylevler&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20088361&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 21.08.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “8. Dönem Tutanak Dergisi”,
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20088361&v_gelecek_sayfa=1

[=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Teklifler&v_altpaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20088367&v_gelecek_sayfa=1](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Teklifler&v_altpaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20088367&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 21.08.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “8. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=%20nergeler&v_altpaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=2&v_kullanici_id=20088372&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 21.08.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “8. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Ala nlar&v_altpaslik=&v_mv=KASIM%20G%20LEK&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=23&v_kullanici_id=20088387&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 21.08.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “8. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_mecelis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altpaslik=&v_mv=%DDSMAL%DDL%20R%DC%DET%DC%20AKSAL&v_sb=KOCAEL%DD&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih= (Son Erişim Tarihi: 09.10.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “8. Dönem Tutanak Dergisi”, [https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=%20nergeler&v_altpaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20\(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20310713&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=%20nergeler&v_altpaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20310713&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 26.10.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “8. Dönem Tutanak Dergisi”, [https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Ala nlar&v_altpaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20\(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Ala nlar&v_altpaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=)

[20SATIR\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=14&v_kullanici_id=20310719&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Al%20anlar&v_altbaslik=&v_mv=%20SMA%20L%20R%20%20T%20%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=14&v_kullanici_id=20310719&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 26.10.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “11. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Al%20anlar&v_altbaslik=&v_mv=%20SMA%20L%20R%20%20T%20%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=20239040&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 09.10.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “11. Dönem Tutanak Dergisi”, [https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Takrirler%20\(%20nergeler\)&v_altbaslik=&v_mv=%20SMA%20L%20R%20%20T%20%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20239041&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Takrirler%20(%20nergeler)&v_altbaslik=&v_mv=%20SMA%20L%20R%20%20T%20%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1&v_kullanici_id=20239041&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 09.10.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “11. Dönem Tutanak Dergisi”, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Teklifler&v_altbaslik=&v_mv=%20SMA%20L%20R%20%20T%20%20AKSAL&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=3&v_kullanici_id=20239042&v_gelecek_sayfa=1 (Son Erişim Tarihi: 09.10.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “11. Dönem Tutanak Dergisi”, [https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Al%20anlar&v_altbaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20\(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=20310822&v_gelecek_sayfa=1](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=11&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Al%20anlar&v_altbaslik=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20(%20SMA%20L%20KEMAL%20SATIR)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=20310822&v_gelecek_sayfa=1) (Son Erişim Tarihi: 26.10.2023).

Parti Yayınları

CHP

CHP Altıncı Büyük Kurultay’a Sunulan CHP Müstakil Grubunun Raporu, Ankara, 8 Haziran 1943.

CHP Nizamnamesi, Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

CHP Nizamnamesi, Partinin Beşinci Büyük Kurultayınca Kabul Edilmiştir, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

CHP Tüzüğü, IX uncu Kurultayca Onanmış ve X uncu Kurultay Kararıyla Bazı Maddeleri Değiştirilmiştir, Ulus Basımevi, Ankara, 1953.

CHP Tüzüğü, IX uncu Kurultayca Onanmış, X. Ve XI inci Kurultay Kararlarıyla Bazı Maddeleri Değiştirilmiştir, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1954.

CHP Tüzüğü, Partinin 11. Kurultayınca Onaylanmıştır, Ulus Basımevi, Ankara, 1951.

CHP Tüzüğü, Partinin IX. Kurultayınca Onanmıştır, Ulus Basımevi, Ankara, 1951.

CHP Tüzüğü, Partinin VII. Kurultayınca Onanmıştır, 1947.

CHP Tüzüğü, Partinin VII. Kurultayınca Onanmıştır, 1947.

CHP Tüzüğü, Partinin VIII. Kurultayınca Onanmıştır, 1950.

CHP Tüzüğü, X uncu Kurultayca Onanmış, X, XI ve XIV üncü Kurultay Kararlarile Bazı Maddeleri Değiştirilmiştir, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1959.

CHP Tüzüğü, XV. Kurultayca Değiştirilerek Kabul Edilmiştir, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1961.

CHP Tüzüğü, XVII. Kurultayca Değiştirilerek Kabul Edilen CHP Tüzüğü, 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunun Geçici 5. Maddesine Göre Parti Meclisi Tarafından 18.1.1966 Tarihli Toplantıda, Gerekli Değişiklikler Yapılmak Suretiyle Kabul Edilmiştir, 1966.

CHP XV. Kurultayında Sunulan Parti Meclisi Raporu (24.08.1961), Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1961.

CHP, Millet Hizmetinde 40 Yıl.

Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, Mayıs 1931'den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar, Cilt:1, Ankara, 1933.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, İkincikanun 1938'den 30 Haziran 1938 Tarihine Kadar, Ulus Basımevi, Cilt:12, Ankara, 1938.

DP

Demokrat Parti Programı 1946, TBMM Kütüphanesi, Yer:2008-563, Yıl:1946.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Cumhuriyet

Dünya

Milliyet

Son Posta

Tan

Ulus

Vakit

Yeni İstanbul

Dergiler

Akis

Türkdili

Kitaplar

Ağaoğlu, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul,1995.

Aksal, İsmail Rüştü, **CHP'nin 1959 Bütçe Tenkidi İstikrar Politikası**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1959.

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2016.

Arı, Kemal, **Başlangıçtan Günümüze Türk Devrim Tarihi (Öncesi, Oluşumu ve Gelişimi)**, Zeus Kitabevi Yayınları, İzmir, 2013.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları, 23. Baskı, İstanbul, 2017.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam (1950-1964)**, Remzi Kitabevi, Cilt: 3, İstanbul, 1968.

Balcı, Meral, **Sıradışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

Barutçu, Faik Ahmet, **Siyasi Anılar (1939-1954)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.

Bila, Hikmet, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987.

Cılızoğlu, Tanju, **Güzel Yaşadım**, Tarihçi Kitapevi, 2016.

Cılızoğlu, Tanju, **Kamil Kırıkoglu İnönü ve Ecevit'i Anlatıyor**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017.

Çankaya, Ali, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikde Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Mars Matbaası, Cilt:3, Ankara, 1968-1969.

Çankaya, Ali, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikde Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Mars Matbaası, Cilt:5, Ankara, 1968-1969.

Çaylak, Adem, **İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.

Emrence, Cem, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Eroğlu, Cem, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Eroğlu, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2019.

Goloğlu, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV- Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Gökdemir, Oktay, **Cumhuriyet'in 90 Yıllık Çınarı CHP**, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, 2013.

Görücü, Çağdaş, **Demokrat Parti İktidarında CHP: İdeolojik ve Örgütsel Arayışlar (1950-1960)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2019.

Heper, Metin, **İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev: Sermet Yalçın, İstanbul, 1999.

İlyas, Ahmet ve Çoban, Ebru, **CHP Genel Sekreterlik Büroları Patrimonyal Devlet Geleneğinden Karizmatik Otoriteye (1931-1945)**, Kadim Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2020.

İnönü, İsmet, **Defterler (1919-1973)**, Yapı Kredi Yayınları, Haz: Ahmet Demirel, İstanbul, 2020.

Kansu, Metin Atuf ve Kansu, K. Işık, **Cumhuriyet Eğitim Devriminin Mülkiyeli Mimarı Nafi Atuf Kansu (1890-1949) Yaşamı ve Yazıları**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2011.

Karabekir, Kazım, **Paşaların Kavgası (İnkılap Hareketlerimiz)**, Emre Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, Haz: Atilla Özkırımlı, İstanbul, 1984.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Kili, Suna, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler- Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Kili, Suna, **Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Koçak, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Koçak, Cemil, **CHP Genel Sekreterliği (1930-1945)**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2018.

Koçak, Cemil, **İkinci Parti- Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, İletişim Yayınları, Cilt:1, İstanbul, 2010.

Koçak, Cemil, **Uzlaşma- Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, İletişim Yayınları, Cilt: 5, İstanbul, 2016.

Mirkelamoğlu, Necip, **İnönü, Ecevit’i Anlatıyor**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975.

- Okyar, Ali Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası (Nasıl Doğdu?, Nasıl Feshedildi?)**, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2019.
- Oran, Baskın, **Türk Dışı Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1919-1980)**, İletişim Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 2009.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1996.
- Satır, Kemal, **CHP’de Bunalım**, Nüve Matbaası, Ankara, 1972.
- Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E Yayınları, İkinci Cilt, Çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul, 1983.
- Süreya, Cemal, **99 Yüz İzdüşümler- Söz Senaryosu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Tanör, Bülent, **İki Anayasa 1961-1982**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1994.
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: DP Yokuş Aşağı (1954-1957)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: DP’nin Altın Yılları (1950-1954)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt: II Mütareke Dönemi (1918-1922)**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Tuncer Erol ve Tuncer, Bülent, **Meclis Aritmetiğinde Yaşanan Değişim**, TESAV Yayınları, Ankara, 2015.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi IV- Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (İkinci Bölüm) (14 Mayıs 1950- 27 Mayıs 1960)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi-V, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960- 12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2019.
- Uran, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Uyar, Hakkı, **100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2010)**, AnkaHa Yayınları, Ankara, 2012.

Uyar, Hakkı **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Uyar, Hakkı, **1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000.

Uyar, Hakkı, **Demokrat Parti İktidarında CHP (1950-1960)**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Uyar, Hakkı, **İki Darbe Arasında CHP (1960-1971)**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Yetkin, Çetin, **Karşı Devrim 1945-1950**, Kilit Yayınları, Ankara, 2020.

Yılmaz, Ahmet Yusuf, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2019.

Yılmaz, Ahmet Yusuf, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2019.

Zürcher, Erik Jan, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Makaleler

Aldan, Mehmet, “İz Bırakan Mülki İdare Amirleri/11- Hilmi Uran”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı:422, Yıl:71, Mart 1999, ss. 153-176.

Babaoğlu, Resul, “Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2012/2, Cilt: 11, Sayı: 22, ss. 63-108.

Benlisoy, Stefo, “Türkiyeli Spartakistler ve Kurtuluş Dergisi”, **Mete Tunçay’a Armağan**, Derleyen: Mehmet Ö. Alkan ve diğerleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 461-498.

Erdoğan, Muhhibe “II. Dünya Savaşı Sonrasında: Türkiye’de Yaşanan Sosyal ve Siyasal Değişimlerde İsmail Kemal Satır”, **Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:1, Haziran 2023, ss. 33-52.

Gökmen, Erkan, “Batı Anadolu’da Çekirge Felaketi (1850-1915)”, **Belleten**, Cilt:74, Sayı:269, Nisan 2010, ss. 127-180.

Güçlü, Muhammet, “Bodrumlu Mustafa Hilmi (Uran) Bey’in Teke (Antalya) Müstakil Mutasarrıflığı (29 Ekim 1921- 22 Temmuz 1923)”, **Belgi Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 18, Temmuz 2019, ss. 1359-1378.

İnan, Mahmut, “Türkiye’de Kazanç Vergisinden Gelir ve Kurumlar Vergisine Geçiş Süreci: 1946-1960 Dönemi”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 158, Ocak- Haziran 2010, ss. 349-364.

Kılıç, Murat, “1950 Seçimlerinde CHP Propaganda Komiteleri”, **Belgi Dergisi**, Sayı: 21, Kış 2021/1, ss. 211-232.

Koçak, Cemil, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Ed: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, ss. 85-176.

Müezzinoğlu, Ziya, “Eski Yüzler- Yeni Yüzler İsmail Rüşdü Aksal’ın Ardından”, **Maliye Yazıları Dergisi**, Sayı: 19-21, Temmuz-Aralık 1989, ss. 159-161.

Ortaylı, İlber, "İkinci Dünya Savaşında Şehirlerde Hayat", **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri 1**, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998, ss. 422-435.

Özbudun, Ergun, “Seçim Sitemleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 44, Sayı:1, Yıl: 1995, ss. 521-539.

Peker, Kadir ve diğerleri, “Türk Demokrasisinin İnşasında Bürokrasinin Rolü”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:12, Sayı:23, 2014, ss. 165-188.

Sakal, Fahri, “Bir Tek Parti Politikacısının Propaganda Konuşmaları: Hilmi Uran Örneği”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume: 2/4, Faal 2007, ss. 1319- 1328.

Saydam, Abdullah, “Milliyetler Problemi ve Sovyet İdeolojisi”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:0, 2015, ss. 177-184.

Şavkılı, Cengiz ve Aydın, Tülay “Atatürk Döneminde Bürokrasinin Yeniden Yapılandırılması”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 29 Sayı: 87, Kasım 2013, ss. 67-90.

Tokgöz, Ahmet İhsan, “Yeni Boğazlar Anlaşması Vesilesile Kamutay Heyeti Bütün Şehitliklere Çelenk Koymak Vazifesini Yerine Getirdi”, **Uyanış (Servetifünun)**, Yıl: 46, Cilt: 80/16, 10 Eylül 1936, s. 232.

Tunçay, Mete, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, **Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Ed: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, ss. 177-190.

Turan, Mustafa, “Cumhuriyet Döneminde İki Deneme: Siyasi Müsteşarlıklar ve Müstakil Grup”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 1999, ss. 27-42.

Varel, Anıl, “Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP’nin İdeolojik Konumlanması”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, 3. Baskı, Haz: Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 203-234.

Yalçın, Abdullah Kutalmış, “Türk Siyasal Hayatında Yeni Türkiye Partisi”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Cilt:20, Sayı:4, 2013, ss. 2013-2041.

Tezler

Atalay, Ahmet, **I. ve II. Dönem TBMM Konya Milletvekilleri (Biyografik Bir Deneme)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Konya, 1997.

Çıkrıkcı, Yücel, **Hilmi Uran’ın Hayatı, Görevleri ve Eserleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2002.

Özmen, Hülya, **Nafi Atuf Kansu ve Türk Eğitime Katkıları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2015.

Sondoğan, Yavuz, **Nafi Atuf Kansu’nun Türk Eğitim Tarihindeki Yeri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Kastamonu, 2017.

Tütüncü, Gülsüm Esmer, **Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu Politikası**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir, 2006.

Ansiklopediler

Milliyet Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi

İnternet

Adalet Partisi Resmî Web Sitesi, “Adalet Partisi Tarihçesi” <https://ap.org.tr/history> (Son Erişim Tarihi: 22.03.2023).

Nafi Atuf Kansu Eğitim Araştırmaları Ödülü Resmî Web Sitesi, <https://www.nafiatufkansu.com/hayati> (Son Erişim Tarihi: 29.04.2023).

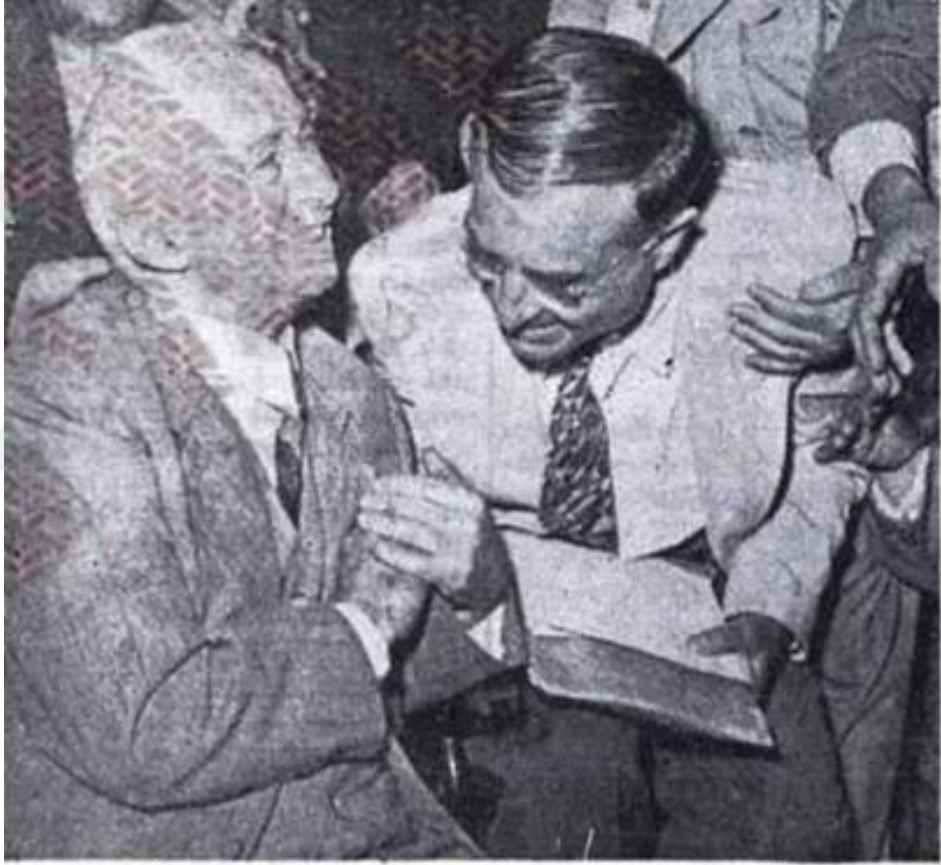
T.C. Yüksek Seçim Kurulu, Milletvekili Genel Seçim Arşivi, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> (Son Erişim Tarihi: 15.09.2023).

Türk Ceza Kanunun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765.pdf> (Son Erişim Tarihi: 07.09.2023)

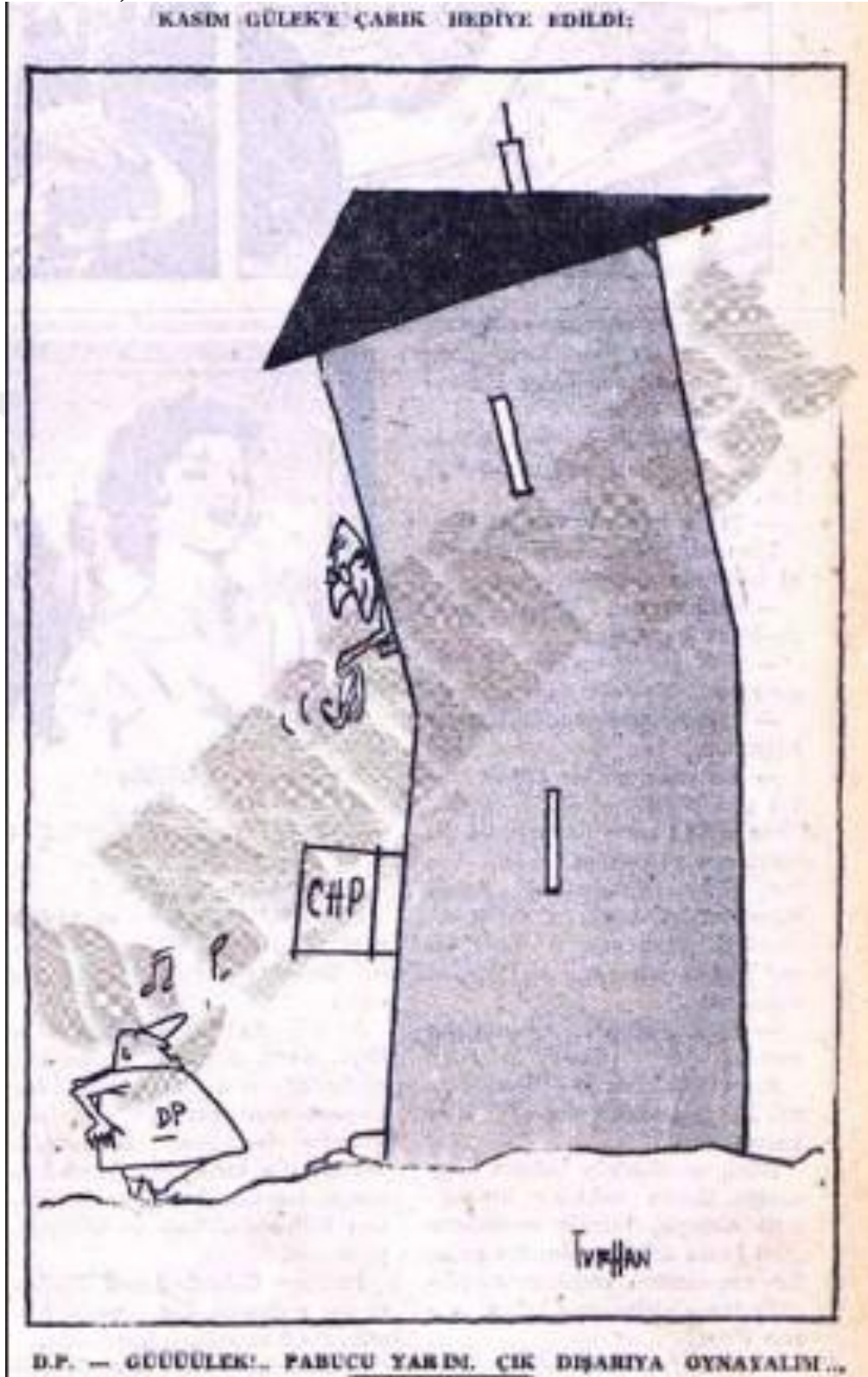
EKLER

EK 1: CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve Genel Sekreter Kasım Gülek. (Kaynak: **Milliyet**, 31.07.1954)

İnönü ve Gülek secimlerden sonra tebrikleri kabul ederlerken

EK 2: 1955 yılında Kasım Gülek ile ilgili yapılmış bir karikatür. (Kaynak: **Milliyet**, 06.07.1955)

EK 3: Kasım Gülek'in istifası sonrası çıkan gazete haberi. (Kaynak: Milliyet, 28.09.1959)

GÜLEK İSTİFA ETTİ

İstifaya, Gülek'in İnönü ve Parti Meclisi üyeleriyle yaptığı münakaşa sebep oldu. Sekreterliğe İ. Rüştü Aksal getirildi

C.H.P. Genel Başkanı İsmail Hakkı Aksal, istifa eden parti sekreteri Kasım Gülek'i makamında ziyaret ediyor. (Milliyet, 28.09.1959)

İstifa ve tayım İnönü'nün imzasını taşıyan bir tebliğle açıklandı

ANKARA, 28 Eylül 1959

C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek Genel sekreterlikten istifa etmiştir.

Toplantı halinde bulunan parti meclisi Gülek'in yerine imfekte İsmail Rüştü Aksal'ı seçmiştir.

Gülek'in istifa etmesi, Genel Başkan İnönü ve Parti Meclisi üyelerinin takdir ve onayıyla İsmail Rüştü Aksal'ın istifa etmesiyle sonuçlanmıştır.

İsmail Rüştü Aksal, parti sekreterliği görevine atanmıştır. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir.

İsmail Hakkı Aksal, parti sekreterliği görevine atanmıştır. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir.

İsmail Hakkı Aksal, parti sekreterliği görevine atanmıştır. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir. Aksal, parti meclisi üyeleri tarafından seçilmiştir.

EK 4: CHP 12. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal. (Kaynak: **Akis**, 23.10.1959)

C. H. P. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal konuşuyor
Güven ve ümit uyandırıyor

EK 5: Kemal Satır CHP Genel Sekreteri seçildikten sonra çıkan gazete haberi. (Kaynak: **Milliyet**, 21.09.1962)

CHP DE DEĞİŞİKLİK *Tedavi için dün Viyana'ya giden Aksal'ın istifası üzerine*

C.H.P. GENEL SEKRETERLİĞİNE SATIR SEÇİLDİ

Aksal istifasında çalışma gücünü geniş çapta kaybettiğini bildirdi

ANKARA, ÇİCEL.
İsmail Rüştü Aksal, C.H.P. Genel Sekreterliği görevinden istifa etti. Bu karar, Aksal'ın Viyana'ya gittiği ve tedavi için gittiği bildirildi. Aksal'ın istifası üzerine Kemal Satır, CHP Genel Sekreterliği görevine seçildi.

ANKARA'DA MERTUR
CHP Genel Sekreterliği'nde Aksal'ın istifası üzerine yapılan toplantıda, Kemal Satır'ın Genel Sekreterliği görevine seçildiği bildirildi. Satır'ın bu görevi, parti içinde büyük ilgiyle karşılandı.

CHP'de yeni Genel Sekreter Satır

8. Ocak 1962, 1. Sayı, 1. Sayı